

PRAKTYKA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA W POLSCE

Raport z badania

Stan prawny na marzec 2016

Koordinacja:

Współfinansowany z Programu
„Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych”
Komisji Europejskiej

O Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka

Helsińska Fundacja Praw Człowieka (HFPC) jest organizacją pozarządową założoną w 1989 w celu promowania praw człowieka i rządów prawa oraz budowania społeczeństwa obywatelskiego. HFPC zajmuje się głównie edukacją krajową w zakresie praw człowieka; działalnością międzynarodową; prowadzi programy promujące demokrację i konstytucjonalizm w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw oraz prowadzi działalność w interesie publicznym mającą na celu wzmacnianie standardów ochrony praw człowieka w Polsce poprzez monitoring, interwencje i litygację strategiczną. Eksperci HFPC przygotowują analizy, opinie i rekomendacje dotyczące projektów aktów prawnych odnoszących się m.in. do prawa do rzetelnego procesu.

Publikacja została przygotowana dzięki wsparciu finansowemu ze środków programu „Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych” Komisji Europejskiej. Za treści zawarte w niniejszej publikacji jedyną odpowiedzialność ponosi Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Treści te w żaden sposób nie mogą być interpretowane jako stanowiące odzwierciedlenie stanowiska Komisji Europejskiej.

REDAKCJA:

Dr Piotr Kładoczny – Sekretarz Zarządu oraz szef działu prawnego Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, w ramach którego nadzoruje działalność programów prawnych i interwencyjnych, docent w Instytucie Prawa Karnego Uniwersytetu Warszawskiego, autor i współautor kilkudziesięciu publikacji z zakresu prawa karnego, postępowania karnego, prawa karnego wykonawczego, praw człowieka oraz polityki narkotykowej, prelegent wielu konferencji i seminariów eksperckich.

Katarzyna Wiśniewska – adwokat, koordynatorka Programu Spraw Precedensowych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, stypendystka programu Erasmus na Hanze Univeristy Groningen, doktorantka w Katedrze Prawa Karnego UJ, kierownik projektu realizowanego w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki, autorka i współautorka licznych publikacji z zakresu prawa karnego, prawa karnego wykonawczego i praw człowieka.

Joanna Smętek – koordynatorka badań w Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Ukończyła prawo na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie również studiowała filologię angielską. Jest absolwentką Studium Polityki Zagranicznej Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. W ramach współpracy HFPC z Agencją Praw Podstawowych Unii Europejskiej od 2012 r. koordynuje badania dot. przestrzegania praw człowieka w Polsce, przede wszystkim praw grup szczególnie narażonych, w tym dzieci, ofiar przestępstw, kobiet i osób z niepełnosprawnością.

NADZÓR MERYTORYCZNY NAD BADANIEM:

Dr Adam Bodnar - doktor nauk prawnych, adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, w latach 2010-2015 wiceprezes zarządu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz szef działu prawnego Fundacji, ekspert Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) oraz członek Rady Programowej Fundacji Panoptykon. Laureat nagrody Tolerancji za działalność na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu. Autor licznych publikacji z zakresu praw człowieka, prawa konstytucyjnego i europejskiego. Obecnie Rzecznik Praw Obywatelskich.

Badanie prowadzili także prawnicy HFPC:

Anna Grochowska, Małgorzata Szuleka oraz Marcin Wolny.

SPIS TREŚCI

I. WYKAZ SKRÓTÓW	7
II. STRESZCZENIE	9
III. WPROWADZENIE	13
IV. METODOLOGIA	17
1. Badania ankietowe adwokatów	18
2. Badania aktowe	19
3. Wywiady z sędziami	20
4. Wywiady z prokuratorami	21
5. Monitoring posiedzeń aresztowych	21
V. INFORMACJE OGÓLNE	23
1. Informacje społeczno-ekonomiczne	23
2. Struktura przestępczości	24
VI. ŚRODKI ZAPOBIEGAWCZE W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM	29
1. Prawo	29
a. Źródła prawa	29
b. Przesłanki stosowania środków zapobiegawczych	29
c. Katalog środków zapobiegawczych	32
d. Procedura w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania	33
e. Czas stosowania środków zapobiegawczych	34
f. Udział obrońcy w postępowaniu	36
g. Nowelizacja po 1 lipca 2015 r.	38
2. Orzecznictwo	40
a. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	40
b. Najważniejsze orzecznictwo sądów krajowych	47
c. Orzecznictwo powoływane w trakcie badań	49
VII. DANE STATYSTYCZNE	51
1. Liczba osób tymczasowo aresztowanych	51
2. Proces podejmowania decyzji w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania	52
3. Skuteczność zażaleń dotyczących tymczasowego aresztowania	53
4. Czas trwania tymczasowego aresztowania	53
5. Statystyki dotyczące środków alternatywnych	54
VIII. SZCZEGÓŁOWE WYNIKI BADAŃ	57
1. Procedura: niezależność, skuteczność i dostęp do wymiaru sprawiedliwości	57
a. Czas na podjęcie decyzji w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania	57
b. Wnioski prokuratorskie o zastosowanie tymczasowego aresztowania	58
c. Długość posiedzenia aresztowego i aktywność stron w jego trakcie	60
d. Obecność podejrzanego na posiedzeniach aresztowych	60
e. Obecność obrońcy	62
f. Dostęp do akt	65
g. Przeszkody dla efektywnej kontroli	68
h. Presja zewnętrzna	70
2. Decyzje i treść postanowień w przedmiocie tymczasowego aresztowania	71
a. Podstawy zastosowania tymczasowego aresztowania	72
b. Kategoria czynów zwiększająca prawdopodobieństwo zastosowania tymczasowego aresztowania	75
c. Przesłanki negatywne	76
d. Uzasadnienia	78
e. Standardy ETPCz w praktyce krajowej	79
3. Nadużywanie tymczasowego aresztowania	80
4. Wpływ tymczasowego aresztowania na sposób prowadzenia postępowania	81
5. Wpływ tymczasowego aresztowania na wynik postępowania	83
6. Środki alternatywne do tymczasowego aresztowania	84
a. Odbiór dostępnych środków alternatywnych	84
b. Najczęściej stosowane środki alternatywne	87
c. Uzupełnienie katalogu środków zapobiegawczych	88
7. Wpływ nowelizacji Kodeksu postępowania karnego na praktykę w zakresie środków zapobiegawczych	90
IX. WNIOSKI I REKOMENDACJE	93
X. ANEKSY	95

I. WYKAZ SKRÓTÓW

ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
PG	Prokurator Generalny
SA	Sąd Apelacyjny
SO	Sąd Okręgowy
SR	Sąd Rejonowy
RPO	Rzecznik Praw Obywatelskich
HFPC	Helsińska Fundacja Praw Człowieka
FTI	Fair Trials International
UE	Unia Europejska
k.p.k.	Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z dnia 4 sierpnia 1997 r.)
k.k.	Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z dnia 2 sierpnia 1997 r.)
u.s.p.	Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z dnia 27 lipca 2001 r.)
EKPCz	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z dnia 10 lipca 1993 r.)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r.)

II. STRESZCZENIE

1. Na dzień 31 stycznia 2016 r. w aresztach śledczych w Polsce przebywało 4 158 osób. Jednocześnie całkowita populacja w polskich zakładach karnych wynosiła 71 250 osób. Oznacza to, że osoby tymczasowo aresztowane stanowią około 6% wszystkich osób pozbawionych wolności. Mimo że ten procent wydaje się niski, a liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania spadła o prawie 30% w latach 2009-2014, to badanie pokazuje, że Polska nadal stoi przed poważnymi wyzwaniami w zakresie praktyki tymczasowego aresztowania.

2. W ramach projektu finansowanego przez Komisję Europejską w 10 państwach członkowskich przeprowadzono badania oparte na jednolitej metodologii. Dane pozyskiwano poprzez obserwację posiedzeń aresztowych, analizę akt, ankietę z udziałem adwokatów oraz wywiady z sędziami i prokuratorami. W trakcie badania w Polsce przeprowadzono obserwacje 4 posiedzeń, zbadano akta 70 spraw, przeprowadzono ankietę z 24 adwokatami oraz wywiady z 9 sędziami i 7 prokuratorami.

3. Z dniem 1 lipca 2015 r. w życie weszły przepisy w fundamentalny sposób zmieniające Kodeks postępowania karnego oraz Kodeks karny. Reforma wprowadziła kontradiktoryjny model postępowania, który kładzie szczególny nacisk na działania prokuratorów i obrońców, a sędziego stawia w roli niezależnego arbitra. Stąd ważne jest, by wyniki badania interpretować w świetle tych zmian legislacyjnych, które dotyczą kilku elementów zidentyfikowanych jako ograniczające rzetelność postępowania. Jednocześnie należy zauważyć, że trwają obecnie prace nad kolejną reformą postępowania karnego, która ma częściowo znieść zmiany wprowadzone 1 lipca 2015 r., w tym powrócić do modelu inkwizycyjnego.

Główne wyniki badania można podsumować w następujący sposób:

4. Proces decyzyjny:

Zgodnie z prawem, przed zastosowaniem środka zapobiegawczego sąd lub prokurator przesłuchuje podejrzanego. Oznacza to, że podejrzany musi być obecny podczas posiedzenia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Obowiązek ten nie dotyczy innych posiedzeń w przedmiocie stosowania tego środka, co może powodować, że równość stron nie jest w tym zakresie zabezpieczona przez cały czas trwania postępowania. Badanie pokazało, że podejrzany, który nie ukrywa się przed wymiarem sprawiedliwości lub pozostaje w inny sposób niedostępny, jest obecny na posiedzeniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Podejrzany nie zawsze jednak uczestniczy w posiedzeniach w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania, szczególnie jeśli ma obrońcę. Ponadto, zdolność obrony do przygotowania się do postępowania jest ograniczona przez niewystarczający dostęp do akt. Przepisy dotyczące dostępu do akt były niedawno nowelizowane w związku ze zmianami prawa na poziomie Unii Europejskiej oraz orzecznic-

twem ETPCz. Dostęp podejrzanego do akt został poszerzony. Niemniej większość ankietowanych adwokatów wskazywała, że mają jedynie 30 minut lub mniej na przygotowanie się do posiedzenia, włączając zaznajomienie się z aktami. Co więcej w planowanej kolejnej reformie Kodeksu postępowania karnego dostęp ten ma zostać ponownie ograniczony.

5. Treść decyzji:

Badania aktowe wykazały, że obawa mactwa, obawa ucieczki oraz zagrożenie surową karą są najczęściej przywoływanymi przesłankami zastosowania tymczasowego aresztowania. W tym kontekście wątpliwości budzą planowane zmiany legislacyjne, które zakładają możliwość stosowania przesłanki grożącej podejrzanemu surowej kary jako przesłanki samostnej. Uzasadnienia postanowień są często schematyczne, nie odnoszą się do konkretnych okoliczności danej sprawy, lecz powtarzają argumenty prokuratora. Częściowym wytłumaczeniem może być konieczność szybkiego procedowania, która ogranicza czas sędziego na zapoznanie się z aktami i zmusza sędziów do opierania się na dowodach przywołanych we wniosku prokuratora. Jednakże przepisy Kodeksu postępowania karnego odnoszące się do treści uzasadnień postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania zostały zmienione. Zmiany te mogą się przyczynić do uważniejszego i dokładniejszego badania spraw, w których stosowane jest tymczasowe aresztowanie, jako że sędziowie będą musieli bezpośrednio odnosić się do okoliczności wymienionych w zmienionym przepisie. Można mieć nadzieję, że obowiązek jednoznacznego wskazania rozumowania zastosowanego przy orzekaniu o tymczasowym aresztowaniu przekona sądy do dokładniejszego badania, czy rzeczywiście istnieje konieczność zastosowania tego środka zapobiegawczego.

6. Stosowanie nieizolacyjnych środków zapobiegawczych:

Zarówno przeprowadzone badanie jak i statystyki pokazują, że dozór policyjny oraz poręczenie majątkowe są najczęściej stosowanymi nieizolacyjnymi środkami zapobiegawczymi. Jednocześnie sędziowie i prokuratorzy nie postrzegają nieizolacyjnych środków zapobiegawczych jako skutecznej i godnej zaufania alternatywy dla tymczasowego aresztowania. Co więcej, badania aktowe i ankiety wśród adwokatów pokazują, że rozważania nad alternatywami są w uzasadnieniach postanowień ograniczone do jednego argumentu, że takie alternatywy nie chroniłyby integralności postępowania.

7. Kontrola stosowania tymczasowego aresztowania:

W 2014 r. tylko 3% zażaleń na tymczasowe aresztowanie zastosowane przez sądy okręgowe było skutecznymi. Badania aktowe potwierdziły, że sądy wyższych instancji rzadko zmieniają decyzje sądów niższej instancji, a często po prostu powtarzają te decyzje. Ankietowani obrońcy wskazywali na automatyzm i powierzchowność decyzji sędziowskich, które nie są odpowiednio uzasadniane w oparciu o okoliczności danej sprawy, nawet na etapie rozpatrywania zażalenia. Adwokaci podnosili też, że weryfikacja stosowania tymczasowego aresztowania nie odbywa się na tyle często, by uwzględniać zmieniające się okoliczności sprawy lub inne czynniki. Ponadto przygotowanie zażalenia napotyka przeszkody w postaci niewystarczającego dostępu do akt postępowania. Większość ankietowanych adwokatów jest zdania, że postępowanie nie jest prowadzone z większą starannością i bardziej efektywnie, gdy w sprawie stosowane jest tymczasowe aresztowanie.

8. Rekomendacje:

Wnioski z badania sugerują, że praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce jest w kilku obszarach daleka od standardów ETPCz. Wobec takich konkluzji, zaproponować można następujące rekomendacje:

- a. Ustawodawca powinien rozważyć uściślenie przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania zawartych w Kodeksie postępowania karnego, w szczególności przesłanki grożącej oskarżonemu surowej kary.
- b. Ustawodawca powinien wprowadzić maksymalny okres tymczasowego aresztowania. Ewentualnie, kompetencja do przedłużania tymczasowego aresztowania ponad ustanowiony limit powinna zostać przekazana Sądowi Najwyższemu.
- c. Ministerstwo Sprawiedliwości oraz organy władzy sądowniczej powinny zadbać o praktyczną realizację przepisów Regulaminu urzędowania sądów powszechnych, zgodnie z którymi sprawy, w których stosowane jest tymczasowe aresztowanie mają pierwszeństwo nad innymi sprawami.
- d. Ustawodawca powinien wprowadzić przepisy przewidujące obowiązkową obecność podejrzanego na posiedzeniach w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania.
- e. Ustawodawca powinien rozważyć wprowadzenie obrony obowiązkowej w sprawach, w których prokurator zawnioskował o zastosowanie tymczasowego aresztowania lub zastosował innych środków zapobiegawczych.
- f. Kwoty odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszne tymczasowe aresztowanie powinny zostać zwiększone.
- g. Ustawodawca powinien rozważyć wprowadzenie nowych środków zapobiegawczych (areszt domowy oraz dozór elektroniczny) do Kodeksu postępowania karnego.
- h. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości mógłby przeprowadzić dalsze badania na temat nieizolacyjnych środków zapobiegawczych, w tym nad ich postrzeganiem przez przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości.
- i. Ministerstwo Sprawiedliwości, Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury oraz Prokurator Generalny powinni przeprowadzić szkolenia dotyczące standardów stosowania tymczasowego aresztowania.
- j. Władze powinny zagwarantować zgodność przepisów Kodeksu postępowania karnego i praktyki w zakresie dostępu do akt oraz podejmowania decyzji w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania z przepisami prawa europejskiego.
- k. Władze powinny zapewnić odpowiednią implementację w praktyce orzecznictwa ETPCz.

III. WPROWADZENIE

Niniejszy raport jest jednym z 10 raportów krajowych prezentujących wyniki badania finansowanego ze środków Unii Europejskiej, które zostało przeprowadzone w 10 państwach członkowskich UE w latach 2014-2015.

Na terenie UE obecnie ponad 100 000 podejrzanych jest tymczasowo aresztowanych. Chociaż tymczasowe aresztowanie odgrywa istotną rolę w postępowaniu karnym, stanowiąc gwarancję, że podejrzani staną przed sądem, jest także nadmiernie stosowane powodując ogromne koszty dla gospodarek krajowych. Nieuzasadnione i nadmiernie przedłużane tymczasowe aresztowanie niewątpliwie ogranicza wolność osobistą oraz domniemanie niewinności. Wpływa ono także na zdolność aresztowanego do pełnego korzystania z prawa do rzetelnego procesu, w szczególności z uwagi na ograniczenia możliwości przygotowania obrony oraz dostępu do obrońcy. Co więcej, warunki więzienne mogą także zagrażać dobrostanowi aresztowanego¹. Z tego powodu standardy międzynarodowe, włączając te wynikające z Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPCz), przewidują, że tymczasowe aresztowanie ma być stosowane w ostateczności jako środek wyjątkowy.

Podczas gdy w UE przeprowadzono wiele badań nad ramami prawnymi stosowania tymczasowego aresztowania, tylko w ograniczonym zakresie badano praktykę. Ten brak wiarygodnych danych stanowił motywację dla niniejszego projektu, koordynowanego przez Fair Trials International, w którym zarówno organizacje pozarządowe jak i przedstawiciele nauki z 10 państw członkowskich badali właśnie ten aspekt. Celem projektu było dostarczenie wiedzy na temat tego co w rzeczywistości wpływa na stosowanie tymczasowego aresztowania. W ramach badania, poddano analizie proces podejmowania decyzji tak, by zrozumieć motywacje i bodźce wpływające na zaangażowane podmioty (obrońcy, sędziowie, prokuratorzy). Można mieć nadzieję, że wyniki projektu będą stanowić podstawę dla przyszłych inicjatyw zmierzających do ograniczenia stosowania tymczasowego aresztowania zarówno na poziomie UE jak i krajowym.

Przeprowadzone badanie dopełnia działania prowadzone na poziomie UE w zakresie praw proceduralnych. Zgodnie z Mapą drogową ws. praw procesowych przyjętą w 2009 r. instytucje UE zbadały problemy wynikające z nieodpowiedniej ochrony praw proceduralnych w kontekście wzajemnego uznawania orzeczeń, takie na przykład jak te wynikające ze stosowania Europejskiego Nakazu Aresztowania. Do tej pory przyjęto trzy dyrektywy dotyczące praw proceduralnych: Dyrektywę o prawie do tłumaczenia (2010/64/UE), Dyrektywę o prawie do informacji (2012/13/UE) oraz Dyrektywę o dostępie do adwokata (2013/48/UE). Trzy kolejne instrumenty są obecnie w fazie negocjacji lub zostały już zaakceptowane przez instytucje UE, a dotyczą pomocy prawnej, gwarancji dla dzieci, domniemania niewinności i prawa do bycia obecnym na rozprawie.

¹ Więcej informacji dostępnych pod adresem:
<http://website-pace.net/documents/10643/1264407/pre-trialajdoc1862015-E.pdf/37e1f8c6-ff22-4724-b71e-58106798bad5>

Mapa drogowa oraz Zielona księga opublikowana w 2011 r.² przewidują również podejmowanie działań badawczych dotyczących pozbawienia wolności, także w formie aresztu tymczasowego. W oparciu o doświadczenie litygacyjne oraz informacje zebrane w ramach Legal Expert Advisory Panel (LEAP³), Fair Trials International w odpowiedzi na Zieloną księgę przygotowało raport „Detained without trial”, z którego wynika konieczność wdrażania aktów prawnych na poziomie UE, ponieważ prawa podstawowe są zbyt często naruszane w procesie wnioskowania o zastosowanie tymczasowego aresztowania i stosowania tego środka.

Kolejne spotkania ekspertów w latach 2012-2013 w Amsterdamie, Londynie, Paryżu, Polsce, Grecji i na Litwie potwierdziły przekonanie, że to problemy z procesem decyzyjnym mogą przyczynić się do nadużywania tymczasowego aresztowania oraz uwypukliły konieczność zebrania odpowiednich dowodów na potwierdzenie lub obalenie tej hipotezy. Niestety nie podjęto do tej pory żadnych działań dotyczących praw podejrzanych, którym grozi umieszczenie w areszcie tymczasowym. Komisja Europejska prowadzi jednak obecnie procedurę oceny w celu zbadania konieczności przyjęcia instrumentu unijnego dotyczącego tymczasowego aresztowania. Można mieć nadzieję, że raporty opublikowane w ramach niniejszego badania będą stanowiły dodatkowe źródło informacji.

Helsińska Fundacja Praw Człowieka rozpoczęła realizację projektu pt. „*Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania: monitoring alternatyw i praktyki sądowej*” w czerwcu 2014 r. Badanie prowadzono równolegle także w Rumunii (APADOR), Irlandii (Irish Penal Reform Trust), Holandii (Leiden University), Wielkiej Brytanii (University of Western England), Hiszpanii (APDHE), Grecji (CECL), na Litwie (Human Rights Monitoring Institute), Węgrzech (Hungarian Helsinki Committee), we Włoszech (Antigone). Mimo że sytuacja w Polsce w zakresie tymczasowego aresztowania zmieniła się na lepsze, HFPC uznała projekt za szczególnie istotny, jako że Polska przez wiele lat borykała się z problemami związanymi z jego stosowaniem. Wśród nich szczególnie widoczne były długotrwałość stosowania tego środka oraz brak dostępu do akt postępowania. Problemy te znalazły potwierdzenie w orzecznictwie ETPCz.

HFPC prowadziła badanie w szczególnym okresie dla rozwoju polskiego prawa karnego. Z początkiem lipca 2015 r. weszły w życie obszerne nowelizacje Kodeksu karnego oraz Kodeksu postępowania karnego. Choć wprowadzane zmiany w stosunkowo niewielkim stopniu dotyczą kwestii tymczasowego aresztowania, to mogą wpłynąć na praktykę jego stosowania. Najważniejszą ze zmian w odniesieniu do tymczasowego aresztowania, która wynika z próby dostosowania polskiego prawa do standardów ETPCz, jest wprowadzenie bardziej szczegółowych zapisów dotyczących treści uzasadnień postanowień aresztowych. Zmiany te mogą się przyczynić do uważniejszego i dokładniejszego badania spraw, w których stosowane jest tymczasowe aresztowanie, jako że sędziowie będą musieli bez-

2 Komisja Europejska, GREEN PAPER. Strengthening mutual trust in the European judicial area – A Green Paper on the application of EU criminal justice legislation in the field of detention, 2011, dostępna na: http://ec.europa.eu/justice/policies/criminal/procedural/docs/com_2011_327_en.pdf
3 <http://www.fairtrials.org/fair-trials-defenders/legal-experts/>.

pośrednio odnosić się do okoliczności wymienionych w zmienionym przepisie. Można mieć nadzieję, że obowiązek jednoznacznego wskazania rozumowania zastosowanego przy orzekaniu o zastosowaniu tymczasowym aresztowaniu wymusi na sądach dokładniejsze badanie, czy rzeczywiście istnieje konieczność zastosowania tego środka zapobiegawczego. Ponadto, ustawodawca zdecydował się nieznacznie rozszerzyć zakres negatywnych przesłanek zastosowania tymczasowego aresztowania. Co do zasady nie można go obecnie stosować wobec podejrzanych, którym grozi kara niższa niż dwa lata pozbawienia wolności (poprzednio był to jeden rok). W związku z tym kwestie nowelizacji i ich skutków zostały uwzględnione w trakcie wywiadów prowadzonych z sędziami i prokuratorami. Być może zaprezentowane tu wyniki badania przyczynią się do wznowienia dialogu na temat zmian w zakresie regulacji tymczasowego aresztowania oraz efektywnego stosowania przepisów Kodeksu postępowania karnego.

Niestety dobiegające końca prace nad kolejną reformą Kodeksu postępowania karnego, zaproponowaną w styczniu 2016 r.⁴, zmierzają w kierunku przeciwnym niż rekomendacje zawarte w raporcie. Mimo że głównym celem nowelizacji jest przywrócenie inkwizycyjnego modelu postępowania karnego, to zmianom ulegną także przepisy zawierające podstawowe gwarancje procesowe, dotyczące m.in. dostępu do akt postępowania czy dostępu do pomocy prawnej. W obu wymienionych przypadkach gwarancje te zostaną obniżone. W odniesieniu bezpośrednio do tymczasowego aresztowania szczególnie istotna jest zmiana w obrębie regulacji przesłanki grożącej podejrzanemu surowej kary. Z uwagi na ramy czasowe projektu nie jest w raporcie możliwe pełne omówienie proponowanych zmian⁵, jednak najważniejsze z nich i najistotniejsze w kontekście tymczasowego aresztowania zostaną skrótowo przedstawione w dalszych częściach raportu.

4 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 207) został złożony w Sejmie 27 stycznia 2016 r. Projekt został przekazany

5 Omówienie takie znaleźć można w opinii Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka nt. rządowego projektu ustawy, dostępnej na: www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/02/HFPC_opinia_kpk_fnl_23022016.pdf

IV. METODOLOGIA

Celem projektu było przyczynienie się do lepszego zrozumienia procesu decyzyjnego towarzyszącego stosowaniu tymczasowego aresztowania. Celowi temu miała służyć starannie opracowana metodologia.

Projekt został przeprowadzony w 10 państwach członkowskich o różnych systemach prawnych (opartych na prawie precedensowym i prawie stanowionym), tradycjach prawnych i dziedzictwie (na przykład Związku Radzieckiego, wpływów rzymskich i napoleońskich), różnych sytuacjach gospodarczych oraz, co szczególnie istotne, różnych praktykach stosowania tymczasowego aresztowania w postępowaniu karnym. Wybór krajów uczestniczących w badaniu był podyktowany chęcią zidentyfikowania dobrych i złych praktyk oraz zaproponowania reform na poziomie krajowym i rekomendacji, które zapewnią wzmocnienie standardów minimalnych na terenie całej UE. Indywidualne raporty krajowe dostarczą pogłębionych informacji do raportu porównawczego, który zarysuje problemy wspólne w regionie oraz wskaże praktyki, które można by upowszechnić na poziomie unijnym.

W celu zbadania krajowych procesów decyzyjnych w zakresie tymczasowego aresztowania stworzono pięć komponentów, które miały w założeniu pozwolić na: a) przeanalizowanie niedociągnięć w procesie decyzyjnym w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania oraz zrozumienie przyczyn wysokiej częstotliwości stosowania tymczasowego aresztowania, b) zidentyfikowanie podobieństw i różnic w stosowaniu tymczasowego aresztowania w różnych krajach UE, c) stworzenie rekomendacji, które będą wskazówkami dla decydentów w procesie reform.

Te pięć komponentów to:

(1) Badanie źródeł zastanych, w ramach którego partnerzy dokonali przeglądu krajowego prawa, planowanych zmian legislacyjnych i praktycznych procedur odnoszących się do tymczasowego aresztowania, oraz zebrali publicznie dostępne dane statystyczne na temat stosowania tymczasowego aresztowania i innych środków zapobiegawczych.

W oparciu o ten przegląd, Fair Trials International i partnerzy przygotowali narzędzia badawcze, które – po zaadaptowaniu do potrzeb lokalnych – posłużyły do zbadania praktyki stosowania tymczasowego aresztowania oraz zebrania spostrzeżeń interesariuszy we wszystkich krajach uczestniczących.

(2) Ankieta dla adwokatów, w której pytano o ich doświadczenia związane z procedurą podejmowania i treścią decyzji dotyczących tymczasowego aresztowania.

(3) Monitoring posiedzeń aresztowych, dzięki któremu badaczom udało się zaobserwować od środka przebieg takiego posiedzenia oraz poznać charakter wniosków i innych działań adwokatów i prokuratorów.

(4) Badania aktowe, które pozwoliły badaczom zrozumieć w pełniejszym wymiarze postępowanie w zakresie tymczasowego aresztowania, w odróżnieniu od informacji zdobytych w trakcie posiedzeń.

(5) Ustrukturyzowane wywiady indywidualne z sędziami i prokuratorami, które pozwoliły zidentyfikować ich intencje i motywacje przy prowadzeniu spraw z zastosowaniem tymczasowego aresztowania. Oprócz wspólnych pytań, które stanowiły główną część kwestionariusza, badacze w krajach uczestniczących przygotowali pytania dostosowane do realiów danego kraju i oparte na ustaleniach wcześniejszych etapów projektu.

1. BADANIA ANKIETOWE ADWOKATÓW

Pierwszym etapem badania było uzyskanie opinii adwokatów na temat praktyki stosowania tymczasowego aresztowania. Metodologia projektu zakładała przeprowadzenie 50 ankiet, zaś minimalna wymagana liczba ankiet wynosiła 20. Zgodnie z założeniami kwestionariusz przesłano do szerokiego grona prawników indywidualnych i kancelarii, które współpracowały lub współpracują z HFPC na co dzień. Kwestionariusze wraz z prośbą o dystrybucję wśród adwokatów rozesłano również do Okręgowych Rad Adwokackich.

Pomimo podejmowanych wysiłków odzew ze strony adwokatów był ograniczony. Wśród Okręgowych Rad Adwokackich HFPC uzyskała odpowiedzi od jednej. Członkowie tej Rady wypełnili 7 ankiet pozwalając HFPC osiągnąć wymagane minimum ankiet. Próbuąc zwiększyć próbę, w styczniu i lutym 2015 r. HFPC przesała kolejne prośby o wypełnienie ankiet do prawników, którzy brali udział w organizowanym przez HFPC szkoleniu na temat dyrektyw Unii Europejskiej w zakresie postępowania karnego. W ten sposób udało się zebrać dodatkowe 4 ankiety.

Ostatecznie ankiety zostały wypełnione przez 24 adwokatów z różnych części Polski. Niemal wszyscy respondenci pochodzą z dużych ośrodków miejskich lub w takich ośrodkach prowadzą swoją praktykę. Większość adwokatów należy do Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie (8 respondentów) oraz Okręgowej Rady Adwokackiej w Poznaniu (7 respondentów). Pozostałych 9 respondentów należało do Okręgowych Rad Adwokackich we Wrocławiu (4), Krakowie, Łodzi, Lublinie, Rzeszowie i Katowicach.

Adwokaci prezentują różne poziomy doświadczenia zawodowego – od roku do 25 lat praktyki. Średni okres praktyki dla adwokatów, którzy wypełnili ankietę wynosi 7 lat. Trzynastu respondentów praktykuje od mniej niż 10 lat, ośmiu ma ponad dziesięcioletnią praktykę, włączając 3, którzy są adwokatami od ponad 20 lat. Trzech respondentów nie podało swojego stażu pracy.

W większości przypadków ankietowani adwokaci prowadzą praktykę jedynie lub głównie w obszarze prawa karnego. W 10 przypadkach, adwokaci wskazali, że sprawy karne stanowią część – mniej niż 50 procent – wszystkich spraw, jakimi się zajmują.

Dziesięciu ankietowanych wskazało, że mieli do czynienia z mniej niż 20 sprawami karnymi w minionym roku. Dziesięciu kolejnych zajmowało się między 20 a 50 sprawami. Pozostali w ubiegłym roku prowadzili ponad 50 spraw.

Wszyscy ankietowani wskazali, że brali udział maksymalnie w 4 posiedzeniach w przedmiocie tymczasowego aresztowania w ostatnim miesiącu. Większość ankietowanych (19) wskazała, że brało udział w maksymalnie 12 posiedzeniach w ciągu ostatnich 6 miesięcy. Pozostali zaznaczyli, że uczestniczyli w 12 do 24 posiedzeń w tym okresie (4) lub nie udzielili żadnej odpowiedzi (1). W ostatnim roku 5 ankietowanych uczestniczyło w 25 do 50 posiedzeń, zaś reszta nie uczestniczyła w więcej niż 25.

Większość respondentów prowadzi sprawy z urzędu. Dla 18 z nich sprawy prowadzone z urzędu stanowią mniej niż 50 procent wszystkich spraw karnych, w których występują. W przypadku 3 ankietowanych sprawy z urzędu to ponad 50 procent wszystkich prowadzonych spraw. Trzech adwokatów w ogóle nie prowadzi spraw z urzędu.

2. BADANIA AKTOWE

Metodologia projektu zakładała przeanalizowanie akt 50-100 spraw, w których zastosowano środki zapobiegawcze, w tym tymczasowe aresztowanie. Podstawowe narzędzie badawcze stanowił kwestionariusz przygotowany przez koordynatora projektu we współpracy z organizacjami partnerskimi.

Badanie aktowe zostało przeprowadzone w 6 apelacjach w okresie od grudnia 2014 do kwietnia 2015⁶. W celu zapewnienia odpowiedniej jakości próby analizę akt prowadzono w sądach różnych szczebli – w 2 sądach okręgowych (Kraków i Warszawa) oraz w 8 sądach rejonowych (SR w Toruniu, SR w Zambrowie, SR Poznań-Grunwald i Jeżyce, SR w Piasecznie, SR w Pruszkowie, SR w Grodzisku Mazowieckim, SR w Rybniku i SR Gdańsk-Południe). Łącznie analizie poddano akta 70 spraw.

Na tle innych elementów badania, przeprowadzenie badań aktowych nie napotkało znaczących trudności. HFPC skierowała prośby o zgodę na przeprowadzenie badań aktowych do prezesów sądów. Uzyskanie zgody na dostęp do akt nie stanowiło problemu.

Wstępnym założeniem przy wyborze akt było przeanalizowanie pierwszych dwudziestu spraw prawomocnie zakończonych w 2014 r., w których zastosowano środki zapobiegawcze, tak izolacyjne jak i nieizolacyjne. Celem było zbadanie różnic w praktyce stosowania środków zapobiegawczych. Rodzaj przestępstwa nie stanowił kryterium doboru spraw.

6 Obszar kraju jest podzielony na 11 apelacji z siedzibami w: Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu.

W przypadku SR w Piasecznie, SR w Pruszkowie, SR w Grodzisku Mazowieckim, SR w Rybniku i SR Gdańsk-Południe zwracano się do sądów z prośbą o dostęp do pierwszych 20 spraw prawomocnie zakończonych w 2014 r., w których zastosowano tymczasowe aresztowanie. Tu także nie określono kategorii przestępstw.

Należy jednak zauważyć, że mimo zastosowania jednolitych kryteriów doboru spraw, zespół HFPC nie miał pełnej kontroli nad ich selekcją, a był w dużym stopniu uzależniony od wyboru dokonanego przez pracowników sądów. W przypadku niektórych sądów w odpowiedzi na prośbę skierowaną do prezesów sądów, HFPC otrzymała listy spraw, które zostały udostępnione do analizy. W przypadku innych sądów wyboru dokonywał pracownik sądu w trakcie badania. W przypadku dwóch sądów okazało się, że nie ma 20 spraw, w których zastosowano tymczasowe aresztowanie. Niektóre z udostępnionych spraw zostały pominięte ze względu na ich znaczną objętość, inne ze względu na to, że akta dotyczyły spraw wydzielonych z innych postępowań, co powodowało znaczne trudności lub wręcz uniemożliwiało wydobycie informacji wymaganych przez kwestionariusz.

W odniesieniu do samego procesu analizy akt odnotowania wymaga fakt, że w wielu sprawach pojawiała się wieloosobowa konfiguracja sprawców. W rezultacie badacze HFPC przeanalizowali 70 spraw dotyczących 91 sprawców.

3. WYWIADY Z SĘDZIAMI

W ramach projektu przeprowadzono indywidualne wywiady z sędziami. Celem wywiadów było poznanie perspektywy profesjonalistów, którzy podejmują kluczowe decyzje w zakresie zastosowania i przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania. Wypowiedzi sędziów miały zostać skonfrontowane z opiniami zaprezentowanymi przez przedstawicieli innych zawodów prawniczych oraz, przede wszystkim, z wnioskami wypływającymi z analizy akt spraw i monitoringów posiedzeń w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania.

Prośby o zgodę na wywiady skierowano do sądów rejonowych, okręgowych i apelacyjnych. Uzyskano tylko jedną odpowiedź odmowną. Odmowę uzasadniono dużą liczbą spraw i brakami kadrowymi.

Wywiady zostały przeprowadzone w oparciu o ustandaryzowany kwestionariusz przygotowany przez FTI i partnerów. HFPC uzupełniła jednak kwestionariusz o pytania dotyczące osobliwości polskiej procedury (np. przesłanki surowej kary, negatywne przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania) oraz reformy postępowania karnego.

Wnioski z przeprowadzonych rozmów stanowią materiał porównawczy i uzupełniający pozostałe dane uzyskane w toku realizacji projektu. Grupa sędziów, z którą przeprowadzono wywiady nie może być traktowana, jako reprezentatywna pod względem ilościowym. Jednak tożsamość wypowiedzi dowodzi, że perspektywa sędziów jest w miarę jednolita i można przypuszczać, że opinie respondentów znajdują potwierdzenie w środowisku sędziowskim.

Wywiady zostały przeprowadzone w okresie od marca do kwietnia 2015 r. i stanowiły kulminacyjny etap badań. Zgodnie z przyjętą metodologią, zakładano przeprowadzenie 5 wywiadów jednak liczbę wywiadów zwiększono z uwagi na odzew ze strony sędziów na późniejszych etapach badania.

Ostatecznie zespół HFPC przeprowadził 9 wywiadów – 5 wywiadów z sędziami sądów rejonowych, 2 z sędziami sądów okręgowych i 2 z sędziami sądów apelacyjnych z obszaru 6 apelacji sądowych – białostockiej, lubelskiej, łódzkiej, katowickiej, krakowskiej oraz warszawskiej.

Wszyscy respondenci mają wieloletni staż pracy na stanowisku sędziego. Najkrótszy staż pracy ma respondent będący sędzią od sześciu lat. Siedmiu respondentów piastowało urząd sędziego od 15 – 20 lat, zaś jeden ponad 30 lat. Dla wszystkich respondentów zawód sędziego był jedynym wykonywanym zawodem prawniczym w toku kariery zawodowej.

4. WYWIADY Z PROKURATORAMI

W ramach projektu przeprowadzono również indywidualne wywiady z prokuratorami. Podobnie jak w przypadku sędziów intencją było poznanie perspektywy tej grupy profesjonalistów i zestawienie jej z wynikami innych działań badawczych.

Prośby o przeprowadzenie rozmów skierowano do 16 prokuratur rejonowych i okręgowych. W przypadku 5 prokuratur uzyskano odpowiedzi odmowne. W jednej pomimo wyznaczenia prokuratora zrezygnowano z przeprowadzenia wywiadu, gdy wyznaczony respondent wskazał, że nie prowadzi spraw, w których stosuje się tymczasowe aresztowanie. W konsekwencji przeprowadzono łącznie 7 wywiadów – 2 wywiady z prokuratorami prokuratur okręgowych i 5 z prokuratorami prokuratur rejonowych, z obszaru 5 apelacji sądowych – poznańskiej, katowickiej, krakowskiej oraz warszawskiej.

Wszyscy respondenci mają wieloletni staż pracy na stanowisku prokuratora. Dla wszystkich respondentów zawód prokuratora był jedynym wykonywanym zawodem prawniczym w toku kariery zawodowej.

5. MONITORING POSIEDZEŃ ARESZTOWYCH

Metodologia projektu przewidywała przeprowadzenie obserwacji posiedzeń w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Od początku realizacji projektu, monitoring budził największe obawy w związku z Uchwałą składu siedmiu sędziów SN z dnia 28 marca 2012 r., I KZP 26/11. SN wskazał w niej, że „W postępowaniu karnym jawne są posiedzenia, na których sąd „rozpoznaje lub rozstrzyga sprawę” w rozumieniu art. 42 § 2 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych”. Z drugiej strony w uzasadnieniu SN stwierdził, że nie są jawne posiedzenia sądowe w toku postępowania przygotowawczego,

choćby uznano, że następuje na nich „rozpoznawanie i rozstrzygnięcie sprawy”, jako że postępowanie przygotowawcze objęte jest tajemnicą.

Mimo pewnych obaw zgłaszanych koordynatorowi projektu HFPC skierowała informację o prowadzonych badaniach wraz z prośbą o umożliwienie monitoringu posiedzeń do prezesów 3 warszawskich sądów – SR dla Warszawy-Mokotowa, SR dla Warszawy Śródmieście oraz SA w Warszawie. W związku z ograniczeniami czasowymi, jakie wiążą się z zastosowaniem tymczasowego aresztowania, głównym kryterium doboru sądów była ich mała odległość od siedziby HFPC.

W okresie od października do grudnia 2014 r. zespół HFPC otrzymał trzy odpowiedzi z sądów. Zgodnie z przewidywaniami prezesa sądów stwierdzali w nich, że nie mają kompetencji do tego, by wydać ogólną zgodę na prowadzenie monitoringów, a decyzja o pozwoleńcu na uczestnictwo w posiedzeniu pozostaje w gestii sędziego prowadzącego posiedzenie. W owym czasie wydawało się, że taki warunek będzie realnie oznaczał brak możliwości monitorowania posiedzeń. Udało się także zaobserwować pewną nieścisłość, która te obawy potęgowała. Tak oto prezes jednego sądu podkreślił, że posiedzenia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania są prowadzone bez udziału publiczności, zaś drugi, że są one co do zasady jawne.

HFPC udało się przeprowadzić monitoringi jedynie 4 (zamiast wymaganych 10) posiedzeń aresztowych w jednym sądzie rejonowym w Warszawie. Posiedzenia były prowadzone przez 4 różnych sędziów. Obserwacje prowadzono na przestrzeni 4 dni. Tym samym, obawy formułowane przez HFPC w odniesieniu do obserwacji posiedzeń okazały się słuszne. Niemniej należy podkreślić, że informacje o przebiegu posiedzeń zebrano również z analizy akt, gdyż zgodnie z polskim prawem w aktach umieszcza się protokół posiedzenia, który zawiera informacje o jego przebiegu (czas trwania, obecność i stanowiska stron).

Warto także wskazać, że w trakcie projektu zmieniły się przepisy regulujące jawność posiedzeń. Po wejściu w życie 1 lipca 2015 r. reformy postępowania zgodnie z art. 95b k.p.k. posiedzenia w przedmiocie tymczasowego aresztowania nie są jawne⁷.

Tymczasowe aresztowanie jest izolacyjnym środkiem zapobiegawczym, który może być stosowany od momentu zatrzymania do momentu, kiedy kara zostanie wprowadzona do wykonania, jeśli tą karą jest pozbawienie wolności (art. 249 § 4 k.p.k.). Tymczasowe aresztowanie jest najsurowszym rodzajem środka zapobiegawczego, ponieważ polega na pozbawieniu człowieka wolności.

1. INFORMACJE SPOŁECZNO-EKONOMICZNE

Częstotliwość stosowania tymczasowego aresztowania oraz długość jego trwania jest uzależniona przede wszystkim od treści przepisów postępowania karnego regulujących te zagadnienia, ale także od elementów zewnętrznych w stosunku do regulacji prawnych, jak np. liczby przestępstw zagrożonych wysoką karą, zmian demograficznych, zamożność osób podejrzanych (tzn. zdolności do wpłacenia poręczenia majątkowego). W związku z tym poniżej prezentujemy podstawowe dane dotyczące polskiego społeczeństwa.

Na tle europejskim Polska jest średniej wielkości krajem o powierzchni 322 575 km², zamieszkanym przez ok. 38,5 milionów ludzi z czego 18,6 mln to mężczyźni.⁸ Większość, bo ok. 23 miliony, mieszka w miastach. Największą część populacji – 24,4 mln – stanowią osoby w wieku produkcyjnym⁹. Stopa bezrobocia w 2013 r. wyniosła 10,3%. Z danych Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że w latach 2013-2014 „stopa ubóstwa skrajnego w Polsce pozostawała na [...] poziomie nieco ponad 7%”¹⁰.

Ze spisu powszechnego przeprowadzonego w 2011 r. wynika, że około 98,2% (37.8 mln) stałych mieszkańców kraju wskazało Polskę jako kraj swego urodzenia.

Zgodnie z informacjami publikowanymi przez Główny Urząd Statystyczny „szacuje się, że w końcu 2013 roku poza granicami Polski przebywało czasowo około 2196 tys. mieszkańców naszego kraju, tj. o 66 tys. (3,1%) więcej niż w 2012 roku (około 2130 tys.). W Europie w 2013 r. przebywało około 1891 tys. osób (w 2012 roku – około 1816 tys.), przy czym zdecydowana większość – około 1789 tys. – emigrantów z Polski przebywała w krajach członkowskich UE. Liczba ta zwiększyła się o 69 tys. w stosunku do 2012 roku. Wśród krajów należących do UE,

7 Art. 95b § 1 k.p.k. stanowi ogólną zasadę tajności posiedzeń, zaś art. 95b § 2 wylicza wyjątki od tej zasady. Nie ma wśród nich posiedzeń aresztowych.

8 Źródło: Mały rocznik statystyczny Polski 2014, dostępny pod adresem: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2014,1,15.html> (data dostępu: 15.06.2015).

9 Przez ludność w wieku produkcyjnym rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek 18-64 lata, dla kobiet – 18-59 lat. Wśród ludności w wieku produkcyjnym wyróżnia się ludność w wieku mobilnym, tj. w wieku 18-44 lata i niemobilnym, tj. mężczyźni – 45-64 lata, kobiety – 45-59 lat. Przez ludność w wieku nieprodukcyjnym rozumie się ludność w wieku przedprodukcyjnym, tj. do 17 lat oraz ludność wieku poprodukcyjnym, tj. mężczyźni – 65 lat i więcej, kobiety – 60 lat i więcej.

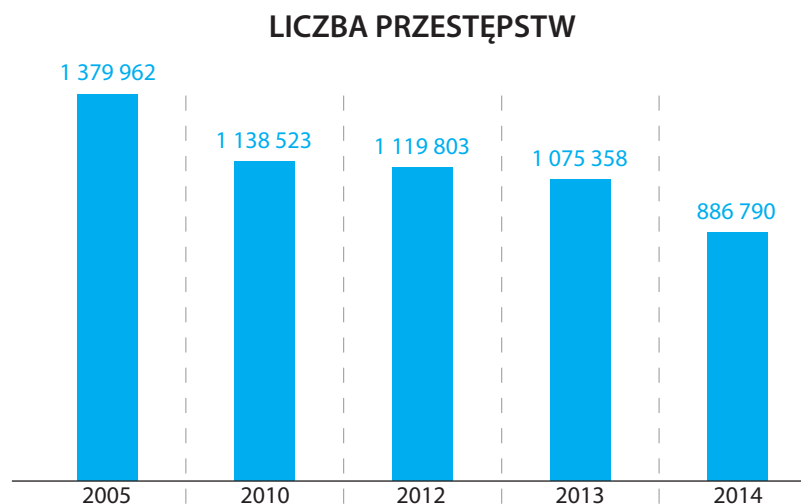
10 Źródło: Ubóstwo w Polsce w latach 2013 i 2014, GUS, dostępny na: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/ubostwo-w-polsce-w-latach-2013-i-2014,1,6.html> (data dostępu: 11.03.2016)

nadal najwięcej osób przebywało w Wielkiej Brytanii (642 tys.), Niemczech (560 tys.), Irlandii (115 tys.) oraz w Holandii (103 tys.) i we Włoszech (96 tys.)."¹¹

Migracje zagraniczne są zjawiskiem społeczno-ekonomicznym na trwałe wpisanym we współczesną historię Polski. W latach 2008-2010 nastąpił zauważalny spadek liczby Polaków przebywających czasowo za granicą, jednak już w 2013 r. odnotowano zwiększenie się zasobu imigracyjnego Polaków w innych krajach¹². Po pierwsze może to wynikać z wychodzenia krajów Unii Europejskiej (które są głównym kierunkiem emigracji z Polski) z kryzysu ekonomicznego. Z drugiej strony skala migracji może być dowodem na ciągle wysokie bezrobocie w Polsce, szczególnie wśród ludzi młodych¹³. Jak wykazały wyniki Narodowego spisu ludności w 2011 r. i potwierdzają inne badania statystyczne prowadzone w gospodarstwach domowych, głównym powodem wyjazdów za granicę jest chęć podjęcia tam pracy.¹⁴

2. STRUKTURA PRZESTĘPCZOŚCI

Wskazać trzeba, że od 2010 r. stale spada liczba popełnionych przestępstw. W 2014 r. liczba przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych wyniosła 886 790. Można zaobserwować spadek tej liczby na przestrzeni ostatnich 10 lat¹⁵:

11 Źródło: Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004 – 2013, GUS, dostępne na: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042013,2,7.html> (data dostępu: 15.06.2015).

12 Źródło: Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004 – 2013, GUS, dostępne na: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042013,2,7.html> (data dostępu: 15.06.2015).

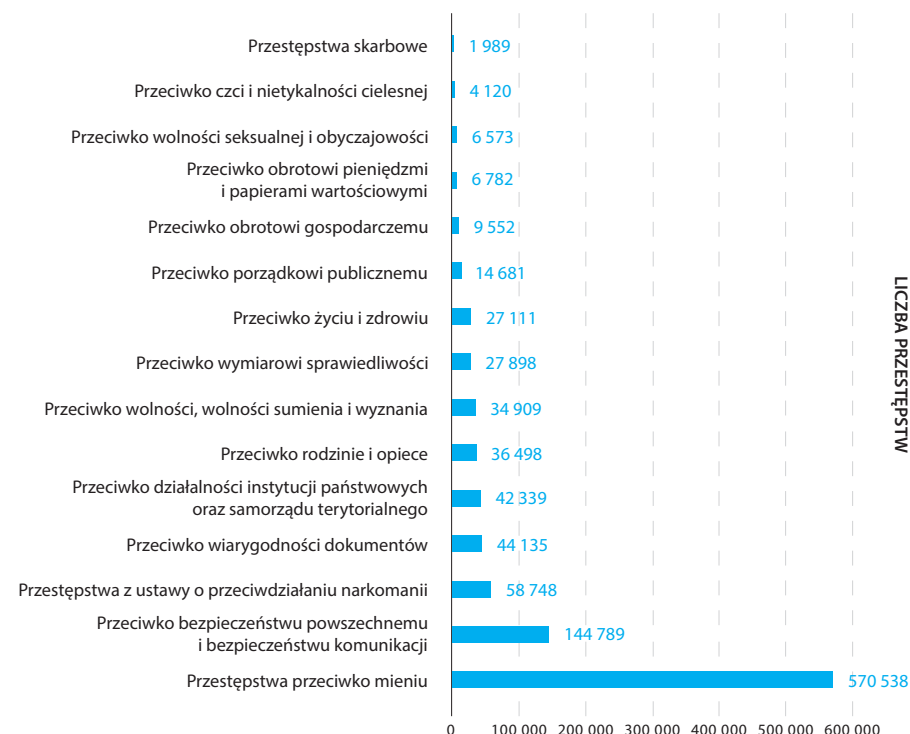
13 Źródło: Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004 – 2013, GUS, dostępne na: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042013,2,7.html> (data dostępu: 15.06.2015).

14 Źródło: Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004 – 2013, GUS, dostępne pod adresem: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042013,2,7.html> (data dostępu: 15.06.2015).

15 Źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2015,1,16.html> (data dostępu: 18.02.2016).

Jeżeli chodzi o strukturę przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w 2013 r., to największe grupy stanowią przestępstwa przeciwko mieniu, bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji, oraz przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁶:

LICZBA PRZESTĘPSTW WG KATEGORII

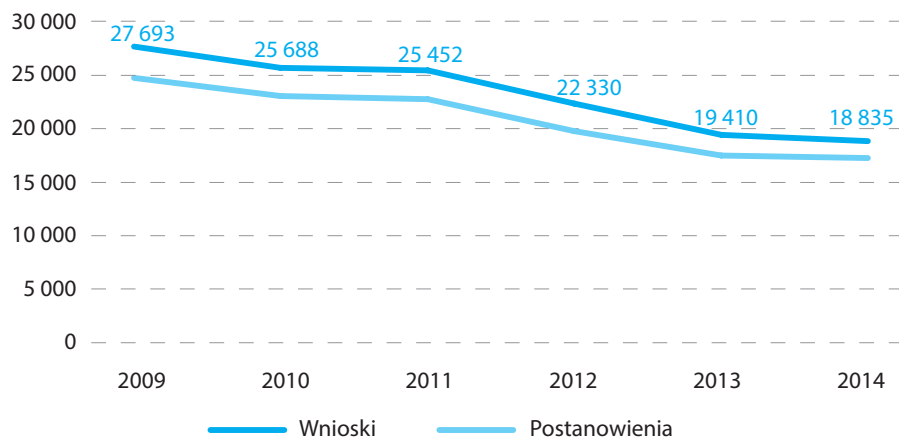
Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw w 2014 r. wyniósł 66,8%, przy czym największą wykrywalność sprawców na poziomie 99,4% odnotowano w przypadku przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, a najniższą przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi na poziomie 7,7%¹⁷.

Warto również wskazać, że podobnie jak w przypadku przestępstw spada także liczba osób skazanych prawomocnym wyrokiem sądu (2010 r. – 432 891 osób prawomocnie skazanych, 2011 r. – 423 464, 2012 r. – 408 107, 2013 r. – 353 208, 2014 r. – 293 852). Spadek ten spowodowany jest przede wszystkim dwiema okolicznościami: starzeniem się społeczeń-

16 Źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2014,2,9.html> (data dostępu: 1.09.2015).

17 Źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2014,2,9.html> (data dostępu: 1.09.2015).

stwa oraz emigracją ludzi młodych z Polski do innych krajów (w tym w szczególności UE)¹⁸. Opisane zmiany dotyczące skali przestępczości przekładają się również na spadek liczby zastosowanych tymczasowych aresztowań. Proces ten ilustruje poniższy graf:

Spada również udział osób tymczasowo aresztowanych w populacji aresztów śledczych i zakładów karnych. W 2009 r. wynosił ponad 11%, w 2014 r. około 8%, w 2015 r. już poniżej 6%¹⁹:

Rok	Liczba osób tymczasowo aresztowanych na dzień 31 grudnia	Populacja w zakładach karnych i aresztach śledczych na dzień 31 grudnia	% tymczasowo aresztowanych w ogólnej populacji zakładów karnych i aresztów śledczych
2009	9 460	84 003	11,26
2010	8 389	80 728	10,76
2011	8 159	81 382	10,02
2012	7 009	84 156	8,33
2013	6 589	78 994	8,34
2014	6 238	77 371	8,06
2015	4 162	70 836	5,88

18 Źródło: <https://isws.ms.gov.pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (data dostępu: 1.09.2015).

19 Źródło: Roczna informacja statystyczna, Ministerstwo Sprawiedliwości, CZSW, dostępna na: <http://sw.gov.pl/pl/o-sluzbie-wieziennej/statystyka/statystyka-roczna/> (data dostępu: 11.03.2016)

W konsekwencji spadku liczby osób tymczasowo aresztowanych zmniejszył się też udział osób tymczasowo aresztowanych w populacji kraju:

Rok	Liczba osób tymczasowo aresztowanych na dzień 31 grudnia ²⁰	Populacja	% tymczasowo aresztowanych w stosunku do ogólnej populacji
2009	9 460	38 167 329	0.0247856
2010	8 389	38 529 866	0.0217727
2011	8 159	38 538 447	0.0211711
2012	7 009	38 533 299	0.0181895
2013	6 589	38 496 000	0.0171161
2014	6 238	38 478 602	0.0162112

Kolejnym elementem wpływającym na liczbę stosowanych aresztów jest liczba popełnianych przestępstw, których górna granica zagrożenia wynosi minimum 8 lat (przesłanka stosowania tymczasowego aresztowania określona w art. 258 § 2 k.p.k.). Zależność powyższą potwierdzają dane przedstawione w sprawozdaniu Prokuratora Generalnego za 2013 r.²¹ Wynika z nich, że tymczasowe aresztowanie stosowane było najczęściej wobec podejrzanych o przestępstwo rozboju (280 k.k.) – 611 osób. Składają się na to dwie przyczyny – stosunkowo wysoka liczba osób popełniających to przestępstwo (w 2013 r. – 5 441 prawomocnie skazanych, z czego 653 z paragrafu 2.) oraz wysokość kary przewidzianej za ten czyn (art. 280 § 1 k.k. – od lat 2 do 12, art. 280 § 2 k.k. – od lat 3 do 15). Ponadto areszt tymczasowy stosowany był najczęściej wobec osób podejrzanych o udział w zorganizowanej grupie przestępczej (346 osób), kradzież z włamaniem (234), znęcanie się (199), oszustwo (158), zgwałcenie (114), posiadanie narkotyków (109), przemyt narkotyków (85). Tych 10 typów czynów „odpowiada” za ponad 75% zastosowanych aresztowań. Spośród nich, przedstawionemu wyżej schematowi wymyka się jedynie udział w grupie przestępczej. Z danych statystycznych wynika, że stosowanie tymczasowego aresztowania wobec osób podejrzanych o ten typ czynu zabronionego jest niemalże automatyczne (359 osób prawomocnie skazanych w 2013 r. wobec 346 aresztowanych w postępowaniu przygotowawczym). Co więcej nie decyduje w tym przypadku raczej możliwość orzeczenia surowej kary, ale przesłanka w postaci obawy mactwa ze względu na wieloosobową konfigurację przestępstwa.

Powyższe dane wskazują także na to, że ponad 1/3 tymczasowych aresztów w 2013 r. stosuje się wobec osób podejrzanych o przestępstwa przeciwko mieniu (rozbój – 611, kradzież z włamaniem – 234, oszustwo – 158, kradzież – 56, paserstwo umyślne – 45, wymuszenie

20 Źródło: Roczna informacja statystyczna, Ministerstwo Sprawiedliwości, CZSW, dostępna na: <http://sw.gov.pl/pl/o-sluzbie-wieziennej/statystyka/statystyka-roczna/> (data dostępu: 11.03.2016)

21 Źródło: Sprawozdanie Prokuratora Generalnego za rok 2013, dostępne na: <http://www.pg.gov.pl/aktualnosci-prokuratury-generalnej/sprawozdanie-prokuratora-generalnego-z-rocznej-dzialalnosci-prokuratury-w-2013-r.html#.VX6mvUaKRp8>, (data dostępu: 15.06.2015).

rozbójnicze – 33)²². Wynika to przede wszystkim z nadmiernie surowych górnych granic ustawowego zagrożenia za te czyny (rozbój, kradzież z włamaniem, wymuszenie rozbójnicze, oszustwo) przewidzianych przez ustawodawcę. I chociaż statystyki pokazują, że sądy w praktyce nigdy nie orzekają wyroków w górnych granicach zagrożenia, to jednak sam fakt istnienia tak wysokiego zagrożenia wystarcza sądom do zastosowania tymczasowego aresztowania²³.

Na osobne wskazanie – jako czynnik wpływający na długość stosowania tymczasowego aresztowania – zasługuje przewlekłość postępowań karnych w Polsce. Związek między tymi dwoma elementami został zauważony w polskiej debacie na temat tymczasowego aresztowania. Naruszanie art. 5 i 6 EKPC w związku z przekroczeniem „rozsądnego” terminu prowadzenia sprawy jest najczęstszą przyczyną porażek Polski przed ETPC²⁴. Ciągle dość rzadko zdarza się, by sąd orzekający o przedłużeniu tymczasowego aresztowania w poważnej sprawie (tzn. gdy zagrożenie karą za inkryminowany czyn jest surowe) uważał za słuszne zastosować art. 5 ust. 3 EKPC. W naszej opinii, nieprzestrzeganie tego standardu wynika przede wszystkim z obawy sądu przed wypuszczeniem na wolność groźnego sprawcy, nawet jeśli długość postępowania jest już dawno „nierozsądna”.

1. PRAWO

a) Źródła prawa

Punkt wyjścia rozważań i analizy polskich regulacji prawnych w obszarze tymczasowego aresztowania stanowią standardy wyznaczone przez Konstytucję RP oraz orzecznictwo ETPCz.

Ramy prawne dotyczące stosowania tego najsurowszego środka zapobiegawczego wyznacza art. 41 Konstytucji, zgodnie z którym „Każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie”. Zgodnie z ust. 3 tego artykułu „Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami”. Niniejszy artykuł kreuje również podstawę do dochodzenia odszkodowania w przypadku bezprawnego pozbawienia wolności (ust. 5).

Dla analizy regulacji prawnych dotyczących środków zapobiegawczych istotne znaczenie ma również art. 2 Konstytucji oraz art. 31 ust. 3 wyrażające ogólne zasady systemu prawnego, tj. odpowiednio zasadę demokratycznego państwa prawnego oraz zasadę proporcjonalności. Wskazane przepisy stanowiły wzorce konstytucyjne w orzeczeniach Trybunału Konstytucyjnego, które odnosiły się do procedury stosowania środków zapobiegawczych.

b) Przesłanki stosowania środków zapobiegawczych

Właściwe podstawy stosowania tymczasowego aresztowania i innych środków zapobiegawczych oraz procedurę w tym zakresie określa Kodeks postępowania karnego.

Zgodnie z art. 249 § 1 k.p.k. środki zapobiegawcze można stosować tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo. Jest to tzw. przesłanka ogólna, która warunkuje stosowanie wszystkich środków zapobiegawczych. Brak jej wystąpienia skutkuje brakiem możliwości zastosowania jakiegokolwiek środka zapobiegawczego, tak izolacyjnego jak nieizolacyjnego. Zgodnie z doktryną „duże prawdopodobieństwo” popełnienia przestępstwa zachodzi wówczas, gdy zebrane w toku postępowania dowody wskazują na taki stopień prawdopodobieństwa, który graniczy z pewnością, choć nie jest z nią tożsamy, że konkretne przestępstwo zostało popełnione przez konkretną osobę²⁵.

22 Źródło: Sprawozdanie Prokuratora Generalnego za rok 2013, dostępny pod adresem: <http://www.pg.gov.pl/aktualnosci-prokuratury-generalnej/sprawozdanie-prokuratora-generalnego-z-rocznej-dzialalnosci-prokuratury-w-2013-r.html#.VX6mvUaKRp8>, (data dostępu: 15.06.2015).

23 Źródło: Sprawozdanie Prokuratora Generalnego za rok 2013, dostępny pod adresem: <http://www.pg.gov.pl/aktualnosci-prokuratury-generalnej/sprawozdanie-prokuratora-generalnego-z-rocznej-dzialalnosci-prokuratury-w-2013-r.html#.VX6mvUaKRp8>, (data dostępu: 15.06.2015).

24 Wyrok ETPCz z dnia 7 lipca 2015 r. w sprawie Rutkowski v. Poland, skarga nr 72287/10.

25 L. Paprzycki, Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz, Lex nr 470880.

We wskazanym przepisie wymienione zostały również inne przesłanki warunkujące stosowanie tych środków, a więc potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania oraz potrzeba zapobiegnięcia popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa, gdy „zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził”. W odniesieniu do tymczasowego aresztowania ta ostatnia przesłanka została sprecyzowana w art. 258 § 3 k.p.k., który zostanie omówiony poniżej.

Ustawa karnoprosowa precyzuje również dalsze warunki dotyczące stosowania środków zapobiegawczych. Tak oto tymczasowe aresztowanie może być stosowane, jeśli zaistnieje jedna z przesłanek szczególnych tj.:

- 1) zachodzi uzasadniona obawa ucieczki lub ukrywania się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu,
- 2) zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne (art. 258 § 1 k.p.k.).

Jednocześnie ustawodawca przewiduje, że jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą (art. 258 § 2). Jest to tzw. przesłanka „grożącej podejrzanemu surowej kary”. Planowana kolejna duża nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, o której była już mowa powyżej dotyczy także art. 258 § 2. Kierunek przyjętych modyfikacji jest jednak zasadniczo przeciwny zarówno do obserwacji Komisji Kodyfikacyjnej w kontekście poprzedniej reformy jak i rekomendacji niniejszego raportu²⁶. Zakłada bowiem powrót do poprzedniego brzmienia tego przepisu. Tym samym propozycja prowadzi do osłabienia gwarancji procesowych oskarżonych i podejrzanych. Po pierwsze jako podstawę stosowania tymczasowego aresztowania proponuje niższy wymiar kary orzeczonej przez sąd pierwszej instancji (tj. zamiast „wyższa niż 3 lata” proponuje „nie niższa niż 3 lata”), a dodatkowo w jej wyniku grożąca oskarżonemu surowa kara staje się samodzielną przesłanką stosowania tymczasowego aresztowania²⁷. Ten ostatni element budzi duże wątpliwości w świetle orzecznictwa ETPCz, co zostało obszernie omówione w opinii HFPC do projektu ustawy²⁸.

26 Proponowane brzmienie art. 258 § 2: „§ 2. Jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą.”

27 Uwagi Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 207), dostępne na: www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/02/HFPC_opinia_kpk_fnl_23022016.pdf

28 Ibidem.

Tymczasowe aresztowanie może wyjątkowo nastąpić także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził (art. 258 § 3 k.p.k.). Kodeks postępowania karnego limituje możliwość stosowania tymczasowego aresztowania do sprawców podejrzanych o najpoważniejsze przestępstwa, wskazując, że tymczasowe aresztowanie nie może być stosowane, jeżeli przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą dwóch lat, chyba że sprawca został ujęty na gorącym uczynku lub bezpośrednio potem (art. 259 § 3 k.p.k.).

W art. 257 § 1 k.p.k. wyrażona jest natomiast zasada traktowania tymczasowego aresztowania jako środka ostatecznego. Zgodnie z tym przepisem tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy. W doktrynie przepis ten określany jest również, jako „dyrektywa minimalizacji skutków środków zapobiegawczych”²⁹.

Podejście ustawodawcy potwierdza również orzecznictwo Sądu Najwyższego, zgodnie z którym „kodeksowa konstrukcja systemu stosowania środków zapobiegawczych pozwala na dostosowanie odpowiedniego środka zapobiegawczego do konkretnej sprawy w taki sposób, żeby zastosowany środek ograniczał konstytucyjne wolności i prawa jednostki w sposób nie większy, niż jest to niezbędne dla osiągnięcia założonego celu, a więc w sposób „minimalnie konieczny”³⁰.

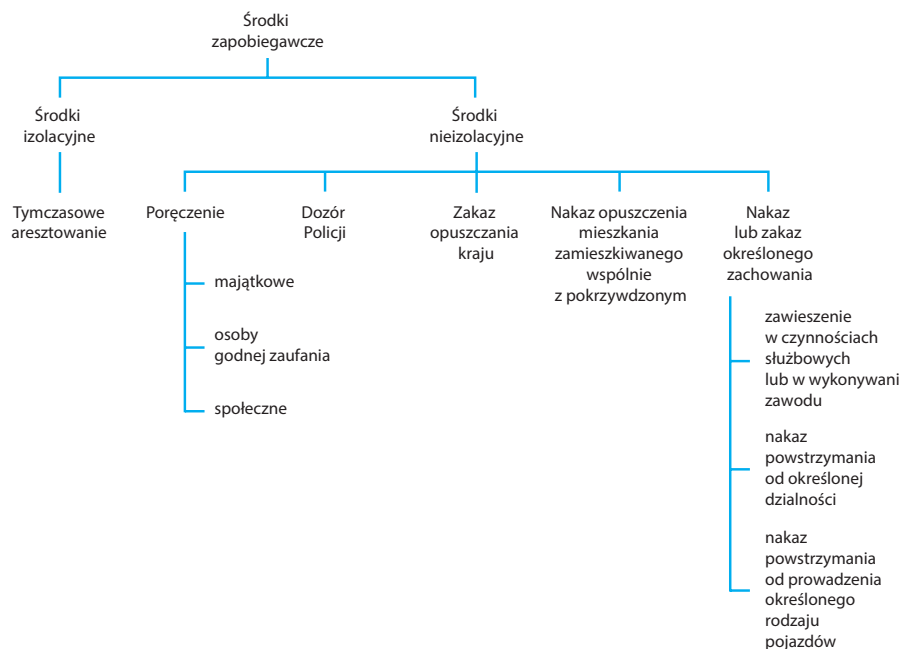
29 M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Zasada minimalizacji tymczasowego aresztowania w postępowaniu jurysdykcyjnym*: w: PiP 2010/1/39-51.

30 Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2003 r., I KZP 36/02, OSNwSK 2003, poz. 177.

c) Katalog środków zapobiegawczych

Kodeks postępowania karnego zawiera katalog nieizolacyjnych środków zapobiegawczych alternatywnych wobec tymczasowego aresztowania takich jak poręczenia, zakazy i nakazy. Podobnie jak tymczasowe aresztowania, środki te mogą być stosowane w celu zabezpieczenia postępowania, a wyjątkowo także dla zapobiegnięcia popełnieniu kolejnego, poważnego przestępstwa. Mogą być aplikowane tylko wtedy, gdy istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że sprawca dopuścił się czynu (art. 249 § 1 k.p.k.).

Poniżej zaprezentowano nieizolacyjne środki zapobiegawcze:

Poręczenie majątkowe – Poręczenie majątkowe jest regulowane w art. 266-270 k.p.k. Środek ten może zostać złożony w postaci pieniędzy, papierów wartościowych, zastawu lub hipoteki przez oskarżonego albo inną osobę. Wysokość, rodzaj i warunki poręczenia majątkowego, a w szczególności termin złożenia przedmiotu poręczenia, należy określić w postanowieniu, mając na względzie sytuację materialną oskarżonego i składającego poręczenie majątkowe, wysokość wyrządzonej szkody oraz charakter popełnionego czynu. Stanowiące przedmiot poręczenia wartości majątkowe lub zobowiązania ulegają przypadkowi albo ściągnięciu w razie ucieczki lub ukrycia się oskarżonego. W wypadku utrudniania w inny sposób postępowania karnego można orzec przepadek lub ściągnięcie tych wartości.

Poręczenie osoby godnej zaufania – Jest to środek przewidziany w art. 272 k.p.k., który polega na poręczeniu przez osobę godną zaufania, że oskarżony stawi się na każde wezwanie i nie będzie w sposób bezprawny utrudniał postępowania.

Poręczenie społeczne – Zgodnie z art. 271 k.p.k. poręczenie społeczne może być złożone przez pracodawcę, u którego oskarżony jest zatrudniony, przez kierownictwo szkoły lub uczelni, których oskarżony jest uczniem lub studentem, przez zespół, w którym oskarżony pracuje lub uczy się, albo przez organizację społeczną, której oskarżony jest członkiem. Instytucje te poręczają, że oskarżony stawi się na każde wezwanie i nie będzie w sposób bezprawny utrudniał postępowania; jeżeli oskarżony jest żołnierzem, można przyjąć poręczenie od zespołu żołnierskiego, zgłoszone za pośrednictwem właściwego dowódcy.

Dozór policji – Dozór policji jest uregulowany w art. 275 k.p.k. Oddany pod dozór ma obowiązek stosowania się do wymagań zawartych w postanowieniu sądu lub prokuratora. Obowiązek ten może polegać na zakazie opuszczania określonego miejsca pobytu, zgłaszaniu się do organu dozoru w określonych odstępach czasu, zawiadamianiu go o planowanym wyjeździe oraz o terminie powrotu, zakazie kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami, zakazie przebywania w określonych miejscach, a także na innych ograniczeniach swobody oskarżonego, niezbędnych do wykonywania dozoru.

Zakaz opuszczenia kraju – Zakaz opuszczania przez oskarżonego kraju jest przewidziany w art. 277 k.p.k. i może być połączony z zatrzymaniem mu paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy albo z zakazem wydania takiego dokumentu.

Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym – Zgodnie z art. 275a k.p.k. można zastosować wobec oskarżonego o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził.

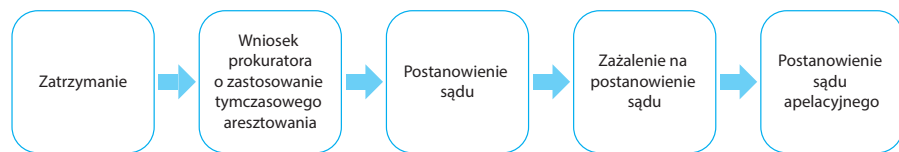
Zawieszenie w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu albo nakaz powstrzymania się od określonej działalności lub od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów – Środek zapobiegawczy jest przewidziany w art. 276 k.p.k. Jak wskazuje się w doktrynie przez czynności służbowe należy rozumieć czynności związane z zajmowaniem stanowiska lub pełnieniem funkcji, natomiast przez wykonywanie zawodu każdą umiejętność wymagającą formalnego (urzędowego) potwierdzenia. Natomiast działalność definiowana jest jako każda forma aktywności, istotna ze społecznego punktu widzenia³¹.

d) Procedura w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania

Zgodnie z polskim prawem, organami właściwymi do stosowania środków zapobiegawczych w polskiej procedurze są sąd i prokurator. Należy jednak podkreślić, że ich uprawnień nie są w tym zakresie tożsame, ponieważ prokuratorowi powierzono jedynie możliwość stosowania środków nieizolacyjnych w toku postępowania przygotowawczego. Natomiast o zastosowaniu tymczasowego aresztowania zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i postępowania sądowego, może zdecydować jedynie niezawisły sąd. Taki podział kompetencji obowiązuje od 1996 r., kiedy to zmieniono dotychczasowe

31 L. Paprzycki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Lex nr 470900.

regulacje, przyznając prokuratorowi możliwość zastosowania też tego najbardziej dolegliwego środka.

Zażalenie na postanowienie prokuratura o zastosowaniu nieizolacyjnych środków zapobiegawczych rozpatruje sąd rejonowy, w którego okręgu prowadzone jest postępowanie przygotowawcze. Środek odwoławczy od postanowienia sądu o zastosowaniu środków zapobiegawczych rozpatruje natomiast sąd odwoławczy. Gdy na skutek złożonego zażalenia sąd odwoławczy zastosował tymczasowe aresztowanie, to, zgodnie z art. 426 k.p.k., zażalenie na takie postanowienie przysługuje do innego równorzędnego składu sądu odwoławczego. Nowelizacja ta została wprowadzona w związku z postanowienia sygnalizacyjnym Trybunału Konstytucyjnego z 9 listopada 2009 (S 7/09).

Zgodnie z obowiązującą procedurą na każdym etapie postępowania strony są uprawnione do złożenia wniosku o uchylenie bądź zmianę środka zapobiegawczego. Prokurator lub, w postępowaniu sądowym, sąd podejmuje decyzję w przedmiocie wniosku w ciągu 3 dni (art. 254 k.p.k.). Decyzja w przedmiocie wniosku o uchylenie bądź zmianę środka zapobiegawczego może zostać zaskarżona, jeśli wniosek został złożony co najmniej 3 miesiące po wydaniu postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Jednocześnie ustawodawca nałożył na organy stosujące tymczasowe aresztowanie obowiązek stałej weryfikacji zasadności stosowanych środków. Obowiązek ten wynika z art. 253 § 1 k.p.k., według którego „środek zapobiegawczy należy niezwłocznie uchylić lub zmienić, jeżeli ustaną przyczyny, wskutek których został on zastosowany, lub powstaną przyczyny uzasadniające jego uchylenie albo zmianę”. Na mocy art. 344 k.p.k. sąd jest zobowiązany do weryfikacji zasadności stosowania tymczasowego aresztowania na etapie postępowania sądowego, czyli po wniesieniu aktu oskarżenia.

e) Okres stosowania środków zapobiegawczych

Środki zapobiegawcze mogą być stosowane w toku postępowania przygotowawczego oraz sądowego. Momentem granicznym, od którego można stosować środki zapobiegawcze jest zakończenie przesłuchania podejrzanego, wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów i ogłoszenie go tej osobie³². W razie istnienia formalnych przeszkód uniemożliwiających przesłuchanie, tj. zgodnie z art. 249 § 3 k.p.k., możliwe jest stosowanie środków zapobiegawczych od chwili wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów³³.

32 Art. 313 §1 k.p.k.

33 Komentarz do art. 249 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.97.89.555), [w:] Z. Gostyrński (red.), J. Bratoszewski, L. Gardocki, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks ... , op.cit.*

Środki mogą być stosowane do momentu rozpoczęcia wykonywania kary pozbawienia wolności, czyli nawet po uprawomocnieniu się wyroku³⁴.

Zgodnie z art. 263 k.p.k. w postępowaniu przygotowawczym sąd, stosując tymczasowe aresztowanie, oznacza jego termin na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli ze względu na szczególne okoliczności sprawy nie można było ukończyć postępowania przygotowawczego w terminie 3 miesięcy, to na wniosek prokuratora, sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy, gdy zachodzi taka potrzeba, może przedłużyć tymczasowe aresztowanie na okres, który łącznie nie może przekroczyć 12 miesięcy. Łączny okres stosowania tymczasowego aresztowania do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji nie może przekroczyć 2 lat. Przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania na okres oznaczony, przekraczający terminy określone powyżej może dokonać sąd apelacyjny, w którego okręgu prowadzi się postępowanie na wniosek sądu, przed którym sprawa się toczy, a w postępowaniu przygotowawczym na wniosek właściwego prokuratora bezpośrednio przełożonego wobec prokuratora prowadzącego lub nadzorującego śledztwo – jeżeli konieczność taka powstaje w związku z zawieszeniem postępowania karnego, czynnościami zmierzającymi do ustalenia lub potwierdzenia tożsamości oskarżonego, wykonywaniem czynności dowodowych w sprawie o szczególnej zawichości lub poza granicami kraju, a także celowym przewlekaniem postępowania przez oskarżonego.

Z wnioskiem o przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania należy wystąpić, z jednoczesnym przesłaniem właściwemu sądowi akt sprawy, nie później niż 14 dni przed upływem dotychczas określonego terminu stosowania tego środka. Jeżeli zachodzi potrzeba stosowania tymczasowego aresztowania po wydaniu pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji, każdorazowe jego przedłużenie może następować na okres nie dłuższy niż 6 miesięcy. Tym samym należy wskazać, że prawo polskie nie przewiduje maksymalnego okresu tymczasowego aresztowania, którego upływ z mocy prawa prowadziłby do wygaśnięcia stosowania tego środka. W tym kontekście warto odnotować wniosek RPO do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności z Konstytucją RP art. 263 § 7 k.p.k. „w zakresie, w jakim nie oznacza maksymalnego czasu trwania tymczasowego aresztowania oraz dopuszcza przedłużenie tymczasowego aresztowania bez konieczności spełnienia przesłanek uzasadniających takie postanowienie”³⁵.

Na koniec warto dodać, że w przypadku zbiegu tymczasowego aresztowania z wykonywaną karą pozbawienia wolności orzeczoną w innej sprawie do okresów, o których mowa powyżej, zalicza się okres odbywania przez tymczasowo aresztowanego kary pozbawienia wolności.

Ponadto zgodnie z art. 63 k.k. na poczet orzeczonej kary zalicza się okres rzeczywistego pozbawienia wolności w sprawie, zaokrąglając do pełnego dnia, przy czym jeden dzień rzeczywistego pozbawienia wolności równa się jednemu dniowi kary pozbawienia wolności, dwóm dniom kary ograniczenia wolności lub dwóm dziennym stawkom grzywny.

34 *Ibidem.*

35 Wniosek RPO jest dostępny na: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek_do_TK_ws_maksimalnych_terminow_tymczasowego_aresztowania.pdf

f) Udział obrońcy w postępowaniu

Zważywszy na ich ważną rolę w postępowaniu karnym, dla pełnego zrozumienia wyników przeprowadzonego badania warto przedstawić także regulację prawną związaną z udziałem obrońców w tym postępowaniu. Należy przy tym zauważyć, że przepisy te uległy znacznym zmianom wraz z wejściem w życie nowelizacji Kodeksu postępowania karnego 1 lipca 2015 r., a w związku z planowaną kolejną reformą ulegną dalszym przeobrażeniom, które przybliżą je do stanu sprzed poprzedniej reformy.

Zgodnie z art. 6 k.p.k. oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć. Jednocześnie należy pamiętać, że zgodnie z art. 71 § 3, jeżeli k.p.k. używa w znaczeniu ogólnym określenia „oskarżony”, odpowiednie przepisy mają zastosowanie także do podejrzanego. Jak stanowi art. 77 k.p.k. oskarżony może mieć nie więcej niż 3 obrońców.

Udział obrońcy w postępowaniu nie jest obowiązkowy, chyba że zachodzą okoliczności przewidziane w art. 79 lub 80 k.p.k. Artykuły te uległy zmianom po 1 lipca 2015 r. Obecnie oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli nie ukończył lat 18; jest głuchy, niemy lub niewidomy; zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona, lub gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny (art. 79 § 1 k.p.k.)³⁶. Ponadto oskarżony musi mieć obrońcę również wtedy, gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę (art. 79 § 2 k.p.k.). W takich sytuacjach, udział obrońcy jest obowiązkowy w rozprawie oraz w tych posiedzeniach, w których obowiązkowy jest udział oskarżonego (art. 79 § 3 k.p.k.). W postępowaniu przed sądem okręgowym zaś, w świetle znowelizowanego art. 80 k.p.k. oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli zarzucono mu zbrodnię³⁷. W takim wypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowy.

Warto jeszcze zauważyć, że w pierwotnej wersji Kodeksu postępowania karnego z 1997 r. podstawą obrony obligatoryjnej była również okoliczność, że oskarżony nie władał językiem polskim. Od 1 lipca 2003 r. nie jest to jednak już przesłanka obowiązkowego przyznania obrońcy z urzędu.

Zgodnie z art. 81 § 1 k.p.k. jeżeli w sytuacji określonej w art. 78 § 1, art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80, czyli sytuacjach, kiedy obrona jest obligATORYJNA, oskarżony nie ma obrońcy z wyboru, prezes lub referendarz sądowy sądu właściwego do rozpoznania sprawy wyznacza mu obrońcę z urzędu.

36 W poprzednim brzmieniu art. 79 § 1 przewidywał, że w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli: 1) jest nieletni, 2) jest głuchy, niemy lub niewidomy, lub 3) gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności.

37 W poprzednim brzmieniu art. 80 k.p.k. stanowił, że „

Poza sytuacjami opisanymi powyżej, zarówno podejrzanemu jak i oskarżonemu przysługuje prawo do obrońcy z urzędu także w innych sytuacjach. Przed 1 lipca 2015 r. dla obu tych podmiotów było to tzw. prawo ubożego. Innymi słowy, jak przewidywał ówczesny art. 78 § 1 k.p.k. oskarżony (a zatem i podejrzany), który nie miał obrońcy z wyboru, mógł żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykazał, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Po 1 lipca 2015 r. przepis ten uległ znacznej zmianie. Prawo ubożego przewidziane w art. 78 § 1 k.p.k. zostało zachowane w odniesieniu do podejrzanego, tj. na etapie postępowania przygotowawczego, zaś w odniesieniu do oskarżonego na etapie postępowania sądowego kwestię tę reguluje nowo wprowadzony art. 80a k.p.k. Zgodnie z tym przepisem, na wniosek oskarżonego, który nie ma obrońcy z wyboru, prezes sądu, sąd lub referendarz sądowy wyznacza w postępowaniu sądowym obrońcę z urzędu, chyba że ma zastosowanie art. 79 § 1 lub 2 albo art. 80. W takim wypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowy (art. 80a § 1 k.p.k.). Ponadto zgodnie z art. 80a § 2 przepis art. 80a § 1 zdanie pierwsze stosuje się odpowiednio do wyznaczenia obrońcy w celu dokonania określonej czynności procesowej w toku postępowania sądowego. Posiedzenie w sprawie tymczasowego aresztowania jest jedną z takich czynności.

Jak zauważa W. Jasiński w swojej analizie wydanej przez HFPC w związku z reformą: „w odróżnieniu od modelu obowiązującego przed reformą, [nowy model – przyp. redakcji] wymaga od uczestników postępowania zdecydowanie większej dozy aktywności i profesjonalizmu. Potrzeba zaangażowania się w przebieg postępowania dowodowego czyni niezbędnym posiadanie fachowej wiedzy prawniczej i umiejętności jej wykorzystania w praktyce. Z tego powodu konieczne stało się umożliwienie oskarżonemu i pokrzywdzonemu sięgnięcia po profesjonalną pomoc prawną, bez której mogliby sobie oni nie poradzić w toku postępowania. Ustawodawca przewidział zatem w art. 80a § 1 k.p.k., że na wniosek oskarżonego, który nie ma obrońcy z wyboru wyznacza się obrońcę z urzędu³⁸. Należy jednak podkreślić, że uprawnienie to przysługuje wyłącznie w postępowaniu sądowym. Nie jest zatem zapewnione w toku postępowania przygotowawczego (śledztwa albo dochodzenia).”

W wyniku reformy z 1 lipca 2015 r. wprowadzono również zmiany dotyczące udziału obrońcy w czynnościach związanych ze stosowaniem tymczasowego aresztowania. Nastąpiło to w drodze nowelizacji art. 249 § 5 k.p.k. Przepis ten przewiduje, że prokurator i obrońca mają prawo wziąć udział w posiedzeniu sądu dotyczącym przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania oraz rozpoznania zażalenia na zastosowanie lub przedłużenie tego środka zapobiegawczego. Na żądanie oskarżonego, który nie ma obrońcy, wyznacza się do tej czynności obrońcę z urzędu. Zarządzenie może wydać także referendarz sądowy. Niestawiennictwo obrońcy lub prokuratora należycie zawiadomionych o terminie nie tłumuje rozpoznania sprawy.

38 Przepis ten nie dotyczy oczywiście tych sytuacji, w których kodeks postępowania karnego przewiduje obligatoryjne posiadanie przez oskarżonego obrońcy, tj. w sprawach o zbrodnie; gdy oskarżony nie ukończył 18 lat; gdy oskarżony jest głuchy, niemy lub niewidomy; gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy zdolność oskarżonego rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona; gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan zdrowia psychicznego oskarżonego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

Jak komentuje tę zmianę W. Jasiński, „[o] ile polski Kodeks postępowania karnego przewidywa, że przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania konieczne jest przesłuchanie oskarżonego (chyba że jest to niemożliwe z powodu jego ukrywania się lub nieobecności w kraju), o tyle w posiedzeniu sądu w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania prawo obecności zapewnia się tylko prokuratorowi i obrońcy oskarżonego, o ile ten ostatni takowego posiada. Nowelizacja omawianego przepisu zakłada natomiast, że na żądanie oskarżonego, który nie ma obrońcy, wyznacza się do tej czynności obrońcę z urzędu. Ustawodawca gwarantuje zatem, że nawet jeżeli oskarżony nie będzie osobiście obecny na posiedzeniu sądu, to ma zapewnioną możliwość obrony dzięki wyznaczeniu mu na jego żądanie obrońcy.”³⁹

Warto zasygnalizować także, że po uchwaleniu procedowanych od stycznia 2016 r., a już przyjętych przez Sejm, poprawek do Kodeksu postępowania karnego przepisy w zakresie dostępu do obrońcy z urzędu ulegną zmianie. W związku z powrotem do inkwizycyjnego modelu postępowania, ustawodawca proponuje wykreślenie art. 80a i przywrócenie obowiązującego przed reformą prawa ubogich zarówno wobec podejrzanego jak i oskarżonego⁴⁰. Rozwiązanie to zostało poddane krytyce w opinii HFPC dotyczące nowelizacji⁴¹.

g) Stan prawny po 1 lipca 2015 r.

Głównym celem nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r.⁴² było przyspieszenie oraz zwiększenie kontrydiktoryjności postępowania⁴³. Realizacja tych założeń nie mogła pominąć zmiany przepisów istotnych z punktu widzenia stosowania tymczasowego aresztowania.

Przede wszystkim realizacja zasady kontrydiktoryjności spowodowała konieczność wyrównania szans stron na etapie postępowania przygotowawczego. Już 2 czerwca 2014 r. wszedł w życie nowy przepis art. 156 § 5a stanowiący, że: „W razie złożenia w toku postępowania przygotowawczego wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania podejrzanemu i jego obrońcy udostępnia się niezwłocznie akta sprawy w części zawierającej treść dowodów wskazanych we wniosku.” Wprowadzony przepis wynikał również z obowiązku transpozycji Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym.

Konsekwencją normy ustanowionej w art. 156 § 5a k.p.k. stało się dodanie art. 249a k.p.k., który wszedł w życie 1 lipca 2015 r. Na jego podstawie postanowienia sądu w przedmiocie

39 W. Jasiński, *Polski proces karny po reformie*, dostępny na: www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2015/07/hfhr_polish_criminal_process_after_the_reform.pdf

40 Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk 207), dostępne na: www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=207

41 Uwagi Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 207), dostępne na: www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/02/HFPC_opinia_kpk_fnl_23022016.pdf

42 Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25 października 2013 r.).

43 Uzasadnienie do Ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw przygotowane przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego.

zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania mogą zostać oparte wyłącznie na materiałach, które zostały udostępnione podejrzanemu lub jego obrońcy. Zmiana ta z pewnością będzie miała wpływ na skuteczniejsze odpiernanie przez obrońcę zarzutu istnienia przesłanek przemawiających za stosowaniem tymczasowego aresztowania wobec podejrzanego. Jednakże, nowe przepisy nie wymagają, aby prokurator udostępniał także te dowody, które mogą wskazywać na brak winy, mimo że taki wymóg jest zawarty w art. 7 (2) Dyrektywy 2012/13/UE.

Odrębną zmianą wynikającą z dostosowania przepisów polskiego prawa do standardów ETPCz, a dotyczącą stosowania tymczasowego aresztowania jest doprecyzowanie treści uzasadnienia postanowienia dotyczącego zastosowania tymczasowego aresztowania (art. 251 § 3 k.p.k.). W brzmieniu sprzed reformy, przepis ten mówił, że: „Uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego powinno zawierać przedstawienie dowodów świadczących o popełnieniu przez oskarżonego przestępstwa oraz przytoczenie okoliczności wskazujących na istnienie podstawy i konieczność zastosowania środka zapobiegawczego. W wypadku tymczasowego aresztowania należy ponadto wyjaśnić, dlaczego nie uznano za wystarczające zastosowanie innego środka zapobiegawczego”.

Od 1 lipca 2015 r. sądy otrzymały bardziej szczegółowe wskazówki dotyczące treści uzasadnienia: „Uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego powinno zawierać przedstawienie dowodów świadczących o popełnieniu przez oskarżonego przestępstwa oraz przytoczenie, wykazanie okoliczności wskazujących na istnienie zagrożeń dla prawidłowego toku postępowania lub możliwości popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa w razie niezastosowania środka zapobiegawczego oraz określonej podstawy jego zastosowania i potrzeby zastosowania danego środka. W wypadku tymczasowego aresztowania należy ponadto wyjaśnić, dlaczego nie uznano za wystarczające zastosowanie innego środka zapobiegawczego.”

Być może takie uściślenie wpłynie na większą staranność rozpatrywania spraw dotyczących tymczasowego aresztowania przez sędziów, którzy powinni odnieść się wprost do wskazanych w nowej wersji przepisu okoliczności.

Projektodawca dostrzegł także konieczność zmian w zakresie samych przesłanek stanowiących podstawę stosowania tymczasowego aresztowania. Zauważając, że przesłanką pozwalającą na najbardziej automatyczne stosowanie aresztu jest zagrożenie surową karą przewidziane w art. 258 § 2 k.p.k. (które najczęściej nie aktualizuje się w wyroku skazującym), Komisja Kodyfikacyjna zaproponowała podniesienie górnej granicy tego zagrożenia z 8 lat do lat 10. Niestety w ostatecznej wersji, która weszła w życie 1 lipca 2015 r., zmiana została odrzucona. Nie są znane powody takiego rozstrzygnięcia.

Jednocześnie jednak ustawodawca doprecyzował, zgodnie z orzecznictwem ETPCz, zasady orzekania środków zapobiegawczych, w tym także tymczasowego aresztowania w § 4 art. 258 k.p.k.: „decydując o zastosowaniu określonego środka zapobiegawczego, uwzględnia się rodzaj i charakter obaw wskazanych w § 1-3, przyjętych za podstawę stosowania danego środka oraz nasilenie ich zagrożenia dla prawidłowego przebiegu postępowania w określonym jego stadium”.

Podobnie jak przy doprecyzowaniu zasad uzasadniania postanowień w sprawie tymczasowego aresztowania, można mieć nadzieję, że wskazanie *expressis verbis* procesu myślowego, jaki winien towarzyszyć orzekaniu w tym przedmiocie, skłoni sąd do wnikliwszego rozpatrywania potrzeby stosowania aresztu tymczasowego.

Ponadto ustawodawca zaostriżył nieco przesłankę negatywną stosowania tymczasowego aresztowania określoną w art. 259 § 3 k.p.k., względnie zabraniając orzekania tego środka zapobiegawczego w stosunku do sprawców przestępstw zagrożonych karą do lat 2 pozbawienia wolności, zamiast do 1 roku pozbawienia wolności.

Jak zasygnalizowano we wcześniejszych fragmentach raportu, reforma, która weszła w życie 1 lipca 2015 r. i opisane powyżej zmiany nie będą miały charakteru trwałego. W styczniu 2016 r. opublikowano bowiem projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 207) zmierzający do odwrócenia wielu z wprowadzonych wcześniej zmian.

2. ORZECZNICTWO

a) Orzecznictwo ETPCz

Niewątpliwie czynnikiem wpływającym na zmianę praktyki organów krajowych oraz ustawodawstwa może być orzecznictwo ETPCz. Wart zaznaczenia jest fakt, że Polska jest na piątym miejscu pod względem liczby wyroków wydanych przez ETPCz (obok Turcji, Włoch, Rosji i Rumunii)⁴⁴. Tym samym orzeczenia Trybunału powinny mieć szczególną rolę do spełnienia w polskim systemie prawa. Podobne założenie towarzyszyło również Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, która oceniła proponowane w nowelizacji procedury karnej zmiany przez pryzmat standardów strasburskich, czemu wyraz dano również w uzasadnieniu projektu⁴⁵. Jednak, jak wskazano powyżej, zmiany dotyczące środków zapobiegawczych były niewielkie w porównaniu do innych obszarów regulacji.

Trybunał w Strasburgu wielokrotnie badał procedurę stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Wynika to z faktu, że art. 5 i 6 EKPCz stanowią częste źródło skarg do Trybunału. Szczególnie liczną grupę stanowią skargi dotyczące tymczasowego aresztowania – jego długości, podstaw, jak również gwarancji proceduralnych. W sprawach polskich ETPCz stwierdził naruszenie art. 5 EKPCz 295 razy, co stanowi 28% wszystkich wyroków przeciwko Polsce⁴⁶. W 4 sprawach stwierdzono natomiast naruszenie przez Polskę art. 5 ust. 5. Tylko w 2014 r. ETPCz wydał 28 wyroków przeciwko Polsce, z czego naruszenie art. 5 stwierdził w 7 sprawach, czyli w 25 % i choć nie wszystkie z tych spraw dotyczyły tymczasowego aresztowania, to obrazują one problemy z gwarancjami prawnymi przy procedurach związanych z pozbawieniem wolności w ramach obowiązującego systemu prawa.

Najważniejsze sprawy z ostatnich lat, których przedmiotem było między innymi tymczasowe aresztowanie, a które ilustrują błędy i problemy natury systemowej to:

Kauczor przeciwko Polsce, wyrok z dnia 3 lutego 2009 r. skarga nr 45219/06

W sprawie Kauczor przeciwko Polsce ETPCz stwierdził po raz pierwszy, że nadużywanie tymczasowego aresztowania ma w Polsce charakter problemu strukturalnego, który dotyka znacznej liczby osób i wiąże się ze złym funkcjonowaniem polskiego wymiaru sprawiedliwości. ETPCz uznał naruszenie w sprawie na gruncie następującego stanu faktycznego:

- tymczasowe aresztowanie trwało siedem lat, dziesięć miesięcy i trzy dni,
- postępowanie cały czas miało miejsce przed sądem pierwszej instancji
- skarżącemu groziła surowa kara, gdyż p. Kauczor został oskarżony o zabójstwo.

Mimo tak poważnego zarzutu ETPCz uznał, że powołane przez sąd podstawy zastosowania aresztu nie mogły uzasadniać całego okresu stosowania tego środka wobec skarżącego. W szczególności nie pozwalały na to ani powaga zarzutów stawianych oskarżonemu, ani surowość grożącej mu kary, ani też potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania.

ETPCz uznał fakt, że istnienie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez skarżącego czynu przestępnego o poważnym charakterze mogło na początkowym etapie postępowania uzasadniać jego zatrzymanie w areszcie. Dodatkowo, konieczność uzyskania obszernego materiału dowodowego, w szczególności pochodzącego z przesłuchań świadków, stanowiła początkowo ważne uzasadnienie dla osadzenia w areszcie tymczasowym. Jednak, wraz z upływem czasu, te podstawy stawały się coraz mniej odpowiednie. ETPCz wskazał także, że podczas gdy groźba surowej kary jest odpowiednim elementem w ocenie ryzyka ucieczki lub powrotu do przestępstwa, to jednak powaga zarzutów nie może sama z siebie uzasadniać długich okresów stosowania aresztu tymczasowego. ETPCz stwierdził ponadto, że sądy opierały się na domniemaniu, że oskarżony będzie zakłócał bieg postępowania oraz fałszował dowody w sprawie, ponieważ nie przyznawał się do winy. Tego rodzaju rozumowanie, polegające na wyciąganiu niekorzystnych wniosków z faktu, że skarżący nie przyznawał się do winy, ETPCz uznał za oczywisty brak poszanowania dla zasady domniemania niewinności.

Choumakov przeciwko Polsce (nr 2), wyrok z dnia 1 lutego 2011 r. skarga nr 55777/08.

Sprawa Choumakov (2) dotyczyła obywatela Federacji Rosyjskiej, który został zatrzymany w dniu 29 maja 2003 r. pod zarzutem dokonania rozboju i zabójstwa taksówkarza, a w dniu następnym aresztowany. W areszcie przebywał aż do prawomocnego skazania 27 października 2010 r. (7 lat i 5 miesięcy). W międzyczasie został dwukrotnie skazany przez sąd pierwszej instancji oraz dwukrotnie wyrok uchylono.

W dniu 29 lipca 2008 r. (Choumakov przeciwko Polsce, skarga nr 33868/05) ETPCz stwierdził naruszenie Artykułu 5 § 3 EKPCz w związku z nadmierną długością aresztowania, które w tamtym czasie, trwało już prawie cztery lata. Mimo tego wyroku sądy w dalszym ciągu przedłużały areszt (jeszcze prawie 2 lata). Co więcej Sąd Okręgowy w Elblągu wyraził opinię, iż ani EKPCz ani Kodeks postępowania karnego nie nakładają na sąd obowiązku zwolnienia skarżącego na podstawie wyroku ETPCz. Sąd Okręgowy zauważył, że skarżą-

44 Źródło: <http://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c>, (data dostępu:15.06.2015).

45 Uzasadnienie Projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw, opracowanego przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego s. 182 -199.

46 Źródło: http://echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf (data dostępu:15.06.2015)

cemu przyznano kwotę 1500 euro (EUR), co stanowi wystarczające zadośćuczynienie za stwierdzone naruszenie, a Sąd Apelacyjny w Gdańsku w odniesieniu do orzeczenia wydanego przez ETPCz, uznał, że miało ono jedynie „charakter deklaracyjny” i „nie stanowiło źródła prawa, lecz raczej akt stosowania prawa”. ETPCz stwierdził, że w swoich decyzjach wydanych po dniu 29 lipca 2008 roku sądy, które przedłużały tymczasowy areszt lub odmawiały zwolnienia skarżącego i zastosowania wobec niego innych, łagodniejszych środków zapobiegawczych powoływały się na te same podstawy, co przywoływane wcześniej, a mianowicie wagę czynu, o który skarżący został oskarżony, surowość grożącej mu kary, konieczność zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania i ryzyko, że skarżący mógłby fałszować dowody lub zbiec. Wynika stąd, że po wydaniu przez ETPCz wyroku, nie rozważano nowych istotnych powodów, mogących uzasadnić długotrwałe aresztowanie.

Ruprecht przeciwko Polsce, wyrok z dnia 21 lutego 2012 r., skarga nr 39912/06

Skarżący został zatrzymany i oskarżony o zabójstwo. Okres tymczasowego aresztowania podlegający ocenie wynosił około siedmiu lat i jedenastu miesięcy. ETPCz stwierdził, że w postanowieniach o przedłużeniu tymczasowego aresztowania skarżącego nie przedstawiono uzasadnienia istnienia ryzyka fałszowania dowodów przez skarżącego, zastraszania świadków lub zakłócania postępowania w inny sposób. W związku z brakiem jakichkolwiek innych czynników, które mogłyby potwierdzić rzeczywiste istnienie ryzyka, które stanowiło uzasadnienie decyzji, argument ten nie może zostać zaakceptowany w kontekście całego okresu tymczasowego aresztowania skarżącego. Ponadto, nic nie wskazuje na to, by w jakimkolwiek momencie okresu, o którym mowa, władze rozważały możliwość zastosowania względem skarżącego innych środków zapobiegawczych, na przykład poręczenia majątkowego lub dozoru policyjnego.

Piechowicz przeciwko Polsce, wyrok z dnia 17 kwietnia 2012 r., skarga nr 20071/07

Skarżący został oskarżony o kierowanie grupą przestępczą i handel narkotykami oraz porwanie i inne poważne przestępstwa. W trakcie całego postępowania stosowano wobec niego tymczasowe aresztowanie. Mimo składania wielokrotnych wniosków napotykał na powtarzające się odmowy udostępnienia mu akt sprawy w odniesieniu do materiału dowodowego, na którym oparł się prokurator w postępowaniu dotyczącym przedłużenia stosowania wobec niego tymczasowego aresztowania. W każdym wniosku o przedłużenie okresu jego tymczasowego aresztowania do czasu zakończenia postępowania przygotowawczego, prokuratura odnosiła się do dowodów i okoliczności mających znaczenie w świetle stawianych mu zarzutów. Elementy te były mu nieznane. Przesłanki, które zdecydowały o jego zatrzymaniu były niejasne, a nie posiadając przynajmniej podstawowej wiedzy na temat dowodów uzasadniających rzekomą obawę, że może on utrudniać postępowanie lub oddziaływać na świadków, która była wielokrotnie przywoływana przez oskarżyciela publicznego, nie mógł on zakwestionować w sposób istotny legalności jego tymczasowego aresztowania lub odnieść się do stanowiska prokuratora.

ETPCz stwierdził, że postępowanie toczące się na gruncie art. 5 ust. 4 EKPCz przed sądem rozpatrującym zażalenie na zatrzymanie musi być kontradiktoryjne i zawsze zapewniać „równość broni” między stronami, prokuratorem i osobą pozbawioną wolności. Zasada

równości broni nie jest przestrzegana, jeżeli skarżącemu lub jego obrońcy odmówiono udostępnienia dokumentów z akt śledztwa, które są niezbędne w celu skutecznego zakwestionowania legalności tymczasowego aresztowania.

Wszelkie ograniczenia prawa osoby zatrzymanej lub jej pełnomocnika dotyczące dostępu do dokumentów, na których opiera się postępowanie przygotowawcze toczące się przeciwko niej, a które to dokumenty znajdują się w aktach sprawy, muszą być bezwzględnie konieczne w świetle silnego interesu publicznego, który stanowi przeciwwagę. W sytuacji, gdy pełen wgląd do akt jest niemożliwy, art. 5 ust. 4 EKPCz wymaga zrównoważenia trudności tym spowodowanych w taki sposób, by dana osoba miała nadal możliwość skutecznego zakwestionowania stawianych jej zarzutów. ETPCz stwierdził, że skoro oskarżonemu odmówiono dostępu do dokumentów, które odnosiły się do okoliczności uzasadniających jego tymczasowe aresztowanie bez uwzględnienia środków, które mogłyby zrównoważyć brak takiego wglądu, procedura, na mocy której skarżący dążył do zakwestionowania legalności jego tymczasowego aresztowania, była niezgodna z art. 5 ust. 4 EKPCz.

Dochnał przeciwko Polsce, wyrok z dnia 18 września 2012 r., skarga nr 31622/07

Skarżący został oskarżony o korupcję (wręczanie i podżeganie do wręczenia korzyści majątkowej funkcjonariuszowi publicznemu). Stosowany wobec niego areszt tymczasowy trwał 3 lata i 10 miesięcy. ETPCz stwierdził, że we wszystkich postanowieniach o przedłużeniu tymczasowego aresztowania oskarżonego nie przedstawiono konkretnego, szczegółowego uzasadnienia istnienia ryzyka fałszowania dowodów przez oskarżonego, zastraszania świadków lub zakłócania postępowania w inny sposób. W związku z brakiem jakichkolwiek innych elementów, które mogłyby potwierdzić rzeczywiste istnienie ryzyka, które stanowiło uzasadnienie postanowień, argument ten nie mógł zostać zaakceptowany w kontekście całego okresu tymczasowego aresztowania oskarżonego.

Ponadto ETPCz zauważył, że, mając na uwadze długi czas, w którym ani oskarżony ani jego adwokaci nie mieli dostępu do żadnych dokumentów zawartych w aktach sprawy, oskarżony nie mógł skutecznie wykonywać swego prawa do obrony w postępowaniu dotyczącym kontroli legalności jego tymczasowego aresztowania.

Nowicka przeciwko Polsce, wyrok z dnia 3 grudnia 2012 r., skarga nr 13229/03

Skarżąca w wyniku postępowania toczącego się z oskarżenia prywatnego została aresztowana w związku z niepodporządkowaniem się nakazowi poddania się badaniu psychiatrycznemu. Okres tymczasowego aresztowania wyniósł 83 dni. ETPCz stwierdził, że aresztowanie oskarżonej, którego całkowity czas trwania wyniósł osiemdziesiąt trzy dni i które zostało zastosowane w związku z oskarżeniem prywatnym, wynikającym ze sporu sąsiedzkiego, było niezgodne z art. 5 ust. 1 EKPCz.

W szczególności ETPCz uznał, że w odniesieniu do aresztowania oskarżonej poprzedzającego badanie za pierwszym razem była ona aresztowana osiem dni przed wyznaczonym jej na dzień 2 listopada 1994 r. spotkaniem z psychiatrami. Jej badanie zostało zakończone tego samego dnia. Drugie badanie oskarżonej, pomiędzy 19 kwietnia i 26 maja 1995 r. było poprze-

dzone dwudziestoma siedmioma dniami aresztowania. ETPCz uznał, że oba okresy aresztowania poprzedzającego badanie nie mogą być usprawiedliwione wolą władz zapewnienia natychmiastowego wykonania przez oskarżoną ciężącego na niej obowiązku. Ponadto „czysto techniczne powody”, powołane przez rząd w kontekście długości aresztowania poprzedzającego pierwsze badanie, nie mogą uzasadnić przetrzymywania oskarżonej w areszcie przez osiem dni przed poddaniem jej krótkiemu badaniu. Biorąc pod uwagę czas trwania aresztowania ETPCz był zdania, że władze nie zachowały równowagi pomiędzy zapewnieniem natychmiastowego wykonania przedmiotowego obowiązku i prawem do wolności.

Te same zarzuty podniósł ETPCz w związku ze stosowaniem aresztu po odbyciu badań. ETPCz zauważył bowiem, że pomimo iż pierwsze badanie zakończyło się w dniu 2 listopada 1994 r. oskarżona była zatrzymana w areszcie przez noc i zwolniona dopiero 3 listopada 1994 r. Drugie badanie oskarżonej zakończyło się w dniu 26 maja 1995 r., ale pozostała ona w areszcie jeszcze osiem dni do 3 czerwca 1994 r.

Kowrygo przeciwko Polsce, wyrok z dnia 26 lutego 2013 r., skarga nr 6200/07

Skarżący został zatrzymany pod zarzutem produkcji narkotyków i innych powiązanych z tym przestępstw. Okres tymczasowego aresztowania wyniósł jeden rok, osiem miesięcy i dwadzieścia pięć dni.

W wyroku ETPCz stwierdził, że decyzja zatrzymanego o nieprzyznawaniu się do winy nie powinna być traktowana jako istotna okoliczność dla uzasadnienia tymczasowego aresztowania. Należy również zauważyć, że nawet gdy później oskarżony przyznał się do winy, sądy przedłużyły jego tymczasowe aresztowanie o kolejne dziewięć miesięcy. ETPCz przyznał, że istniało uzasadnione podejrzenie popełnienia poważnych przestępstw przez oskarżonego. Jednakże z upływem czasu niniejszy powód stawał się coraz mniej istotny. Musiałyby zatem istnieć inne powody podane przez sądy – a mianowicie ryzyko, że oskarżony będzie utrudniać postępowanie i fałszować dowody – „istotne” i „wystarczające”. Jeśli chodzi o powyższe ryzyko, ETPCz zauważył, że władze nie wykazały żadnych konkretnych okoliczności, które wskazywałyby, że przewidywane ryzyko wykracza poza jedynie teoretyczną możliwość. ETPCz nie został zatem przekonany, że ten argument może uzasadniać cały okres tymczasowego aresztowania oskarżonego, zwłaszcza, że jak się wydaje, nic nie wskazywało, że na wcześniejszym etapie postępowania oskarżony fałszował dowody lub podejmował jakiegokolwiek próby wymuszenia na świadkach składania fałszywych zeznań. Co więcej ze sprawy oskarżonego nie wynika, że w całym rozpatrywanym okresie władze kiedykolwiek przewidywały możliwość zastosowania mniej restrykcyjnych środków zapobiegawczych w stosunku do oskarżonego, takich jak poręczenie lub dozór Policji. Postanowienia sądów w sprawie tymczasowego aresztowania nie odpowiadały na pytanie, dlaczego w niniejszej sprawie te mniej restrykcyjne środki zostały uznane za niewystarczające.

El Kashif przeciwko Polsce, wyrok z dnia 19 listopada 2013 r., skarga nr 69398/11

Skarżący został oskarżony o nielegalne organizowanie gier hazardowych przez Internet. W postępowaniu uproszczonym został skazany na grzywnę w wysokości ok. 500 Euro. Ponieważ wniósł sprzeciw od wyroku, sprawa została przekazana do rozpoznania na rozprawie.

Na rozprawie tej nie stawił się oraz nie odbierał zawiadomień. Nie udało się także dostarczyć zawiadomienia o rozprawie przez policję. W związku z tym sąd postanowił zastosować wobec skarżącego środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania na okres trzech miesięcy, zarządził poszukiwanie skarżącego listem gończym oraz zawiesił postępowanie do czasu zatrzymania skarżącego. Tym samym oskarżony przebywał 16 dni w areszcie na podstawie postanowienia wydanego w czasie toczącego się przeciw niemu postępowania karnego, w którym oskarżono go o przestępstwo skarbowe.

ETPCz zauważył, że w dniu 7 czerwca 2011 r. sąd okręgowy, w związku z zażaleniem wniesionym przez adwokata oskarżonego na postanowienie z dnia 17 maja 2011 r. orzekł, że tymczasowe aresztowanie jest zgodne z prawem. Jednak przed oddaleniem zażalenia przez sąd okręgowy, oskarżony nie został postawiony przed sądem i przesłuchany. Podczas szesnastu dni, które upłynęły od dnia zatrzymania do dnia zwolnienia nie był on – i rząd nie twierdził inaczej – postawiony przed sądem i przesłuchany w celu sprawdzenia zgodności z prawem zastosowanego wobec niego tymczasowego aresztowania. Wziąwszy powyższe pod uwagę ETPCz stwierdził, że w okolicznościach przedmiotowej sprawy, okres 16 dni, w czasie których oskarżony nie został postawiony przed sądem, jest trudny do pogodzenia z pojęciem „niezwłocznie postawiony”, o którym mowa w art. 5 § 3 EKPCz.

Co więcej ETPCz stwierdził także naruszenie art. 5 ust. 1 EKPCz. Uznał bowiem, że jakkolwiek w tej sprawie tymczasowe aresztowanie miało formalną podstawę w prawie krajowym, to jednak nie było ono zgodne z duchem art. 5 § 1 EKPCz, który stanowi, że taki środek winien być ostatecznym. Innymi słowy wolność osobista winna być regułą, a pozbawienie wolności przed wydaniem wyroku bezwzględny wyjątkiem. ETPCz zauważył bowiem, że oskarżony nie był uprzednio karany oraz że posiadał stałe miejsce pobytu w Polsce. Ponadto ETPCz podniósł, że co do zasady, prawo krajowe nie stosuje środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania, jeśli przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku; a czyny zarzucane oskarżonemu były zagrożone karą niepozbawiającą wolności, to jest tylko karą grzywny. Co więcej ETPCz zauważył, że mimo iż adwokat oskarżonego zwrócił się z takim wnioskiem, nie wydaje się, żeby sąd poważnie rozważał zastosowanie wobec skarżącego środków łagodniejszych niż pozbawienie wolności.

Wereda przeciwko Polsce, wyrok z dnia 26 listopada 2013 r., skarga nr 54727/08

Skarżący został zwolniony z aresztu dwa dni po uchyleniu stosowania wobec niego tymczasowego aresztowania. ETPCz uznał ten czas za nie do pogodzenia ze standardem art. 5 ust. 1 EKPCz. Jest rzeczą oczywistą, że w pewnych okolicznościach może nastąpić niewielkie, ograniczone w czasie opóźnienie w zwolnieniu osadzonego. Względy praktyczne związane z zarządzaniem sądami i ułatwianiem formalności administracyjnych przez administrację więzienną sprawiają, że wykonanie takiego nakazu sądowego może zająć nieco czasu, który jednak powinien zostać ograniczony do niezbędnego minimum, w każdym razie nie powinien przekroczyć kilku godzin. Zdaniem ETPCz, w przedmiotowej sprawie, odpowiednie czynności o charakterze administracyjnym powinny były zostać wykonane szybciej. Nie wykazano, by władze podejmowały wysiłki mające na celu skrócenie do minimum opóźnienia w wykonaniu decyzji o zwolnieniu skarżącego.

Pozostałe wyroki ETPCz w sprawach polskich

Oprócz wskazanych powyżej orzeczeń, które zapadły w ostatnich latach warto jedynie sygnalizacyjnie wskazać również inne, w których ETPCz skutecznie zidentyfikował problemy w związku ze stosowaniem środków zapobiegawczych w Polsce. Jednym z takich orzeczeń jest A. E. przeciwko Polsce z 2009 r., w którym ETPCz stwierdził naruszenie przez Polskę między innymi art. 2 § 2 Protokołu nr 4 do EKPCz stwierdzając, że „urzędy nie mają kompetencji utrzymywania przez dłuższy okres restrykcji dotyczących swobody poruszania się, jeśli nie poddają cyklicznej ocenie uzasadnienia zastosowania takiego zakazu”. W przedstawionej sprawie, ocena taka miała miejsce tylko raz, na prośbę skarżącego, co mogło wskazywać, że zakaz podróżowania był w rzeczywistości zakazem automatycznym, traktowanym jako ogólny środek o nieokreślonym czasie trwania. ETPCz zauważył, że takie działanie koliduje z nałożonymi na urzędy/administrację obowiązkami polegającymi na ustaleniu, czy zgodnie z wymogami art. 2 Protokołu nr 4 do EKPCz, ingerencja w prawo skarżącego do wyjazdu z Polski pozostała uzasadniona przez cały czas jej trwania⁴⁷. W skardze skarżący podnosił, że zakaz opuszczania przez niego Polski na dłużej niż 8 lat był nieproporcjonalnym ograniczeniem jego prawa do swobodnego przemieszczania się. Skarżący oświadczył, że z powodu nałożonego na niego zakazu wyjazdu z terytorium Polski był niezdolny do odwiedzenia swojej siostry i matki w Libii, tym samym nie mógł uczestniczyć w pogrzebie siostry, gdy ta zmarła. Zakaz ten był według niego bezprawny i w efekcie uwięził go na osiem lat w Polsce.

Kolejną sprawą, na którą warto zwrócić uwagę, jest sprawa Finster przeciwko Polsce z 2011 r.⁴⁸, w której ETPCz zauważył, że w uzasadnieniu postanowienia dotyczącego przedłużenia tymczasowego aresztowania skarżącego, Sąd Apelacyjny w Gdańsku stwierdził, że dowody przeciwko oskarżonym, w tym skarżącemu, wskazują, że popełnili przestępstwa, o które zostali oskarżeni. ETPCz podkreślił, że istnieje zasadnicza różnica między stwierdzeniem, że ktoś jest jedynie podejrzany o popełnienie przestępstwa i wyraźnym stwierdzeniem prawnym, w przypadku braku prawomocnego wyroku, że osoba ta popełniła zarzucane jej przestępstwo. Uwzględniając wyraźny i bezwarunkowy charakter zaskarżonego postanowienia, ETPCz wskazał, że doprowadziło to do uznania winy skarżącego, zanim został on skazany zgodnie z przepisami prawa. ETPCz podkreślił, że nie może być usprawiedliwienia dla sądu wydającego tego typu przedwczesne oświadczenia. Doszło więc w ocenie ETPCz do naruszenia art. 6 § 2 EKPCz.

Kolejny ważny aspekt naruszenia prawa jednostki w ramach postępowania karnego stanowi sprawa Lewicki przeciwko Polsce, która dotyczyła czasu rozpatrzenia zażalenia na postanowienie o przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Okresy rozpoznania zażalenia badane przez ETPCz trwały odpowiednio pięćdziesiąt sześć dni, sto dwadzieścia dni oraz szesnaście dni. ETPCz wskazał w wyroku, że czas potrzebny do rozpatrzenia zażaleń nie spełniał wymogu „niezwłoczności” i szybkości w rozumieniu artykułu 5 § 4 EKPCz⁴⁹.

47 Wyrok ETPC z dnia 31 marca 2009 r. w sprawie *A.E. przeciwko Polsce* par. 49, skarga nr 14480/04.

48 Wyrok ETPC z dnia 8 lutego 2011 r. w sprawie *Finster przeciwko Polsce*, skarga nr 24860/08.

49 P. Kubaszewski, K. Wiśniewska, Nowy model postępowania karnego rozwiązaniem na zmniejszenie liczby wyroków ETPC przeciwko Polsce?, w: P. Williński (red. nauk), *Kontrafaktywność w polskim procesie karnym*, 2013., s. 381-396.

b) Najważniejsze orzecznictwo sądów krajowych

Wskazanie powyższych regulacji prawnych i projektowanych zmian bez szerszego odwołania się do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego oraz utrwalonego orzecznictwa sądów powszechnych stanowiłoby niepełny obraz praktyki stosowania tymczasowego aresztowania. To właśnie orzecznictwo sądów i trybunałów konkretyzuje ramy prawne, w jakich ta praktyka może się kształtować. Poniżej zaprezentowane zostały wybrane orzeczenia, które zdaniem autorów raportu w największym stopniu wpłynęły na praktykę organów postępowania w zakresie stosowania środków zapobiegawczych.

Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 24 listopada 2010 r., I KZP 20/10

Teza: *Uchylenie – w trybie kontroli instancyjnej – postanowienia o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania, niezależnie od tego, jakiej treści orzeczenie następcze wydano, rodzi obowiązek natychmiastowego zwolnienia oskarżonego, jeżeli upłynął termin, na który uprzednio zastosowano lub przedłużono stosowanie tego środka, a oskarżony nie podlega pozbawieniu wolności w innej sprawie.*

Z zagadnieniem prawnym w tej sprawie zwrócił się RPO. Dotyczyło ono rozbieżnych interpretacji sytuacji, w której okres, na jaki orzeczony został areszt tymczasowy, minął po uchyleniu postanowienia sądu I instancji o przedłużeniu sankcji i przekazaniu sprawy tego środka zapobiegawczego do ponownego rozpoznania. Zdarzały się bowiem wypadki, w których sądy II instancji (apelacyjne), mimo braku podstawy prawnej stosowania tymczasowego aresztowania, zakazywały zwalniania oskarżonego z aresztu. Argumentowały nawet, że uchylenie postanowienia o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania nie oznacza uchylenia samego tymczasowego aresztowania, albowiem postanowienie, które poddano kontroli instancyjnej, choć uchylone, nadal wywiera skutki prawne, jeśli nie podjęto odmiennej decyzji. SN uznał jednak, że tego rodzaju rozumowanie jest błędne, gdyż opiera się na założeniu, iż niezbędne do uchylenia tymczasowego aresztowania jest znalezienie do tego podstawy. Tymczasem rozumowanie powinno przebiegać dokładnie odwrotnie, ku założeniu, że niezbędne jest odnalezienie podstawy dalszego pozbawienia wolności w sytuacji, gdy uchylono orzeczenie, na podstawie którego wolności oskarżonego pozbawiono.

Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/11

Teza: *Podstawy stosowania tymczasowego aresztowania, określone w art. 258 § 2 k.p.k., przy spełnieniu przesłanek wskazanych w art. 249 § 1 i art. 257 § 1 k.p.k. i przy braku przesłanek negatywnych określonych w art. 259 § 1 i 2 k.p.k., stanowią samodzielne przesłanki szczególne stosowania tego środka zapobiegawczego.*

Z zagadnieniem prawnym w tej sprawie zwrócił się RPO. Dotyczyło ono kwestii, czy sama możliwość orzeczenia surowej kary (art. 258 § 2 k.p.k.) jest wystarczającą przesłanką stosowania tymczasowego aresztowania. Sąd Najwyższy podkreślił, że k.p.k. posługuje się pojęciem „grożącej oskarżonemu surowej kary”, a nie „zagrożeniem karą”, które jest właściwe dla określenia ustawowego zagrożenia. „Ustawa w tym zakresie wymaga więc od sądu orzekającego w przedmiocie tymczasowego aresztowania dokonania swego rodzaju prognozowania kary, przy czym, jak już wspomniano, dokonywanego wyłącznie na użytek ustaleń i ocen potrzebnych dla

stosowania środków zapobiegawczych, co, w konsekwencji, oznacza, że uzasadnienie postanowienia w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania nie musi spełniać standardów, jakim powinno odpowiadać uzasadnienie wyroku skazującego w części dotyczącej rozstrzygnięcia o karze." W związku z tym nadużywanie przez sądy podstawy określonej w art. 258 § 2 k.p.k. jest kwestią nie wykładni prawa, a jego poprawnego stosowania. Należy przy tym zauważyć, że nadużywanie tej przesłanki może budzić obawy z punktu widzenia orzecznictwa ETPCz.

Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 28 marca 2012 r., I KZP 26/11

Teza: 1. *W postępowaniu karnym jawne są posiedzenia, na których sąd „rozpoznaje lub rozstrzyga sprawę” w rozumieniu art. 42 § 2 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98, poz. 1070 ze zm.).*

Teza: 2. *Pojęcie „sprawa”, interpretowane przy uwzględnieniu treści art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, oznacza sprawę w zakresie głównego przedmiotu postępowania, a także kwestii incydentalnej, która związana jest z możliwą ingerencją w sferę podstawowych praw zagwarantowanych przepisami Konstytucji.*

Teza: 3. *Wyłączenie jawności posiedzenia, na którym sąd rozpoznaje lub rozstrzyga sprawę, dopuszczalne jest jedynie w wypadku przewidzianym w ustawie (art. 42 § 3 u.s.p.).*

Wniosek o wykładnię złożył Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego w kwestii: „Czy posiedzenia sądu karnego są jawne zewnątrz?”. Problem ten dotyczył w szczególności posiedzeń aresztowych w postępowaniu przygotowawczym. W tym zakresie uchwała Sądu Najwyższego nie jest jednoznaczna. Z jednej strony SN zaznaczył w tezie, że także posiedzenie w ważnej sprawie incydentalnej (tzn. takiej, która związana jest z możliwą ingerencją w sferę podstawowych praw zagwarantowanych przepisami Konstytucji) powinno być jawne. Taką ważną sprawą wydaje się być pozbawienie wolności w trybie tymczasowego aresztowania. Z drugiej jednak strony w uzasadnieniu SN stwierdził, że nie są jawne posiedzenia sądowe w toku postępowania przygotowawczego, choćby uznano, że następuje na nich „rozpoznawanie i rozstrzyganie sprawy”, albowiem postępowanie przygotowawcze objęte jest tajemnicą.

Wyrok TK z dnia 20 listopada 2012 r., SK 3/12

Sentencja: *Art. 263 § 7 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555, ze zm.) w zakresie, w jakim nie określa jednoznacznie przesłanek przedłużenia tymczasowego aresztowania po wydaniu przez sąd pierwszej instancji pierwszego wyroku w sprawie, jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz art. 40 w związku z art. 41 ust. 4 Konstytucji.*

Skarga konstytucyjna została wniesiona przez oskarżonego, który w chwili jej składania od 11 lat przebywał w areszcie. Przewlekłość postępowania w jego sprawie (zabójstwo), a co za tym idzie tymczasowego aresztowania, wynikała m.in. z faktu uchylecia wyroku sądu I instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. W takim przypadku przepisem regulującym możliwość przedłużania aresztu jest art. 263 § 7 k.p.k., stanowiący, że:

„Jeżeli zachodzi potrzeba stosowania tymczasowego aresztowania po wydaniu pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji, każdorazowe jego przedłużenie może następować na okres nie dłuższy niż 6 miesięcy.”

Jednocześnie przepis ten nie określa żadnych dodatkowych przesłanek, które muszą być spełnione, by móc przedłużyć areszt na okres ponad 2 lat, tak jak to czyni § 4 art. 263 k.p.k., z treści którego wynika, że przedłużenie ponad ten okres może nastąpić tylko, jeżeli konieczność taka powstaje w związku z zawieszeniem postępowania karnego, czynnościami zmierzającymi do ustalenia lub potwierdzenia tożsamości oskarżonego, wykonywaniem czynności dowodowych w sprawie o szczególnej zawichości lub poza granicami kraju, a także celowym przewlekaniem postępowania przez oskarżonego.

Tym samym oskarżonego przed skazaniem i po skazaniu w I instancji dotyczą różne zasady przedłużania tymczasowego aresztowania z wyraźnym upośledzeniem pozycji tego drugiego. Właśnie tę nierówność wziął pod uwagę TK uznając za niezgodny z konstytucją brak dodatkowych, nadzwyczajnych kryteriów pozwalających na przedłużenie aresztu po wydaniu wyroku I instancji. Jednocześnie TK stwierdził, że luki w prawie mogą zostać zminimalizowane lub naprawione przez praktykę sądową. Orzeczenie może wpłynąć na tę praktykę stanowiąc wyznacznik tego, co powinno się znaleźć w postanowieniach o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania, tzn. przede wszystkim powołanie przesłanek przedłużenia. Bardziej precyzyjne decyzje o przedłużeniu mogą z kolei ułatwić proces kontroli i być lepszym punktem odniesienia dla formułowania zażeń.

W najbliższym czasie orzecznictwo dotyczące tymczasowego aresztowania może zostać rozwinięte w związku ze złożeniem przez Rzecznika Praw Obywatelskich wniosku do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności przepisów k.p.k. z konstytucją. Wniosek RPO dotyczy grożącej oskarżonemu surowej kary jako przesłanki samoistnej stosowania tymczasowego aresztowania oraz maksymalnego czasu trwania tego środka, a zatem art. 258 § 2 k.p.k. oraz art. 263 § 7 k.p.k.⁵⁰.

c) Orzecznictwo powoływane w trakcie badań

Oprócz wymienionych powyżej najważniejszych orzeczeń niewątpliwie kształtujących praktykę stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce, na uwagę zasługują także orzeczenia innych sądów, powoływane m.in. w sprawach analizowanych w trakcie badań aktowych.

Sądy odwoływały się do utrwalonego orzecznictwa w zakresie obawy matactwa wynikającej z zarzutu przynależności do grupy przestępczej. Zgodnie z postanowieniem Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 15 stycznia 2003 r. (sygn. akt. II AKz 1249/02):

„Izolacja jest konieczna także by zapobiec matactwu w rozumieniu art. 258 § 2 pkt 2 k.p.k., które w przypadku osób podejrzanych o kierowanie zorganizowaną grupą przestępczą nabiera realnych kształtów z racji podporządkowania sobie w ramach wewnętrznej struktury

50 Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich z 8 stycznia 2016 r., nr II.510.1292.2015.KŁS, dostępny na: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek_do_TK_ws_maksimalnych_terminow_tymczasowego_aresztowania_0.pdf

organizacyjnej grupy innych jej członków, a tym samym możliwości sterowania nimi w sposób dowolny i nieograniczony także na użytek procesu. Nie trzeba zatem w przypadku tego rodzaju sprawców wskazywać konkretnych dowodów, które przemawiałyby za podejmowaniem przezeń działań stanowiących bezprawne utrudnianie postępowania, co z reguły jest wymagane przy przesłance z art. 258 § 1 pkt 2 k.p.k.⁵¹.

W odniesieniu do przesłanki grożącej podejrzanemu surowej kary w analizowanych sprawach pojawiały się także odwołania do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 4 lutego 2010 r. (sygn. akt II Akz 32/10). W postanowieniu tym sąd zauważa po pierwsze, że: „Zagrożenie surową karą rodzi domniemanie, że podejrzany może podejmować próby różnych bezprawnych działań mających destabilizować prawidłowy tok postępowania”. Co więcej Sąd Apelacyjny w Krakowie stwierdza, że: „założenie tego przez ustawodawcę zwalnia z powinności wykazywania konkretnych zachowań utrudniających postępowanie. Ta przesłanka aresztowania ma charakter samodzielny, więc jest wystarczającą podstawą do stosowania aresztowania dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania”. Ponadto, sąd odnosi się do kwestii antycypacji kary przy rozważaniu spełnienia tej przesłanki: „zarzut antycypowania kary stosowaniem aresztowania wtedy byłby uzasadniony, gdyby okres aresztowania zbliżał się do prawdopodobnej długości kary realnie grożącej oskarżonemu.”

W zakresie grożącej sprawcy surowej kary podobnie wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Katowicach dnia 4 lipca 2001 r. (sygn. akt II Akz 488/01). W postanowieniu tym sąd stwierdził, że: „ustawodawca w przepisie art. 258 § 2 k.p.k. wprowadził domniemanie, iż surowość grożącej oskarżonej kary rodzi obawę zakłócenia toku postępowania, a to z kolei powoduje potrzebę zabezpieczenia jego prawidłowego toku, właśnie poprzez stosowanie tymczasowego aresztowania”. Dodatkowo Sąd Apelacyjny w Katowicach sprecyzował, jak na analizę realizacji tej przesłanki wpływa współpraca z wymiarem sprawiedliwości: „Złożenie przez oskarżoną wyjaśnień, nawet wówczas, gdy zawierają one przyznanie się do winy, samo w sobie nie wyklucza niebezpieczeństwa utrudniania postępowania i nie nakazuje uchylenia zastosowanego środka zapobiegawczego.”

Analizując przesłanki negatywne stosowania tymczasowego aresztowania sądy powoływały się m. in. na postanowienie Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 sierpnia 2009 r. (sygn. akt II AKz 470/09), w którym Sąd stwierdził, że wykazanie przesłanek z art. 259 § 1 i 2 k.p.k. obciąża stronę, która domaga się zastosowania wymienionego przepisu. W trakcie badań aktowych pojawiały się również odniesienia do podobnego postanowienia Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 5 maja 2006 r. (sygn. akt II AKz 144/06). Sąd ten stwierdził, że: „Uchylenie aresztowania zasłużonego i celowego nie może nastąpić w każdym wypadku wystąpienia skutków niekorzystnych dla aresztowanego lub jego najbliższych, ale tylko wtedy gdy skutki te są wyjątkowo ciężkie, a fakty je uzasadniające są wykazane, przy czym wykazanie ich obciąża stronę, która domaga się ich zastosowania”.

Przed analizą wyników z przeprowadzonych badań wskazana jest również prezentacja i analiza danych statystycznych dotyczących praktyki stosowania środków zapobiegawczych. Dane te pozwolą zobrazować kontekst faktyczny przeprowadzonych badań oraz pomogą czytelnikowi zrozumieć problemy, wyzwania, dobre i złe tendencje dotyczące stosowania tymczasowego aresztowania.

1. LICZBA OSÓB TYMCZASOWO ARESZTOWANYCH

Jak pokazują powyższe zestawienia w ciągu ostatnich pięciu lat liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania zdecydowanie spadła. Spadek ten pomiędzy rokiem 2009 a 2014 wynosi około 9000 osób, czyli w przybliżeniu 30 %⁵².

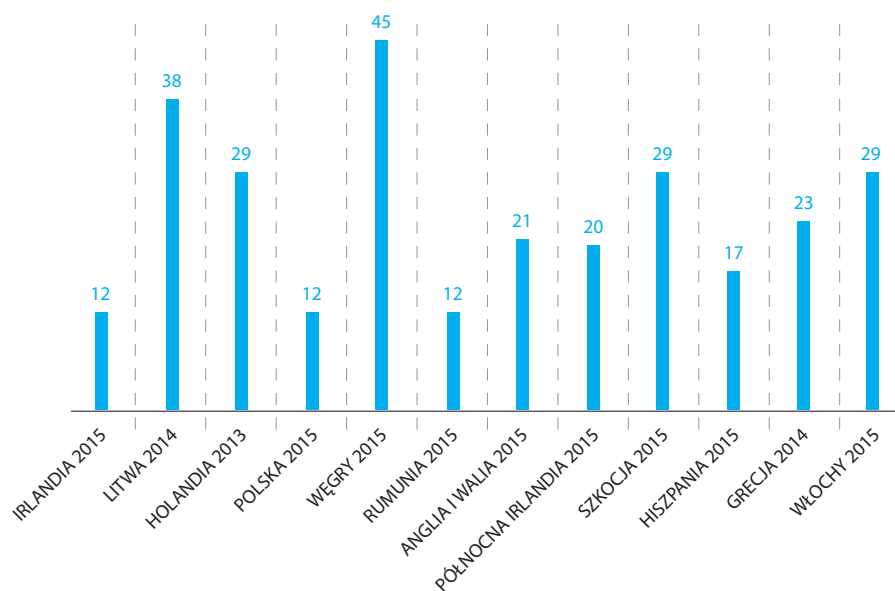
Rok	Liczba wniosków prokuratorskich o zastosowanie tymczasowego aresztowania w danym roku w postępowaniach przygotowawczych	Liczba zastosowanych tymczasowych aresztowań	Skuteczność wniosków prokuratorskich (w procentach)
2009	27 693	24 755	89,39 %
2010	25 688	23 060	89,76 %
2011	25 452	22 748	89,37 %
2012	22 330	19 786	88,60 %
2013	19 410	17 490	90,10 %
2014	18 835	17 231	91,48 %
2015	13 665	12 580	92,06 %

Tendencja spadkowa niewątpliwie nastraja optymistycznie. Co więcej, poniższa tabela pokazuje, że Polska jest jednym z krajów uczestniczących w projekcie o najniższej liczbie tymczasowo aresztowanych na 100 000 mieszkańców.

51 Stanowisko to znalazło również potwierdzenie w postanowieniu Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 23 czerwca 2005 r. (sygn. akt. II AKz 240/05).

52 Źródło: Sprawozdania Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury, dostępne na: <http://pg.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html> (data dostępu: 1.09.2015); <http://pg.gov.pl/sprawozdania-i-statystyki/sprawozdania-statystyczne-pg-p1k-pg-p1ca-i-pg-1n-za-2015-r.html#VuhO1eYXu9k> (data dostępu: 15.03.2015)

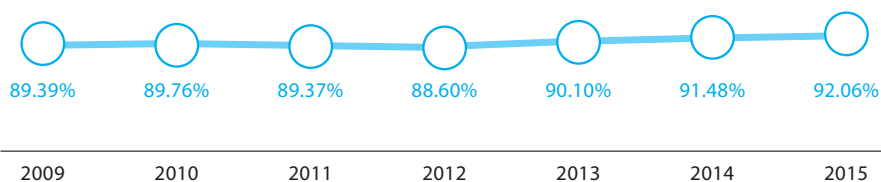
LICZBA TYMCZASOWO ARESZTOWANYCH NA 100 000 MIESZKAŃCÓW

Niemniej, według danych, Polska jest cały czas wśród krajów z najwyższą liczbą osób pozbawionych wolności w zakładach karnych i aresztach śledczych w Europie przed i po skazaniu.

2. PROCES PODEJMOWANIA DECYZJI W PRZEDMIOCIE ZASTOSOWANIA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA⁵³

SKUTECZNOŚĆ WNIOSKÓW PROKURATORSKICH

Mimo że znacznie spada liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania, to skuteczność wniosków prokuratorskich powoli wzrasta. Sędziowie w 2014 r. pozytywnie rozpatrzyli 91,48 % wniosków. Możliwe przyczyny takich zmian zostaną przeanalizowane w części sprawozdawczej raportu.

⁵³ Źródło: Sprawozdania Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury, dostępne na: <http://pg.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html> (data dostępu 1.09.2015).

3. SKUTECZNOŚĆ ZAŻAŁEŃ DOTYCZĄCYCH TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

Jak wynika z analizy szczegółowych danych stopień skuteczności zażaleń rozpatrywanych przez sądy jest zróżnicowany. Warto wskazać, że skuteczność zażaleń wnoszonych na postanowienia sądów rejonowych wzrosła z 5% w 2013 r. do 17% w 2014 r. Są okręgi sądowe np. gdański, w których skala uwzględnianych zażaleń przekroczyła w 2014 r. 50% (na 215 zażaleń uwzględniono 109). Z drugiej strony są okręgi o zerowej skuteczności zażaleń. Tak np. w okręgu jeleniogórskim na 5 wniesionych zażaleń nie uwzględniono żadnego. Podobnie w okręgu tarnowskim, gdzie było 9 zażaleń. Skuteczność zażaleń wnoszonych na postanowienia sądów okręgowych w 2013 r. wynosiła 5%, podczas gdy rok później spadła do 3%. Jednocześnie należy zauważyć, że spadła także liczba wnoszonych zażaleń z 1 959 na 1 528.

4. CZAS TRWANIA TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA⁵⁴

Jako że przewlekłe stosowanie tymczasowego aresztowania jest problemem systemowym w Polsce, konieczne jest zaprezentowanie także szczegółowych statystyk dotyczących czasu stosowania tego środka na etapie postępowania przygotowawczego jak i sądowego.

Liczba podejrzanych przebywających w jednostkach penitencjarnych jako tymczasowo aresztowani w dniu 31 grudnia z podziałem na czas trwania tymczasowego aresztowania							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ⁵⁵
Do 3 miesięcy	3 058	2 810	2 690	2 314	2 269	2 122	1 593
3-6 miesięcy	839	714	640	610	611	588	412
6-12 miesięcy	457	396	404	422	270	343	210
1 rok do 2 lat	62	64	30	47	39	41	39
Powyżej 2 lat	1	2			2	2	5

Liczba osób przebywających w jednostkach penitencjarnych w toku postępowania sądowego przed sądami rejonowymi jako tymczasowo aresztowani w ostatnim dniu okresu sprawozdawczego z podziałem na czas trwania tymczasowego aresztowania		
	2013	2014
Do 3 miesięcy	885	847
3-6 miesięcy	812	850
6-12 miesięcy	750	753
1 rok do 2 lat	295	319
Powyżej 2 lat	44	28

⁵⁴ Źródło: Sprawozdania Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury, dostępne na: <http://pg.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html> (data dostępu: 1.09.2015)

⁵⁵ Źródło: Sprawozdania statystyczne PG-P1K, PG-P1CA i PG-1N za 2015 r., dostępne na: http://pg.gov.pl/sprawozdania-i-statystyki/sprawozdania-statystyczne-pg-p1k-pg-p1ca-i-pg-1n-za-2015-r.html#_VukzmOYXu9l (data dostępu: 16.03.2016)

Liczba osób przebywających w jednostkach penitencjarnych w toku postępowania sądowego przed sądami okręgowymi jako tymczasowo aresztowani w ostatnim dniu okresu sprawozdawczego z podziałem na czas trwania tymczasowego aresztowania		
	2013	2014
Do 3 miesięcy	100	84
3-6 miesięcy	229	231
6-12 miesięcy	776	613
1 rok do 2 lat	812	719
Powyżej 2 lat	383	370

Powyższe tabele pokazują, że przewlekłe stosowanie tymczasowego aresztowania jest szczególnie zauważalne na etapie postępowania sądowego. Zarówno w sądach rejonowych jak i okręgowych liczba tymczasowo aresztowanych, którzy przebywają w areszcie dłużej niż 1 rok jest znaczna, a na poziomie sądów okręgowych liczba ta przekracza nawet 50%.

5. STATYSTYKI DOTYCZĄCE ŚRODKÓW ALTERNATYWNYCH⁵⁶

Z informacji Prokuratora Generalnego wynika, że w 2013 r. zastosowano łącznie 50 991 środków zapobiegawczych, a w 2014 r. 52 457, czyli wzrost liczby stosowanych środków zapobiegawczych wynosi blisko 3%.

Poniższa tabela prezentuje dane dotyczące alternatywnych środków zapobiegawczych najczęściej stosowanych przez prokuratorów na etapie postępowania przygotowawczego:

Nieizolacyjny środek zapobiegawczy	Liczba nieizolacyjnych środków zapobiegawczych stosowanych w postępowaniu przygotowawczym		
	2013	2014	2015 ⁵⁷
Poręczenie majątkowe	10 880	10 031	6 850
Dozór Policji	30 294	31 858	25 350
Zakaz opuszczenia kraju	7 889	7 769	5 710
Zakaz opuszczenia kraju połączony z zatrzymaniem paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy	1 474	1 332	1 147

W 2013 r. łącznie wniesiono 2560 zażaleń na wolnościowe środki zapobiegawcze, w tym 794 zażalenia na postanowienie o zastosowaniu poręczenia majątkowego. Sądy powszechne

rozpoznały łącznie 2141 tego rodzaju środków odwoławczych, w tym 673 dotyczące zastosowania poręczenia majątkowego i uwzględniły 475 z nich, co stanowiło 22,2% rozpoznanych zażaleń. Z przyczyn formalnych, nie rozpatrzono 400 spraw⁵⁸. Wskaźnik uwzględnionych zażaleń na zastosowane poręczenie majątkowe był wyższy i wynosił 26,3%. W 2014 r. łącznie wniesiono 2610 zażaleń na orzeczenia o zastosowaniu wolnościowych środków zapobiegawczych w tym 793 zażalenia na postanowienie o zastosowaniu poręczenia majątkowego. Sądy powszechne rozpoznały łącznie 2361 tego rodzaju środków odwoławczych, w tym 721 dotyczących zastosowania poręczenia majątkowego i uwzględniły 458 z nich, co stanowiło 19,4% rozpoznanych zażaleń. Wskaźnik uwzględnionych zażaleń na zastosowane poręczenie majątkowe był nieznacznie niższy i wynosił 19%⁵⁹.

Nieizolacyjne środki zapobiegawcze stosowane	Sądy rejonowe	Sądy okręgowe (wszystkie stosowane także przez sąd II instancji, a także, które wpłynęły z aktem oskarżenia)	Sądy apelacyjne (wszystkie stosowane także przez sąd II instancji, a także, które wpłynęły z aktem oskarżenia)
Rok	2014	2014	2014
Poręczenie majątkowe	4 075	2 433	6
Poręczenie osoby godnej zaufania	20	2	-
Poręczenie społeczne	4	3	-
Dozór Policji	12 908	286	11
Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego	948		1
Zakaz opuszczenia kraju	2 449	1 906	6
Zakaz opuszczenia kraju połączony z zatrzymaniem paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy	520	744	2
Zawieszenie w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu określonego zawodu	43	16	
Powstrzymanie się od prowadzenia określonej działalności	96	22	2
Powstrzymanie się od prowadzenia określonego rodzaju pojazdu	1 388	1	-

⁵⁶ Źródło: Sprawozdania Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury, dostępne na: <http://pg.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html> (data dostępu: 1.09.2015)

⁵⁷ Źródło: Sprawozdania statystyczne PG-P1K, PG-P1CA i PG-1N za 2015 r., dostępne na: <http://pg.gov.pl/sprawozdania-i-statystyki/sprawozdania-statystyczne-pg-p1k-pg-p1ca-i-pg-1n-za-2015-r.html#.VukzmOYXu9l> (data dostępu: 16.03.2016)

⁵⁸ Źródło: Sprawozdanie Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury w 2013 roku, dostępne pod adresem: <http://www.pg.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html>, (data dostępu: 15.06.2015).

⁵⁹ Źródło: Sprawozdanie Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury w 2014 roku, dostępne pod adresem: <http://www.pg.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html>, (data dostępu: 15.06.2015).

VIII. SZCZEGÓŁOWE WYNIKI BADAŃ

1. PROCEDURA: NIEZALEŻNOŚĆ, SKUTECZNOŚĆ I DOSTĘP DO WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Jak wielokrotnie wskazywał ETPCz, poprawne i rzetelne postępowanie w sprawie tymczasowego aresztowania jest kluczowe dla zabezpieczenia zgodności tymczasowego aresztowania z prawem. Legalne procedury, zgodne z orzecznictwem ETPCz, zabezpieczają prawo aresztowanego do rzetelnego procesu oraz prawo do wolności osobistej.

Orzecznictwo ETPCz w zakresie art. 5 Konwencji formułuje ogólne zasady, które można podsumować w odniesieniu do:

- (i) Szybkości postępowania: Zatrzymany jako osoba podejrzana o popełnienie przestępstwa musi zostać natychmiast lub 'niezwłocznie' postawiona przed organem sądowym, a „możliwość elastycznego interpretowania i stosowania pojęcia 'niezwłocznie' jest ograniczona”.
- (ii) Długości postępowania: Zgodnie z art. 5 ust. 3 Konwencji rozprawa musi się odbyć w „rozsądnym” terminie. „Rozsądnosc” terminu jest określana poprzez dokonanie oceny, czy okres aresztowania nie wymusił „większego poświęcenia niż można było rozsądnie oczekiwać w okolicznościach danej sprawy od osoby, której niewinność się domniemywa”. Postępowanie, w którym jest stosowane tymczasowe aresztowanie powinno być prowadzone ze szczególną starannością i szybkością (to wynika z art. 5 ust. 3 Konwencji). Ocena, czy tak było w rzeczywistości, powinna być każdorazowo dokonywana z uwzględnieniem okoliczności danej sprawy. ETPCz uznawał okresy tymczasowego aresztowania trwające od 2.5 do 5 lat za przewlekłe.
- (iii) Organu sądowego: „Sąd”, o którym mowa w art. 5 ust. 4 Konwencji musi mieć kompetencję do zwolnienia podejrzanego oraz musi być ciałem niezależnym od władzy wykonawczej i dwóch stron postępowania.
- (iv) Posiedzenia: Posiedzenie powinno być ustne i kontradiktoryjne, a obrona powinna mieć realną możliwość efektywnej partycypacji.

a) Czas na podjęcie decyzji w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania

W sekcji poruszona zostanie kwestia czasu, jakim dysponują sędziowie na przeanalizowanie sprawy, w której złożono wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Decyzja o zastosowaniu tego środka musi zapaść w czasie przewidzianym przez prawo. Zgodnie z art. 41 ust. 3 Konstytucji RP „[k]ażdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.”

Jak zauważył w trakcie wywiadu jeden z sędziów, specyfika procedury w zakresie zastosowania tymczasowego aresztowania wymusza szybką decyzję i reakcję sądu. Trzech sędziów wskazało, że co do zasady czas na rozpatrzenie wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania jest wystarczający, jednak nie zawsze dotyczy to możliwości zapoznania się z całością akt. Respondenci byli zgodni, że przy bardzo rozbudowanych, wielotomowych sprawach, w szczególności sprawach o przestępstwa gospodarcze, czas ten może być niewystarczający do zapoznania się z całością materiału dowodowego. Dwaj sędziowie wskazywali, że w tego typu sprawach szczególne znaczenie ma rzetelne przygotowanie wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania przez oskarżyciela publicznego, z odwołaniem do konkretnych dowodów. Sędziowie przyznali, że w tego typu sprawach „nie da się całkowicie uciec od tego, żeby opierać się na materiałach, do których odwołuje się prokurator”. Na etapie postępowania przygotowawczego to bowiem prokurator jest gospodarzem postępowania. To prokurator zna akta sprawy i jej kontekst. Gdy zatem zwraca się z wnioskiem do sądu o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania, sądowi trudno jest podważać zasadność takiego wniosku. Jest to tym trudniejsze, że sąd otrzymuje akta sprawy na krótki okres jedynie celem wydania postanowienia w przedmiocie wniosku. Stąd sędziowie nie mają możliwości wnikliwego zapoznania się z materiałem dowodowym i są bardziej skłonni zgodzić się z prokuratorem. Jeden z uczestniczących w wywiadzie sędziów wskazał, że jego zdaniem problem z brakiem wystarczającego czasu do przygotowania się do posiedzenia może dotyczyć około 20% spraw.

b) Wnioski prokuratorskie o zastosowanie tymczasowego aresztowania

W postępowaniu przygotowawczym postępowanie w sprawie tymczasowego aresztowania jest inicjowane przez wniosek prokuratora. Na etapie postępowania sądowego kwestia ta leży w gestii sądu.

Według 18 z 24 adwokatów, którzy wypełnili ankietę, wnioski obrony i prokuratora nie są traktowane jednakowo. Czterech adwokatów otwarcie stwierdziło, że sędziowie mają tendencję do podążania za argumentacją przedstawioną przez prokuratorów oraz częstszego uwzględniania ich wniosków. Wśród przyczyn tego typu zachowań adwokaci wskazywali zaufanie, jakim obdarzają prokuratorów sędziowie, wygodę i ostrożność oraz presję ze strony prokuratorów. Takie stanowisko nie koresponduje z opinią sędziów, którzy podkreślali, że nie odczuwają presji na wydawanie konkretnych decyzji w sprawie.

Jeden z ankietowanych adwokatów wyjaśniał, że uznanie wniosku prokuratora jest wygodniejszym rozwiązaniem dla sędziego, który nie musi tym samym pisać szczegółowego uzasadnienia decyzji odmownej. Jest to zatem szybsze i mniej pracochłonne. Dodatkowo zdejmuje z sędziego ciężar rozważenia stopnia ryzyka związanego z niezastosowaniem tymczasowego aresztowania. W istocie, gdy podejrzany przebywa w areszcie śledczym ryzyko ucieczki lub matactwa niemal nie występuje.

Dane statystyczne przedstawione przez Prokuratora Generalnego, potwierdzają, że od lat liczba zaakceptowanych przez sądy wniosków prokuratorskich w sprawie zastosowania tymczasowego aresztowania oscyluje wokół 90%. Jak zauważył jeden z ankietowanych

adwokatów, sądowi łatwiej jest zastosować areszt niż sprzeciwić się prokuratorowi także i z tego powodu, iż nie naraża się w ten sposób na krytykę opinii publicznej. Może to prowadzić do wniosku, że zmniejszenie się liczby postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w ostatnich latach wynika nie tyle z inicjatywy samych sędziów, ile raczej z mniejszej liczby wniosków prokuratorskich, choć taki związek nie jest bezdyskusyjny.

Powyższe opinie dowodzą, że niezwykle istotna w obecnym modelu jest rzetelność działania prokuratorów. Pomimo wagi, jaką przypisuje się wnioskowi prokuratorskiemu w procedurze dotyczącej zastosowania tymczasowego aresztowania, sędziowie różnili się w ocenie ich jakości. Wskazywali, że nie sposób dokonać ich jednolitej, generalnej oceny. Podnosili jednak, że część z wniosków należy ocenić jako schematyczne i powielające przesłanki ustawowe, nieodnoszące się do stanu faktycznego sprawy. Jeden z respondentów wskazał nawet, że traktuje wniosek prokuratorski jedynie jako element formalny całego procesu decydowania w zakresie zastosowania tymczasowego aresztowania. Taką ocenę potwierdzają wyniki badań aktowych. Część z analizowanych wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania była schematyczna i powtarzała brzmienie przepisów. Zdarzały się jednak wnioski bardziej kompleksowe i odnoszące się do okoliczności danej sprawy.

Sędziowie uczestniczący w wywiadach szczególnie negatywne opinie formułowali w odniesieniu do wniosków przygotowywanych przez prokuratorów prokuratur rejonowych. Jeden z sędziów wskazał nawet, że czasami sędzia staje przed dylematem, gdy wniosek prokuratorski jest słaby, czy ukarać prokuratora za jakość wniosku i z tego powodu zwolnić oskarżonego. W ocenie sędziów wnioski opracowywane przez prokuratorów prokuratur okręgowych i apelacyjnych w większym stopniu odwołują się do realiów konkretnej sprawy, są lepiej przygotowane i należy je oceniać jako rzetelne. Lepsza jakość wniosków w prokuraturach wyższego szczebla może wynikać z mniejszego obłożenia pracą, na co wskazywał jeden z sędziów.

Prokuratorzy podkreślali, że wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania opierają się w przeważającej części na dowodach osobowych oraz rzeczowych, w szczególności zeznaniach świadków w tym pokrzywdzonych. Badania aktowe z kolei pokazały, że rodzaj dowodów zależy od sprawy, choć potwierdziły, że są to głównie zeznania świadków i wyjaśnienia podejrzanych. Prokuratorzy w wywiadach wskazywali, że w większości przypadków posiadają wystarczającą wiedzę do sformułowania wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania, chociaż przyznają, że gdyby termin na sporządzenie wniosku był dłuższy, mieliby więcej czasu do zweryfikowania zebranych dowodów.

Zdaniem jednego z prokuratorów czas na przygotowanie wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania w dużej mierze zależy od współpracy z Policją i m.in. tego, kiedy zatrzymany zostanie doprowadzony (problem ten pojawia się na przykład w weekendy) oraz kiedy przekazane zostaną akta postępowania oraz materiał dowodowy. Zdarzają się sytuacje, w których prokurator otrzymuje akta na 24 godziny przed upływem terminu i wtedy nie ma czasu na sporządzenie wniosku. Opierając się na podobnych argumentach inny prokurator podniósł, że czas na przygotowanie wniosku jest absolutnie niewystarczający.

jący i postulowałby przedłużenie terminu na złożenie wniosku o 24 godziny. Jego zdaniem fakt, że ten termin jest niewystarczający jest mocno związany z niewłaściwą organizacją pracy Policji. Respondent podkreślał, że wielokrotnie dostawał informacje o „zatrzymaniu na areszt” w ostatnim możliwym terminie i często nie miał możliwości sporządzenia kompletnych wniosków. Ten sam respondent wskazał, że wydłużenie terminu z 48 do 72 godzin spowodowałoby, że więcej faktów można byłoby zweryfikować i wtedy „20-30% wniosków w ogóle nie byłoby składanych”. Respondent nie odniósł się jednak do tego, czy konieczność stosowania tymczasowego aresztowania podlega następcej kontroli przez prokuratora, gdy dowody zostały już przez niego w pełni zebrane i zweryfikowane.

c) Długość posiedzenia aresztowego i aktywność stron w jego trakcie

Prawo nie przewiduje ile czasu minimalnie albo maksymalnie ma trwać posiedzenie w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Zależy to w każdym wypadku od okoliczności danej sprawy.

Jeden z sędziów uczestniczących w wywiadach wskazał, że nie można utożsamiać czasu trwania posiedzenia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania z długością procesu decydowania o zastosowaniu tego środka. Wynika to z faktu, że jest ono poprzedzone analizą akt przez sędziego orzekającego.

Sędziowie, którzy wzięli udział w badaniu różnili się co oceny średniego czasu trwania posiedzenia – część wskazywała, że średnio jest to 15-20 minut, podczas gdy inni, że 1 godzina. Podobne przedziały czasowe potwierdza także analiza akt. Jednak wszyscy sędziowie byli zgodni, że długość posiedzenia zależy od tego, co chce powiedzieć podejrzany. Jeden z sędziów wskazał, że najczęściej na pierwszym etapie podejrzani w ramach linii obrony zachowują milczenie. Niektórzy sędziowie podkreślali, że na długość posiedzenia ma również wpływ obecność i aktywność obrońcy. Natomiast ich zdaniem aktywność prokuratora ogranicza się jedynie do podtrzymania argumentacji zawartej we wniosku. W pewnym stopniu tłumaczyć może to fakt, że prokurator, który popiera wniosek w sądzie często nie jest tym samym, który wniosek przygotował.

Podobne wnioski można sformułować w oparciu o przeprowadzone w ramach projektu monitoringi posiedzeń aresztowych. Długość posiedzeń zależała od gotowości podejrzanego do składania zeznań i działań podejmowanych przez obrońcę. Uczestnictwo prokuratora nie miało wielkiego wpływu na przebieg posiedzenia, a w przypadku 2 z 4 monitoringów prokurator nie był obecny. Potwierdza to opinię wyrażoną przez jednego z sędziów, który stwierdził: „*natomiast obecność prokuratora na posiedzeniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania – z mojej praktyki – jest zasadniczo zbędna*”.

d) Obecność podejrzanego na posiedzeniach aresztowych

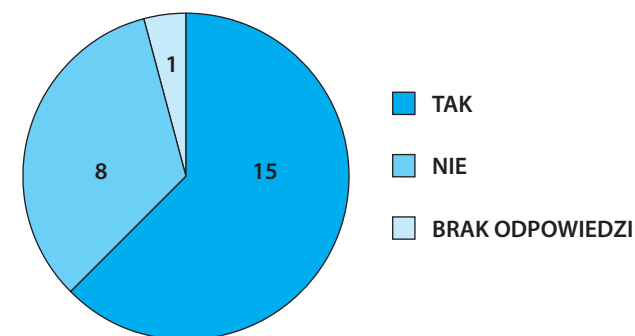
Kodeks postępowania karnego przewiduje w art. 249 § 3, że „*przed zastosowaniem środka zapobiegawczego sąd albo prokurator stosujący środek przesłuchuje oskarżonego, chyba że jest to niemożliwe z powodu jego ukrywania się lub jego nieobecności w kraju*”. Zgodnie z art. 71 § 3 k.p.k. zaś, jeżeli kodeks „używa w znaczeniu ogólnym określenia <<oskarżo-

ny>>, odpowiednie przepisy mają zastosowanie także do podejrzanego”. Tym samym art. 249 § 3 k.p.k. ustanawia obowiązek przesłuchania podejrzanego przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania, jeśli tylko jest on dostępny. Obowiązek ten nie dotyczy jednak sytuacji, w których sąd pod nieobecność ukrywającego się podejrzanego stosuje tymczasowe aresztowanie na pewien okres od zatrzymania. Ponadto obowiązek nie dotyczy posiedzeń w przedmiocie przedłużenia tymczasowego aresztowania lub rozpatrzenia zażalenia na postanowienie w przedmiocie tymczasowego aresztowania.

Warto wskazać, że zgodnie z nowym brzmieniem art. 249 § 5 k.p.k., który zaczął obowiązywać od 1 lipca 2015 r. „*na żądanie oskarżonego, który nie ma obrońcy, wyznacza się do tej czynności (posiedzenia dot. przedłużenia tymczasowego aresztowania, rozpoznania zażalenia na zastosowanie lub przedłużenie tego środka zapobiegawczego – przyp. red.) obrońcę z urzędu*”. Wprowadzona zmiana sprowadza się więc do zwiększenia gwarancji proceduralnych i zapewnienia, że nawet jeżeli tymczasowo aresztowany nie będzie osobiście brał udziału w posiedzeniu sądu, to ma zapewnioną możliwość obrony dzięki wyznaczeniu mu na jego żądanie obrońcy.

Większość ankietowanych adwokatów (15) wskazało, że podejrzany jest zawsze obecny na posiedzeniach w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Z kolei 8 było przeciwnego zdania twierdząc, że podejrzany nie jest zawsze obecny na tych posiedzeniach.

OBECNOŚĆ PODEJRZANEGO NA PIERWSZYM POSIEDZENIU

Różnice w pojawiających się odpowiedziach można wytłumaczyć niejednoznacznym charakterem postawionego w ankiecie pytania. Niektórzy ankietowani, którzy zaznaczyli odpowiedź negatywną, dokonywali rozróżnienia między pierwszym posiedzeniem, kiedy podejrzany jest zawsze obecny, a innymi posiedzeniami, kiedy zazwyczaj jest nieobecny. Jako przyczyny nieobecności ankietowani wymieniali sytuacje, kiedy podejrzany nie zostaje doprowadzony lub jest poszukiwany i właśnie w tym celu sąd stosuje tymczasowe aresztowanie.

W odniesieniu do posiedzeń w przedmiocie przedłużenia tymczasowego aresztowania lub rozpatrzenia zażalenia, rozbieżności między odpowiedziami były mniejsze. W świe-

tle przedstawionych wyżej rozważań wydaje się to uzasadnione. Z 24 ankietowanych, 21 wskazało, że podejrzany nie jest zawsze obecny na posiedzeniach. W niektórych przypadkach ankietowani dodatkowo zauważali, że podejrzany nie jest obecny na posiedzeniach w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania, chyba że przedłużenie ma miejsce w stosunku do oskarżonego na rozprawie. W naszej opinii jest to praktyka, która działa na niekorzyść podejrzanego. Podejrzanemu, który nie był obecny na posiedzeniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania będzie bowiem trudniej podważyć wydane postanowienie.

Jako przyczyny takiego stanu rzeczy, ankietowani obrońcy najczęściej (bo aż 11 razy) wskazywali, że podejrzany nie jest doprowadzany z jednostki na posiedzenia w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania. Jeden z adwokatów zasugerował, że może to mieć podłoże finansowe. Trzej inni obrońcy podnosili, że sądy nie uznają obecności podejrzanego za konieczną lub uznają obecność obrońcy za wystarczającą. To ostatnie może jednak oznaczać, że jest mniejsze prawdopodobieństwo, że podejrzany zostanie doprowadzony, jeśli ma obrońcę. Wreszcie jeden z ankietowanych obrońców zauważył, że gdy podejrzany składa wniosek o doprowadzenie, wniosek taki nie jest z reguły uwzględniany, przy czym sąd jednocześnie wyznacza obrońcę.

W opinii 18 ankietowanych obrońców, nie ma możliwości prowadzenia wideokonferencji w celu umożliwienia podejrzanemu uczestnictwa w posiedzeniu. Pięciu ankietowanych odpowiedziało, że taka możliwość istnieje, zaś jeden nie udzielił odpowiedzi na to pytanie. Żaden z uczestniczących w ankiecie adwokatów nie brał udziału w posiedzeniu z wykorzystaniem wideokonferencji w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Opinie obrońców, którzy wzięli udział w ankiecie znajdują potwierdzenie w wynikach badań aktowych. W 82% spraw podejrzany był obecny na pierwszym posiedzeniu. Gdy zaś nie był obecny (tzn. w 18% ze wszystkich pierwszych posiedzeń) było to zazwyczaj rezultatem ukrywania się przed wymiarem sprawiedliwości lub braku wiedzy o toczącym się postępowaniu. Obecność podejrzanego na posiedzeniach dotyczących przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania nie utrzymywała się już jednak na tym samym poziomie.

e) Obecność obrońcy

Obecność obrońcy jest kluczowa, by zabezpieczyć prawa podejrzanego czy oskarżonego w postępowaniu karnym. Jest ona jednym z głównych elementów rzetelnego procesu. Ma także szczególne znaczenie w sytuacji, gdy dochodzi do podjęcia decyzji co do pozbawienia jednostki wolności.

Czternastu ankietowanych obrońców odpowiedziało, że obrońca jest zawsze obecny na posiedzeniu aresztowym, podczas gdy 10 nie zgodziło się z takim twierdzeniem.

Z kolei jeden z sędziów oceniając skalę udziału obrońców, stwierdził: „w warunkach tego sądu, czyli większego miasta, udział obrońców jest zdecydowanie wyższy. Natomiast w warun-

kach sądu na prowincji [...] – zdecydowanie był mniejszy. Tutaj obrońca pojawia się no może w 1/3 spraw, a w sądzie prowincjonalnym to było zdecydowanie jeszcze mniej.”

Jako przyczyny nieobecności obrońcy, czterej ankietowani podali fakt, że obecność obrońcy nie jest obowiązkowa. Inni odnieśli się do tego, że obrońca może nie być na tym etapie ustanowiony/wyznaczony (5 ankietowanych) lub może być źle zawiadomiony (4 ankietowanych). To ostatnie spostrzeżenie znajduje potwierdzenie w niektórych wywiadach. Jak stwierdził jeden z prokuratorów: „to znaczy w przypadku akurat aresztów, to tam generalnie mamy do czynienia z obrońcami z wyboru. Bo to jeszcze nie jest ten etap, kiedy wchodziłoby w grę obrońcy z urzędu”.

Niektórzy respondenci wskazywali, że obrońca, jeśli jest ustanowiony, jest z reguły albo zawsze obecny na posiedzeniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Jeden z adwokatów stwierdził, że jeśli podejrzany ma obrońcę, to obrońca zazwyczaj jest obecny, ale nie ma praktyki ustanawiania obrońcy na potrzeby uczestnictwa w posiedzeniu aresztowym.

Ankietowani byli zgodni co do tego, że obrona może składać wnioski i zabierać głos (ustnie lub na piśmie) w trakcie posiedzenia aresztowego. Takie uprawnienie wynika z polskiego prawa, jednakże rzeczywista możliwość składania wniosków, szczególnie w formie pisemnej, jest ograniczona.

Jeden z ankietowanych obrońców wprost stwierdził, że obrońca ma możliwość składania wniosków w formie ustnej i może także składać wnioski pisemnie, jeśli zostanie poinformowany o terminie posiedzenia z wyprzedzeniem. Dwóch ankietowanych podniosło, że składanie wniosków nie jest problemem, jednak wnioski nie są uznawane, nawet jeśli są uzasadnione. Doprowadziło to jednego z ankietowanych do wniosku, że obecność obrońcy jest często zbędna. Takie opinie adwokatów wydają się potwierdzać wypowiedzi niektórych sędziów. Jak otwarcie przyznał jeden z nich: „powiem szczerze, że chyba nie spotkałem sytuacji, w której to co powiedział obrońca przekonałoby mnie, aby nie stosować tymczasowego aresztowania”.

W odniesieniu do wagi przykładanej do twierdzeń stron, 18 ankietowanych adwokatów odpowiedziało, że twierdzenia stron nie są traktowane równo w trakcie posiedzeń aresztowych. Jeden z ankietowanych stwierdził zaś, że zależy to od rodzaju wniosków. Z reguły ankietowani, którzy zauważali nierówności w traktowaniu twierdzeń stron, wskazywali, że prokuratura jest na uprzywilejowanej pozycji, a jej wnioski są częściej uwzględniane. Wnioski obrony z kolei są zazwyczaj odrzucane jako nieistotne lub służące przedłużeniu postępowania. Jeden z ankietowanych tłumaczył, że taka sytuacja może wynikać z braku czasu na zapoznanie się z wieloma tomami akt, co wiąże się z poleganiem na treści wniosków prokuratury. Wszyscy sędziowie, z którymi rozmawialiśmy z kolei podkreślali równorzędne traktowanie twierdzeń stron, zaprzeczali jakoby stanowisko prokuratora było dla nich bardziej wiarygodne. Jednakże, jak zauważono wyżej, muszą czasami polegać w dużym stopniu na wniosku prokuratora. Właśnie dlatego, „chcąc nie chcąc” uprzywilejowują pozycję prokuratora na tym etapie postępowania.

Według jednego z prokuratorów obrońcy, w zdecydowanej większości, są bardzo dobrze przygotowani do posiedzeń aresztowych. Prezentują racjonalne i przemyślane kontrargumenty. Pozostali prokuratorzy różnicowali sposób przygotowania i aktywności w zależności od sposobu ustanowienia obrońcy. Jeden z prokuratorów wskazał, że można zaobserwować dużą różnicę pomiędzy obrońcami z wyboru a obrońcami z urzędu. Jego zdaniem ci drudzy są gorzej przygotowani do spraw i mniej w nie zaangażowani. Na posiedzeniach aresztowych rzadko są obrońcy z urzędu, dlatego że nie ma wystarczającego czasu na ich ustanowienie. Natomiast obrońcy z wyboru na posiedzeniach aresztowych „walczą jak lwy”. Potwierdził to też drugi respondent wskazując, że jeśli obrońcy są na posiedzeniu i są to obrońcy z wyboru, to zwykle są bardzo dobrze przygotowani i polemika z nimi jest wymagająca.

Niektórzy respondenci, zarówno wśród sędziów jak i prokuratorów wskazywali, że w związku ze zmianą sytuacji na rynku usług prawnych, zmienia się także postawa obrońców z urzędu. Jak stwierdził jeden prokurator: „to nie jest tak, jak kilka lat temu, że obrońca z urzędu bardzo niemrawo przystępował do czynności. Teraz, ponieważ jest coraz więcej adwokatów na rynku, no to uważam, że oni nawet zaczęli się starać w sprawach przydzielanych im z urzędu”.

Ogólnie ankietowani adwokaci ocenili, że nie dysponują wystarczającym czasem na przygotowanie się. Wyrażali jednak różne opinie co do okresu, jakim dysponują na przygotowanie się do posiedzenia. Według 9 ankietowanych, obrońca ma średnio 30 minut lub mniej na przygotowanie się (tzn. zapoznanie się z aktami, porozmawianie z klientem, zebranie i sprawdzenie prawdziwości dowodów) na pierwsze posiedzenie, na którym zapada decyzja o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Sześciu adwokatów odpowiedziało, że dysponują godziną lub mniej, a kolejnych 6 stwierdziło, że dysponują ponad godziną. Dwóch respondentów odpowiedziało, że mają mniej niż 10 minut. Jeden ankietowany nie udzielił odpowiedzi wprost, stwierdzając jedynie, że czas jest różny.

Adwokaci wyrażają różne opinie w odniesieniu do czasu, w jakim są informowani o posiedzeniu aresztowym. Sześciu oceniło, że otrzymują powiadomienie na 2 do 6 godzin przed posiedzeniem. Czterech stwierdziło, że czas ten mieści się w przedziale 12-24 godziny, a pięciu że okres ten wynosi ponad 24 godziny. Tylko 2 ankietowanych odpowiedziało, że otrzymują powiadomienie na mniej niż 2 godziny przed posiedzeniem. Trzech ankietowanych w ogóle nie udzieliło odpowiedzi twierdząc, że nie ma reguły co do powiadomień albo że czas ten waha się między 0 a 12 godzinami. Dwóch ankietowanych zauważyło różnice w zakresie czasu informowania o posiedzeniu w odniesieniu do pierwszego posiedzenia, gdy czas jest krótszy i posiedzeń w przedmiocie przedłużenia, kiedy czas jest zazwyczaj dłuższy.

f) Dostęp do akt

Zgodnie z art. 156 § 5a, który wszedł w życie 2 czerwca 2014 r.: *W razie złożenia w toku postępowania przygotowawczego wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania podejrzanemu i jego obrońcy udostępnia się niezwłocznie akta sprawy w części zawierającej treść dowodów wskazanych we wniosku.*

Reguła ustanowiona w art. 156 § 5a k.p.k. została uzupełniona przez dodanie art. 249a k.p.k., który wszedł w życie 1 lipca 2015 r. Art. 249a k.p.k. mówi: *Podstawę orzeczenia o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania mogą stanowić jedynie ustalenia poczynione na podstawie dowodów jawnych dla oskarżonego i jego obrońcy. Sąd, uprzedzając o tym prokuratora, uwzględni z urzędu także okoliczności, których prokurator nie ujawnił, po ich ujawnieniu na posiedzeniu, jeżeli są one korzystne dla oskarżonego.*⁶⁰

Wyżej wspomniana zmiana w procedurze karnej rozszerzyła dostęp do akt postępowania karnego i wprowadziła standard ustanowiony Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z 22 maja 2012 w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym. Kwestia ta była także wielokrotnie przedmiotem orzekania przez ETPCz, który w wielu sprawach stwierdził naruszenie przez Polskę wymaganego standardu⁶¹. Tak na przykład w wyroku z 6 listopada 2007 r. w sprawie *Chruściński przeciwko Polsce* (skarga nr 22755/04), ETPCz stwierdził, że w związku z odmową prokuratora na podstawie art. 156 § 5 k.p.k. „skarżący nie miał możliwości zbadania dowodów, na których opierała się prokuratura i sądy” (§ 58). ETPCz uznał, że możliwość zapoznania się przez skarżącego i jego obrońcę z aktami postępowania i zbadania dokumentów była kluczowa dla podważenia zasadności tymczasowego aresztowania skarżącego oraz jego późniejszego przedłużania. Dokumenty, które udostępniono skarżącemu nie stanowiły adekwatnej podstawy, żeby odnieść się do argumentów przedstawianych przez prokuraturę i sąd, w szczególności zważywszy na szybko rosnącą liczbę dowodów, na których opierały się władze podejmując decyzje o przedłużeniu tymczasowego aresztowania (patrz także wyrok w sprawie *Migoń przeciwko Polsce*, § 86).

W okresie poprzedzającym nowelizację HFPC przeprowadziła badania dotyczące dotychczasowej praktyki w tym zakresie. Zgodnie ze wskazanym raportem „*W ocenie adwokatów nowelizacja art. 156 § 5a k.p.k. nie rozwiąże wszystkich problemów związanych z utrudnieniami w dostępie do akt postępowania na podstawie tego przepisu. Adwokaci wskazali między innymi, że istnieje zbyt wiele problemów technicznych, takich jak krótki okres dzielący sporządzenie wniosku o zapoznanie się z aktami sprawy i posiedzenie aresztowe, przekazanie akt sprawy sądowi lub biegłym, brak obowiązku przesłania wniosku o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania podejrzanemu i obrońcy, czy trudności w sporządzeniu kopii akt, aby prawo do zapoznania się z aktami postępowania mogło być w każdym przypadku realizowane skutecznie. W ocenie niektórych adwokatów akta sprawy uzasadniająca wnioski*

⁶⁰ W uzupełnieniu należy zasygnalizować, że trwają prace nad reformą k.p.k. obejmującą również brzmienie przepisów art. 156 i art. 249a k.p.k. Proponowane nowe brzmienie tych przepisów ponownie ograniczy dostęp do akt.

⁶¹ Wyrok ETPCz z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie *Migoń przeciwko Polsce*, skarga nr 24244/94.

prokuratora mogą stać się częścią akt operacyjnych, do których dostęp jest trudniejszy. Podkreślano wreszcie, że to praktyka pokaże, czy nowelizacja art. 156 § 5a k.p.k. rzeczywiście wpłynie na udostępnianie akt wnioskującym. Z drugiej strony większość adwokatów wyraziła nadzieję, że nowelizacja przyczyni się do zmniejszenia liczby wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania⁶²

Obawy wyrażone w powyższym raporcie potwierdzili w trakcie niniejszego badania dwaj sędziowie. Podnosili oni, że nadal nie można mówić o pełnej równości stron na etapie posiedzenia o zastosowania tymczasowego aresztowania oraz postępowania przygotowawczego i pełnym dostępie do akt sprawy. Ten stan w ocenie sędziów powoduje, że argumentacja obrońców w mniejszym stopniu odwołuje się do szczegółów konkretnej sprawy. Jeden z sędziów ujął to w ten sposób: „dzisiaj jeszcze istnieje ten przepis, który mówi, że można w zasadzie utajnić przed nim wszystko. Wiemy o co chodzi, prawda? Podstawy dowodowe tymczasowego aresztowania. Więc w bardzo wielu przypadkach jego udział sprowadza się do improwizacji, do domysłów. Nawet gdy mu się udostępni te akta, to jeśli to jest 50 tomów, to jak on może się zapoznać w dwie godziny czy trzy.”

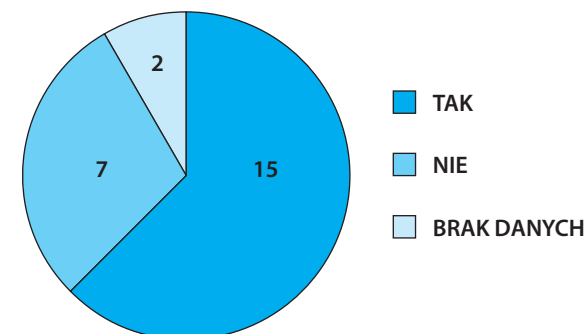
Sędziowie wskazywali, że na posiedzeniu zarówno obrońcy, jak i podejrzani w większym stopniu odwołują się do sytuacji osobistej podejrzanego i wynikających z niej przesłanek negatywnych zastosowania tymczasowego aresztowania, niż do realiów konkretnej sprawy i stawianych zarzutów.

Warto wskazać, że żaden z sędziów nie powołał się na zmiany wynikające z dyrektywy o prawie do informacji i nie ocenił wpływu unijnego prawa na praktykę polską.

Podkreślić należy, że wszyscy prokuratorzy wskazali, że mają obowiązek udostępniać akta obrońcom i nie zdarzyło im się odmówić takiego dostępu. Jednak jeden z nich przyznał, że ma przewagę nad obrońcą ponieważ ten drugi nie zna całości akt. Inny prokurator wskazał, że prawo dostępu do akt ma charakter iluzoryczny.

Piętnastu ankieterowanych adwokatów zgodziło się, że obrona ma dostęp do akt sprawy albo do istotnego materiału z pewnym wyprzedzeniem przed posiedzeniem aresztowym. Z drugiej strony 6 odpowiedziało negatywnie, zaś dwóch nie wybrało żadnej odpowiedzi.

DOSTĘP DO AKT

Mimo że większość ankieterowanych adwokatów (15 z 24) ogólnie zgodziła się, że materiały sprawy są dostępne, często dołączali różnego rodzaju zastrzeżenia. Niektórzy na przykład twierdzą, że dostępu nie ma zawsze lub że dostęp zależy od wagi sprawy lub że jest teoretyczny.

Jeden z adwokatów zauważył, że odpowiedź twierdząca na pytanie o dostęp do akt wynika z obecnego brzmienia art. 156 § 5a k.p.k. Jeżeli materiał stanowił podstawę wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania, wtedy przepis ten nie uzależnia dostępu do akt sprawy od decyzji prokuratora. Niemniej prokurator nadal swobodnie udziela zgody na dostęp do materiału dowodowego, który nie stanowił podstawy sporządzenia wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Taka regulacja, zdaniem ankieterowanego adwokata, nie stanowi wystarczającej gwarancji prawa do obrony. Przede wszystkim obrona nie ma możliwości zweryfikowania, czy prokurator w swoim wniosku powołał wszystkie dowody, które są istotne z punktu widzenia wnioskowania o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Podobne wątpliwości wyraził jeden z sędziów: „no i tutaj pojawia się problem, bo o części faktów, o części rzeczy, które mogą mieć istotne znaczenie, to przecież – zwłaszcza na etapie wstępnym tego stosowania tymczasowego aresztowania – to sąd pojęcia mieć nie może. To jest tylko to, co przedstawia prokurator. Co też zechce przedstawić, bo to nie jest powiedziane, że prokurator przedstawia wszystkie dowody, które ma”.

Ci z adwokatów, którzy zgodzili się, że obrona ma dostęp do akt postępowania zostali poproszeni w dalszej kolejności o ocenę tego dostępu pod kątem podważania postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania na skali od 1 (wcale niewystarczający) do 3 (zdecydowanie wystarczający). Większość adwokatów (8 z 15) wybrało odpowiedź 2 (oznaczającą „wystarczający”) podczas gdy 4 zaznaczyło odpowiedź „wcale niewystarczający”, a 1 – „zdecydowanie wystarczający”. Niemniej, w dodatkowych komentarzach ankieterowani adwokaci postrzegali ten dostęp jako niesatysfakcjonujący. Opinie adwokatów w tej kwestii wydawali się podzielać niektórzy sędziowie zauważający dysproporcje w tej materii.

62 A.Grochowska, „Abuse of pre-trial detention in Poland as a result of limited access to case-files for suspects and defence counsels” dostępny pod adresem: <http://programy.hfhr.pl/monitoringprocesulegislacyjnego/files/2014/01/Abuse-internet-1.pdf>, wnioski z badań cytowane za: <http://programy.hfhr.pl/monitoringprocesulegislacyjnego/dostep-do-akt-postepowania-przygotowawczego-raport-hfhr/>, (data dostępu: 15.06.2015).

g) Przeszkody dla efektywnej kontroli

Zgodnie z polskim prawem, strony postępowania mogą wystąpić z wnioskiem o zaprzestanie stosowania lub zmianę środka zapobiegawczego na każdym etapie postępowania i w każdym czasie. Prokurator, a na etapie sądowym – sąd, podejmuje decyzję w przedmiocie wniosku w ciągu 3 dni (art. 254 k.p.k.). Jednocześnie ustawodawca nałożył na organy, które stosują tymczasowe aresztowanie obowiązek ciągłego badania jego zasadności. Obowiązek ten wynika z art. 253 § 1 k.p.k., który mówi, że „Środek zapobiegawczy należy niezwłocznie uchylić lub zmienić, jeżeli ustaną przyczyny, wskutek których został on zastosowany, lub powstaną przyczyny uzasadniające jego uchylenie albo zmianę”. Zgodnie zaś z art. 344 k.p.k. sąd jest dodatkowo zobligowany do zweryfikowania zasadności tymczasowego aresztowania na etapie postępowania sądowego, tj. po wniesieniu aktu oskarżenia.

Wskazówki co do kontroli tymczasowego aresztowania zawiera także orzecznictwo ETPCz. Jeśli poniższe standardy są zachowane, należy uznać, że postanowienie w przedmiocie tymczasowego aresztowania uzasadnia naruszenie praw podejrzanego:

- (i) Domniemanie uchylenia: W okresie tymczasowego aresztowania obowiązuje domniemanie na korzyść uchylenia tego środka⁶³; przedłużające się tymczasowe aresztowanie „może być uzasadnione w danej sprawie, jeżeli występują konkretne przesłanki wskazujące, że rzeczywiście wymaga tego interes publiczny, który – pomimo domniemania niewinności – przeważa nad zasadą poszanowania wolności osobistej wyrażoną w art. 5 Konwencji”⁶⁴;
- (ii) Regularna kontrola: Tymczasowe aresztowanie musi podlegać regularnej kontroli⁶⁵ i wszyscy zainteresowani (oskarżony, sąd, prokurator) powinni mieć możliwość jej zainicjowania⁶⁶;
- (iii) Postępowanie kontrolne: Kontrola tymczasowego aresztowania musi mieć miejsce na posiedzeniu o charakterze ustnym i kontradyktoryjnym, z zapewnioną równością stron⁶⁷. Może to wymagać dostępu do akt postępowania⁶⁸;
- (iv) Uzasadnienie: Decyzja o tymczasowym aresztowaniu musi zostać podjęta szybko i należy podać przyczyny uzasadniające przedłużenie pozbawienia wolności⁶⁹. Nie można w prosty sposób powielać poprzednich postanowień⁷⁰.

63 Wyrok ETPCz z dnia 21 grudnia 2010 r. w sprawie *Michalko przeciwko Słowacji*, skarga nr 35377/05, par. 145, dostępny pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-102473>.

64 Wyrok ETPCz z dnia 3 października 2006 r. w sprawie *McKay przeciwko Wielkiej Brytanii*, skarga nr 543/03, par. 42, dostępny pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-77177>.

65 Wyrok ETPCz z dnia 18 czerwca 1971 r. w sprawie *De Wilde, Ooms and Versyp przeciwko Belgii*, skarga nr 2832/66, 2835/66, 2899/66, par. 76, dostępne pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57606>.

66 Wyrok ETPCz z dnia 28 października 2003 r. w sprawie *Rakevich przeciwko Rosji*, skarga nr 58973/00, par. 43, dostępny pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61414>.

67 Wyrok ETPCz z dnia 28 października 1998 r. w sprawie *Assenov przeciwko Bułgarii*, skarga nr 24760/94, dostępny pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-6773>.

68 Wyrok ETPCz z dnia 19 października 2000 r. w sprawie *Wloch przeciwko Polsce*, skarga nr 7785/95, par. 127, dostępny pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58893>.

69 Wyrok ETPCz z dnia 28 listopada 2000 r. w sprawie *Rehbock przeciwko Słowenii*, skarga nr 29462/95, par. 84, dostępny pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-5905.2>

70 Wyrok ETPCz z dnia 8 czerwca 1995 r. w sprawie *Yagci i Sargin przeciwko Turcji*, skarga nr 16419/90, 16426/90, dostępny pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57938>.

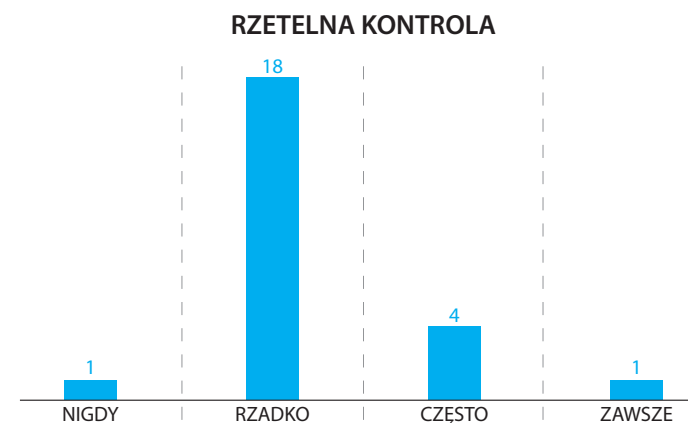
Adwokaci byli niemal po równo podzieleni w swoich odpowiedziach na pytanie o praktyczne przeszkody niepozwalające na skuteczną kontrolę tymczasowego aresztowania. Trzynastu wskazało, że nie ma takich przeszkód, zaś 11 zauważyło, że przeszkody takie istnieją.

Brak dostępu do akt postępowania był jedną z głównych przeszkód wymienioną przez 6 ankietowanych obrońców. Co ciekawe, niektórzy z tych ankietowanych, którzy wcześniej stwierdzali, że obrona ma dostęp do akt postępowania, również byli tego zdania. Adwokaci wskazywali również w tym miejscu różne sposoby, na które dostęp do akt jest ograniczany. Na przykład przeszkody przyjmują formę ograniczonego dostępu do kopiowania akt lub ograniczonego czasu na zapoznanie się z aktami.

Inną przeszkodą cytowaną przez 6 adwokatów był brak lub ograniczenie kontaktu z klientem. Jeden z respondentów zauważył, że dostęp jest trudniejszy przed pierwszym posiedzeniem. Inni respondenci podkreślali trudności związane ze swobodnym kontaktem z klientem w związku z obecnością funkcjonariusza policji.

Pojedynczy ankietowani wskazywali również takie problemy jak pośpiech, brak znajomości sprawy po stronie sędziego oraz ograniczoną i schematyczną zawartość uzasadnień. Ostatni z tych elementów sprawia, że trudno jest sformułować odpowiednie zarzuty w zażaleniach na postanowienia dotyczące tymczasowego aresztowania.

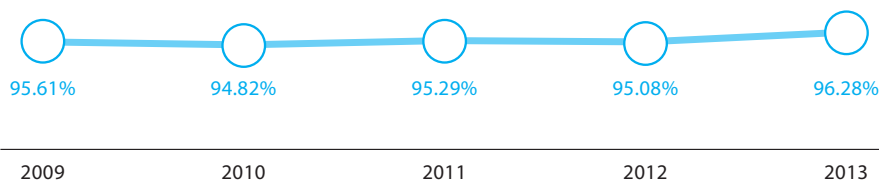
W opinii 18 adwokatów podczas posiedzeń w przedmiocie przedłużenia aresztu lub rozpatrzenia zażalenia na tymczasowe aresztowanie sędziowie rzadko odpowiednio analizują wszystkie istotne czynniki. Czterech respondentów odpowiedziało, że sędziowie „często” odpowiednio analizują te czynniki.

Jeden z sędziów wskazał, że „zdarza mi się zmieniać i nawet na ostatnim posiedzeniu zmienialiśmy postanowienie naszego sądu o przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Tam zastosowaliśmy tę instytucję warunkowego aresztu z zastrzeżeniem zmiany na wypadek niewpłacenia poręczenia majątkowego”.

Inny zauważył: „Oceny zażeń na postanowienia o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania są bardzo różne. Od zupełnie skazanych na niepowodzenie, bo czasami treść środka odwoławczego jest taka, że trudno go w ogóle rozsądnie analizować. Widać, że to jest zrobione, bo klient sobie życzy. Ja rozumiem też postawę obrońców w takiej sytuacji, że klient sobie życzy, a sprawa jest z góry skazana na niepowodzenie, no to trzeba pisać. Natomiast jest część zażeń bardzo rozbudowanych, niekoniecznie merytorycznie zasadnych, ale na pewno takich, nad którymi się trzeba dobrze zastanowić. Tam wielokrotnie pojawia się kwestia proporcjonalności, również orzecznictwo ETPCz. To wszystko wymaga gruntownej analizy. I chyba, zwłaszcza przy obronach z wyboru i dużych sprawach i obrońcach z wyboru te zażenia są proporcjonalnie lepsze.” Inny z kolei wskazał: „To zależy. Ale mnie się nigdy nie zdarzyło zmienić takiej decyzji sądu pierwszej instancji. I nie przypominam sobie, żebyśmy mieli tutaj tego typu sytuacje, że sąd pierwszej instancji nie stosował aresztu, a my go zarządziliśmy. Chyba tylko w sprawach ENA, bo tam te podstawy są takie dość enigmatyczne, zwłaszcza dla sędziów sądów pierwszych instancji, tam to różnie bywa z zrozumieniem ponadnarodowości tego postępowania.”

PROCENT SKUTECZNYCH PRZEDŁUŻEŃ TYMCZASOWEGO ARSZTOWANIA

h) Presja zewnętrzna

Pytanie dotyczące presji zewnętrznej odczuwanej w procesie podejmowania decyzji co do stosowania tymczasowego aresztowania wzbudziło różne reakcje wśród profesjonalistów, a czasami nawet pewne kontrowersje. Podział w tym zakresie przebiegał na linii prokuratorzy i sędziowie z jednej strony i adwokaci z drugiej. O ile ci ostatni przypisywali presji zewnętrznej pewne znaczenie, ci pierwsi podkreślali element niezależności wpisany w istotę ich zawodu.

W ocenie jednego z ankietowanych adwokatów zjawisko presji medialnej skierowanej przeciwko sądom w sytuacjach, gdy nie zastosowano tymczasowego aresztowania lub doszło do tragicznych wydarzeń nie jest bez znaczenia. Dwóch ankietowanych adwokatów wskazało także na ryzyko postępowań dyscyplinarnych, które mogą grozić prokuratorom i sędziom, gdy nie stosują tymczasowego aresztowania.

Jednak takie przeświadczenie niektórych adwokatów nie koresponduje w pełni z opiniami sędziów i prokuratorów. Sędziowie w swoich wypowiedziach wskazywali, że nie odczuwają żadnych nacisków zewnętrznych na zastosowanie konkretnego środka. W ich opinii sędzia musi liczyć się z tym, że nie zawsze opinia społeczna będzie zgadzać się z jego decyzją. Jednocześnie podkreślali, że medialny przekaz zazwyczaj w negatywnym świetle prezentuje decyzję o zwolnieniu. W ocenie jednego z sędziów, niesłusznie w materiałach prasowych zestawia się walczącą z przestępczością Policję ze zwalnianymi „przestępcami”

sądami. Jednak nawet taki odbiór społeczny, w ocenie sędziów, nie ma przełożenia na ich decyzje. W tym miejscu warto również dodać, że jeden z sędziów wskazywał, że media nie w pełni respektują zasadę domniemania niewinności łącząc decyzję o zastosowaniu tymczasowego aresztowania z przesądzeniem winy danej osoby. Jest to interesujące w kontekście niedawnego pozytywnego zakończenia prac nad Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wzmocnienia określonych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym.

Prokuratorzy zaprzeczyli, jakoby presja zewnętrzna, społeczna i medialna miała jakiegokolwiek znaczenie w procesie podejmowania przez nich decyzji o przygotowaniu wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Jeden z prokuratorów ujął to w ten sposób: „ja mam dwa odczucia: pierwsze dlaczego nie aresztowano tego człowieka, a druga skrajność Pan jest niewinny, a postępowanie dalej się prowadzi. To wynika z odczuć społecznych, które są mocno spolaryzowane. My staramy się nie iść odczuciem społecznym, a patrzeć przez pryzmat przesłanek kodeksowych”. Należy jednak zauważyć, że mimo deklarowanej niezależności prokuratorzy funkcjonują w środowisku, w którym może występować presja wewnętrzna. Jak opisuje jeden z prokuratorów: „Są takie sprawy, w których prokurator stoi przed dylematem, czy wnioskować o tymczasowe aresztowanie, czy zastosować wolnościowe środki zapobiegawcze. Bo jeśli zawnioskuje, a sąd nie zastosuje tymczasowe to statystyka prokuratora poleci. A z drugiej strony jak się nie zawnioskuje i dana osoba ucieknie to naraża się na odpowiedzialność dyscyplinarną”.

Zarówno sędziowie jak i prokuratorzy przyznawali, że w przeszłości były okresy, w których była „ogólna atmosfera sprzyjająca stosowaniu tymczasowego aresztowania”. Obecnie jednak, jeżeli profesjonalści identyfikowali jakąś presję, to raczej łączyli ją z niestosowaniem tymczasowego aresztowania. Jeden z prokuratorów zauważył: „w tej chwili w ogóle uważam, że prokuratorzy zaczęli się bać stosowania tymczasowego aresztowania.”

2. DECYZJE I TREŚĆ POSTANOWIEŃ W PRZEDMIOCIE TYMCZASOWEGO ARSZTOWANIA

Zgodnie z polskim prawem, środki zapobiegawcze można stosować tylko, gdy zebrany materiał dowodowy wskazuje na wysokie prawdopodobieństwo, że podejrzany lub oskarżony popełnił czyn zabroniony. Co więcej, Kodeks postępowania karnego traktuje tymczasowe aresztowanie jako środek ostateczny. Zgodnie z tą zasadą, tymczasowego aresztowania nie można stosować, jeśli inny środek jest wystarczający.

Ponadto ETPCz uznaje, że są pewne przyczyny, dla których można zastosować tymczasowe aresztowanie: (1) ryzyko, że podejrzany nie stawi się na rozprawie⁷¹; (2) ryzyko, że podejrzany zniszczy dowody lub zastraszy świadków⁷²; (3) ryzyko, że podejrzany popełni inny czyn

71 Wyrok ETPCz z dnia 24 lipca 2003 r. w sprawie *Smirnova przeciwko Rosji*, skarga nr 46133/99, 48183/99, par. 59, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61262>.

72 Wyrok ETPCz z dnia 24 lipca 2003 r. w sprawie *Smirnova przeciwko Rosji*, skarga nr 46133/99 and 48183/99, par. 59, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61262>.

zabroniony⁷³; (4) ryzyko, że wypuszczenie podejrzanego spowoduje niepokoje społeczne⁷⁴; lub (5) bezpieczeństwo osoby, przeciwko której toczy się postępowanie w szczególnych przypadkach⁷⁵. Samo popełnienie przestępstwa nie jest wystarczającą przyczyną, żeby zastosować wobec osoby tymczasowe aresztowanie, bez względu na to jak poważne jest to przestępstwo i jak mocne są przeciwko sprawcy dowody⁷⁶. Tymczasowe aresztowanie w związku z „potrzebą ochrony porządku publicznego przed zakłóceniami spowodowanymi przestępstwem”⁷⁷ może być tylko uzasadnione, jeśli porządek publiczny rzeczywiście jest zagrożony; a przedłużanie tymczasowego aresztowania nie może być dokonywane na poczet wykonywania wyroku pozbawienia wolności⁷⁸.

a. Podstawy zastosowania tymczasowego aresztowania

Z przeprowadzonych badań aktowych wynika, że głównymi przesłankami stosowania tymczasowego aresztowania były przesłanki kodeksowe: obawa mactwa, obawa ukrywania się i ucieczki podejrzanego oraz grożąca podejrzanemu surowa kara.

W uzasadnieniach postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania obawa mactwa przybierała różne formy, głównie jednak wpływania na zeznania świadków lub uzgadniania wersji przez współoskarżonych. W szczególności obawę mactwa wywodzono z kwalifikacji prawnej czynu jako poważnego przestępstwa. Co ciekawe przyznanie się podejrzanego nie miało często wpływu na ograniczenie tej obawy, gdyż – jak można było przeczytać w jednym z uzasadnień – „*nawet częściowe przyznanie się do jednego czynu, nie powoduje automatycznie ustania obawy mactwa, wszak oskarżony może swoje wyjaśnienia zmienić*”.

Drugą przesłanką, która często pojawiała się w uzasadnieniach postanowień, była obawa ukrywania się lub ucieczki podejrzanego. Zgodnie z Kodeksem postępowania karnego, taka obawa istnieje przede wszystkim, gdy nie ma możliwości ustalenia tożsamości podejrzanego lub gdy podejrzany nie ma stałego miejsca zamieszkania. Dodatkowo w kilku analizowanych sprawach, takie ryzyko wynikało z niepojawienia się sprawcy w sądzie. W takich sprawach początkowo stosowano środek nieizolacyjny, który następnie zamieniano.

Wreszcie w postanowieniach o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, a nawet części w postanowieniach o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania, pojawiało się odniesienie do grożącej sprawcy surowej kary. Sądy często podkreślały, że surowa kara niejako automatycznie rodzi obawę mactwa i może być traktowana jako samoistna

73 Wyrok ETPCz z dnia 17 marca 1997 r. w sprawie *Muller przeciwko Francji*, skarga nr 21802/93, par. 44, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58025>.

74 Wyrok ETPCz z dnia 23 września 1988 r. w sprawie *I.A. przeciwko Francji*, skarga nr 28213/95, par. 104, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58237>.

75 Wyrok ETPCz z dnia 23 września 1988 r. w sprawie *I.A. przeciwko Francji*, skarga nr 28213/95, par. 108, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58237>.

76 Wyrok ETPCz z dnia 27 sierpnia 1992 r. w sprawie *Tomasi przeciwko Francji*, skarga nr 12850/87, par. 102, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57796>.

77 Wyrok ETPCz z dnia 23 września 1988 r. w sprawie *I.A. przeciwko Francji*, skarga nr 28213/95, par. 104, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58237>.

78 Wyrok ETPCz z dnia 21 grudnia 2010 r. w sprawie *Michalko przeciwko Słowacji*, skarga nr 35377/05, par. 149, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-102473>.

przesłanka stosowania tymczasowego aresztowania. Powoływały się przy tym na wcześniej opisywaną uchwałę SN (I KZP 18/11). Rozważając tę przesłankę, sądy brały także pod uwagę przeszłość kryminalną podejrzanego.

W kilku sprawach tymczasowe aresztowanie zostało zastosowane ze względu na ryzyko popełnienia przez podejrzanego kolejnego czynu zabronionego oraz ze względu na rozwojowy charakter postępowania, czyli konieczność dalszego gromadzenia materiału dowodowego.

W wywiadach indywidualnych, prokuratorzy podkreślali, że przy sporządzaniu wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania najważniejsze znaczenie mają dla nich przesłanki kodeksowe. Różnili się jednak w ocenie, czy wystarczające jest istnienie tylko jednej z przesłanek szczególnych oraz znaczenia, jakie przypisywali poszczególnym przesłankom. Dwóch prokuratorów przyznało, że największe znaczenie ma dla nich istnienie obawy mactwa. W odniesieniu do przesłanki grożącej sprawcy surowej kary, dwóch prokuratorów wskazało, że nie jest to przesłanka samoistna.

Większość prokuratorów zgodnie wskazywała, że obecne przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania są wystarczające. Jeden z nich sformułował jednak potrzebę większego doprecyzowania niektórych przesłanek ustawowych wskazując, że np. stosowanie przesłanki obawy mactwa jest obecnie bardzo dyskrecjonalne. Inny prokurator zauważył potrzebę większej ochrony interesów pokrzywdzonego: „*Ja uważam, że troszeczkę za mało jednak są chronione interesy pokrzywdzonego w tym wszystkim, w tych przesłankach tymczasowego aresztowania. To znaczy tam jest ta ogólna przesłanka, jeżeli sprawca groził ponownie popełnieniem przestępstwa. Nie wyobrażam sobie też jakby tę przesłankę sformułować [...]*”.

Podobnie wszyscy sędziowie wskazali, że zawsze podstawą w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania są przesłanki kodeksowe. Różnili się jednak w ocenie, która z przesłanek szczególnych najczęściej przesądza o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Jeden sędzia wskazał, że szczególne znaczenie dla niego mają obawa mactwa oraz brak stałego miejsca pobytu, a w dalszej kolejności grożąca surowa kara. Inny z kolei wskazywał całkowicie odmiennie, że najczęściej przesłanką szczególną jest grożąca surowa kara, następnie obawa mactwa, a w ostatniej kolejności możliwość ucieczki. Już zestawienie tych dwóch odpowiedzi pozwala stwierdzić, że pomimo stanowiska Sądu Najwyższego wyrażonego w uchwale z dnia z dnia 19 stycznia 2012 r., I KZP 18/1,1 nie można uznać, że przesłance grożącej oskarżonemu surowej kary wszystkie sądy nadają taką samą wagę. Zdania w tym zakresie były podzielone, jednak sześciu z dziewięciu sędziów stwierdziło, że ta przesłanka może być samodzielną przesłanką szczególną. Jeden z sędziów wprost wskazał, że nie przypomina sobie sytuacji, by była to jedyna przesłanka decydująca o tymczasowym aresztowaniu. Część sędziów twierdziła, że przesłanka ta ma szczególne znaczenie na etapie zastosowania tymczasowego aresztowania, zaś jeden przypisywał jej większą wagę na etapie decydowania o przedłużeniu stosowania tego środka. Jeden z sędziów wskazał, że jest świadomy, że zgodnie z orzecznictwem ETPC ta przesłanka nie może być samodzielną podstawą zastosowania tymczasowego aresztowania, ale w jego ocenie nie jest to podejście, które mogłoby znaleźć zastosowanie w praktyce.

Czterech sędziów przyznało, że uchwała Sądu Najwyższego nie tylko ujednoliciła praktykę, ale też ułatwiła uzasadnianie orzeczeń przy zastosowaniu przesłanki „surowej kary”. Jeden z sędziów podkreślił jednak, że należy unikać sytuacji, gdy ta przesłanka będzie stosowana automatycznie, co doprowadzi do jej nadużywania.

Wśród adwokatów, 7 wskazało, że przesłanka grożącej podejrzanemu surowej kary jest często nadużywaną podstawą stosowania tymczasowego aresztowania. W jednej z ankiet obrońca zauważył, że przynajmniej w pewnym stopniu za ten stan rzeczy odpowiada orzecznictwo Sądu Najwyższego, zgodnie z którym jest to niezależna przesłanka zastosowania tymczasowego aresztowania. Jak zauważa inny ankietowany obrońca, przesłanka ta jest wykorzystywana nawet w odniesieniu do sprawców z czystą kartą karną.

Ankietowani adwokaci wyrażali także wątpliwości związane z bezsensownym używaniem przesłanki obawy ukrywania się i ucieczki oraz obawy matactwa w sytuacji, gdy podejrzany się przyznaje do zarzucanego mu czynu i podejmuje współpracę z organami wymiaru sprawiedliwości. Jak wynika z uzasadnień analizowanych w ramach badań aktowych, opinia adwokatów co do braku przypisywania wagi do przyznania się przez podejrzanego jest uzasadniona. W analizowanych przez nas sprawach sądy powoływały się m.in. ma orzeczenie Sądu Apelacyjnego w Katowicach zgodnie z którym *„złożenie przez oskarżoną wyjaśnień, nawet wówczas, gdy zawierają one przyznanie się do winy, samo w sobie nie wyklucza niebezpieczeństwa utrudniania postępowania i nie nakazuje uchylenia zastosowanego środka zapobiegawczego”*.

Co więcej, zdaniem jednego z ankietowanych adwokatów, fakt posiadania stałego miejsca zamieszkania poza granicami Polski jest automatycznie traktowany jako tworzący ryzyko ucieczki. Takie spostrzeżenia są częściowo spójne z orzecznictwem sądowym. Zgodnie z poglądem Sądu Apelacyjnego w Katowicach *„samo nieprzebywanie pod stałym adresem zameldowania jeszcze nie świadczy o obawie ucieczki lub ukrycia się podejrzanego. Obawa taka zachodzi jednak w sytuacji gdy podejrzany wpieryw podał jako stałe miejsce zameldowania określony adres, a następnie sam przyznał, że stale tam nie przebywa, by w końcu powiedzieć wprost, że w istocie w ogóle nie ma stałego miejsca pobytu. Z woli ustawodawcy, brak stałego miejsca pobytu daje zaś podstawę do zasadnego wywiedzenia przesłanki z art. 258 § 1 pkt 1 k.p.k.”*⁷⁹. Należy przy tym zauważyć, że zgodnie z orzecznictwem ETPCz, brak stałego miejsca zamieszkania⁸⁰ lub ryzyko grożącej podejrzanemu surowej kary pozbawienia wolności nie uzasadniają zastosowania tymczasowego aresztowania⁸¹. Gdy organy wymiaru sprawiedliwości uznają, że istnieje ryzyko ucieczki, są zobligowane do rozważenia alternatywnych środków zapobiegawczych, które zapewnią udział podejrzanego w postępowaniu⁸².

79 Postanowienie z dnia 27 maja 2009 r. Sądu Apelacyjnego w Katowicach, sygn. akt. I AKz 359/09, LEX nr 519608.

80 Wyrok ETPCz z dnia 15 lutego 2005 r. w sprawie *Sulaoja v Estonia*, skarga nr 55939/00, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-68229>.

81 Wyrok ETPCz z dnia 27 sierpnia 1992 r. w sprawie *Tomasi v France*, skarga nr 12850/87, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57796>.

82 Wyrok ETPCz z dnia 27 czerwca 1968 r. w sprawie *Wemhoff v Germany*, skarga nr 2122/64, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57595>.

Według 6 adwokatów, przyznanie się do winy lub brak przyznania ma wpływ na stosowanie tymczasowego aresztowania. Niektórzy adwokaci zauważali w ankiecie, że tymczasowe aresztowanie jest często wykorzystywane do wydobycia przyznania się do winy lub do wymuszenia współpracy podejrzanego z organami prokuratury. Kilku ankietowanych zauważyło, że tymczasowe aresztowanie jest stosowane częściej w stosunku do podejrzanych, którzy nie przyznają się do winy lub odmawiają składania wyjaśnień. W opinii adwokatów, organy ochrony prawa liczą na to, że podejrzany z czasem zmieni swoją postawę. Potwierdzają to również badania aktowe. W kilku sprawach sądy w uzasadnieniach zwracały uwagę na to, że podejrzany nie przyznaje się do winy i z tego faktu wywodziły istnienie szeregu okoliczności uzasadniających tymczasowe aresztowanie, na przykład że podejrzany będzie utrudniał postępowanie.

Dwóch ankietowanych adwokatów wskazało, że sądy opierają się argumentem „rozwojowego charakteru śledztwa” jako podstawie stosowania i przedłużania tymczasowego aresztowania, nawet jeśli nic się w sprawie nie dzieje oraz rutynowe, powtarzające się uzasadnienia („uzasadnienia typu kopiuj-wklej”), które cytują jedynie postanowienia k.p.k. Badania aktowe potwierdzają, że sądy w postanowieniach o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania powołują się na tę właśnie okoliczność, nawet jeśli w postępowaniu niewiele się dzieje. Dla przeciwwagi warto jednak w tym miejscu dodać opinię jednego sędziego, z której wynika, że ta okoliczność nie zawsze jest nadużyciem: *„Albo na przykład w oszustwach – tak zwana sprawa rozwojowa to nie jest tylko taki fortel, którego używa prokurator.”*

Chociaż sędziowie w większości nie identyfikowali żadnych szczególnych cech osób podejrzanych, czy też oskarżonych, które zwiększają w ich ocenie prawdopodobieństwo zastosowania lub przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania, adwokaci przyznali, że ich praktyka pokazuje, że przeszłość kryminalna podejrzanych oraz indywidualne cechy (np. pochodzenie społeczne) mają nadmierny wpływ na decyzje dotyczące stosowania tymczasowego aresztowania. Jednak, jak wskazał jeden z prokuratorów: *„[...]moim zdaniem nie biorę pod uwagę tych cech, które nie wpływałyby mi na przesłanki kodeksowe, ale np. wcześniejsza karalność, stosunek podległości do świadków na ocenę tych przesłanek wpływa.”* Niemniej zdaniem adwokatów prowadzi to do większej liczby stosowanych aresztów tymczasowych w postępowaniach, gdzie nie może to być uznane za konieczne. Również prokuratorzy nie wskazywali cech osobistych, które zwiększają prawdopodobieństwo zastosowania tymczasowego aresztowania.

b) Kategoria czynów zwiększająca prawdopodobieństwo zastosowania tymczasowego aresztowania

Sprawy, których akta były badane w trakcie projektu, dotyczyły: przestępstw przeciwko mieniu (37 przypadków) takich jak kradzież, kradzież z włamaniem (12 przypadków), rozbój (12 przypadków), oszustwo (3 przypadki); przestępstw dotyczących narkotyków (11 przypadków); przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (5 przypadków). Inne przestępstwa, których dotyczyły badane sprawy, a które pojawiały się rzadziej to na przykład zgwałcenie, groźby karalne, wykorzystanie seksualne i przestępczość zorganizowana. Nie ma

jednak przesłanek, by na podstawie zbadanych akt wyciągać wnioski co do konkretnych trendów, szczególnie że większą część badań aktowych przeprowadzono w sądach rejonowych, które nie zajmują się najcięższymi przestępstwami.

W opinii sędziów tymczasowe aresztowanie jest stosowane częściej w przypadku zarzutów popełnienia czynów z użyciem przemocy, w szczególności przeciwko życiu i zdrowiu, przede wszystkim zabójstwa, jak też przeciwko mieniu. Niektórzy z sędziów wskazywali również, że częściej stosują tymczasowe aresztowanie przy zarzutach z art. 200 k.k. (wykorzystanie seksualne małoletnich) oraz 207 k.k. (znęcanie). Przy czym część z sędziów podkreślała, że to nie rodzaj czynu determinuje zastosowanie bądź niezastosowanie tymczasowego aresztowania, ale ogół przesłanek kodeksowych. Niemniej jeden z sędziów, komentując znaczenie przesłanki grożącej podejrzanemu surowej kary, mimo niespełnienia przesłanek kodeksowych zauważył: „Ostatnie straszne zabójstwo [...]. Osoby się do wszystkiego przynajdą, uczestniczyli w wizji lokalnej, wszystkie fakty podali – przynajmniej z tego, co z mediów wiem. I czy tam można by areszt zastosować, gdyby tej przesłanki nie było, a nie wiem, czy jest ktoś, kto by wątpił w zasadność tego aresztu.”

Prokuratorzy wskazywali, że wnioskuje o zastosowanie aresztu tylko w najpoważniejszych sprawach. Jeden z prokuratorów wskazał, że najczęściej wnioskuje o zastosowanie tymczasowego aresztowania w sprawach dotyczących handlu narkotykami, zorganizowanych grup przestępczych, zabójstw. Co ciekawe, respondent zauważył, że w przypadku przestępstw dotyczących przemocy domowej, tymczasowe aresztowanie stosowane jest niejako automatycznie („w przypadku przestępstwa znęcania nie ma tolerancji”) w celu odizolowania sprawcy od ofiary. Jeden z prokuratorów w swojej odpowiedzi wskazywał również na różnice w, z pozoru, podobnych sytuacjach, które mogą przemawiać, bądź też nie, za zastosowaniem aresztu. Jak wskazał inny z prokuratorów, można zaobserwować swego rodzaju „mody” w ściganiu przestępstw: „I tak, jak zaczynałam pracę to wpadłam na narkotyki, że narkotyki są najważniejsze. [...] I bez przerwy były doprowadzenia na tymczasowe areszty w sprawach narkotykowych [...]. Potem nagle cały czas odpowiadali z wolnej stopy. Był jakiś tam kazus zamordowanej żony przez męża [...], gdzie asesor nie zastosował żadnego środka i się rozpętała znowu moda, w cudzysłowie jeżeli mogą to tak brzydko nazwać, na przestępstwo znęcania. [...] Łącznie z tym, że też się zdarzały wtedy wnioski o tymczasowy areszt w przestępstwach znęcania. Potem pojawiła się moda na jakieś inne przestępstwa, a teraz w ostatnim czasie była moda na przestępstwa z nienawiści.”

c) Przesłanki negatywne

Zgodnie z art. 259 § 1 k.p.k.: „Jeżeli szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie, należy odstąpić od tymczasowego aresztowania, zwłaszcza gdy pozbawienie oskarżonego wolności:

- 1) spowodowałoby dla jego życia lub zdrowia poważne niebezpieczeństwo,
- 2) pociągałoby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny.”

W ocenie sędziów, jako przesłankę negatywną najczęściej traktuje się stan zdrowia podejrzanego lub oskarżonego. Jednak w ocenie respondentów jest to sytuacja wyjątkowa. Często elementem przesądającym jest opinia zakładu karnego, z której wynika, że dana

osoba nie może być leczona w warunkach więziennej służby zdrowia. Żaden z sędziów nie był w stanie wskazać sprawy, w której nie zastosowano lub nie przedłużono tymczasowego aresztowania ze względu na sytuację osobistą podejrzanego lub oskarżonego. Ten przepis z ich perspektywy wydaje się być „martwy”. Jeden sędzia wskazał, że ta przesłanka może być podstawą odroczenia wykonania kary lub przerwy w karze, ale już na etapie postępowania wykonawczego.

Wydaje się, że opinia sędziów o wyjątkowości stosowania powyżej wskazanych przesłanek negatywnych, wynika nie tylko ze sposobu redakcji przepisu mówiącego o „szczególnych okolicznościach”, ale również z utrwalonej już linii orzeczniczej. Zgodnie z postanowieniem Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 stycznia 2008 r. (sygn. akt II AKz 33/08) „Przepis art. 259 § 1 pkt 2 k.p.k. wskazuje na konieczność uchylenia tymczasowego aresztowania w sytuacji, gdy dalsze jego stosowanie spowodowałoby dla osoby, wobec której jest stosowane, lub jego najbliższej rodziny „wyjątkowo ciężkie skutki”. Oznacza to, że nie każda uciążliwość wynikająca ze stosowania tymczasowego aresztowania wypełnia znamiona tego przepisu. Naturalnym jest, iż tymczasowe aresztowanie łączy się z dolegliwością dla osoby, wobec której jest stosowane, a także jej bliskich, często pogarszając ich sytuację materialną. Powyższe nie może być jednak uznane jako stanowiące „wyjątkowo ciężkie skutki” dla podejrzanego lub jego bliskich, dopóty nie zagraża to ich egzystencji. Taka też wykładnia wydaje się być powszechna w orzecznictwie”.⁸³

Sędziom trudno było też podać przykład sytuacji, w której mogliby zastosować wskazane powyżej przepisy.

83 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 25 września 2012 r. II AKz 136/12 „uniemożliwienie kontynuowania nauki, na skutek stosowanego izolacyjnego środka zapobiegawczego nie zalicza się do wyjątkowo ciężkich skutków dla ściganego w rozumieniu przepisu art. 259 § 1 pkt 2 k.p.k.”.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6 lutego 2008 r. II AKz 103/08

„Wyjątkowo ciężkie skutki dla rodziny to z reguły sytuacja zagrażająca egzystencji tych osób, a nie inne mniej doniosłe trudności emocjonalne czy bytowe”.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 16 stycznia 2008 r. II AKz 33/08

„Okoliczność, że podejrzanzy chciałby być obecny przy swojej córce i swoją osobą wspierać ją w bólu i cierpieniu, w szczególności podczas zabiegów medycznych, choć z moralnego punktu widzenia oceniane pozytywnie, nie spełnia żadnej z przesłanek wymienionych art. 259 k.p.k., by móc skutkować koniecznością uchylenia, bądź zmiany stosowanego środka zapobiegawczego”.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2006 r. WZ 28/06

„Odnosząc się do zasadniczej okoliczności mającej, zdaniem skarżącego, przemawiać za uchyleniem wobec podejrzanego środka zapobiegawczego, a to sytuacji społecznej jego rodziny, należało stwierdzić, że w rzeczywistości sytuacja ta jest trudna. Jednakże rodzina ta nie jest pozbawiona źródeł utrzymania i opieki, którą sprawuje samorządowa instytucja socjalna. Standard tej opieki znajduje się w zainteresowaniu organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze, który wystąpił do instytucji udzielającej pomocy o wskazanie zakresu i sposobu udzielanych świadczeń. Takie zaangażowanie organu procesowego w sytuację rodziny podejrzanego musi skłaniać do wniosku, że istotne problemy życiowe tej rodziny spotkają się z właściwą reakcją instytucji socjalnej. W tej sytuacji, nie może znaleźć uznania argument tego rodzaju, że pozbawienie wolności podejrzanego pociąga wyjątkowo ciężkie skutki dla jego rodziny”.

Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 28 czerwca 2013 r. (II AKz 194/13)

„Kwestia prowadzenia firmy i niemożności kontaktów z najbliższymi, w tym przeżywającymi rozłąkę z ojcem dziećmi, nie należą do przyczyn, które obowiązywałyby do odstąpienia od aresztu”.

Ze względu na metodologię, nie można wysnuć wniosku co do częstotliwości niestosowania tymczasowego aresztowania w oparciu o przesłanki negatywne. Niemniej możliwe jest stwierdzenie, że zarówno sądy, jak i prokuratorzy, niezwykle rzadko wykorzystują te przesłanki do uchylania lub nieprzedłużania tymczasowego aresztowania. W przeprowadzonych badaniach aktowych tylko w jednej sprawie uchylono tymczasowe aresztowanie ze względu na sytuację rodzinną sprawcy, a dokładniej chorobę konkubiny.

d) Uzasadnienia

Ankietowani adwokaci z reguły uznawali, że sędziowska ocena takich elementów jak możliwość ukrywania się, matactwa czy powtórne popełnienia czynu zabronionego nie jest sprawiedliwa i uzasadniona. Siedemnastu adwokatów stwierdziło, że decyzje sędziów „rzadko” są sprawiedliwe i uzasadnione zaś 1 zaznaczył, że „nigdy” takie nie są. Pozostałych 6 adwokatów uznało, że sędziowskie decyzje są „często” sprawiedliwe i uzasadnione.

Wydaje się, że jedną z głównych przyczyn takiej oceny decyzji sędziowskich jest brak czasu po stronie sędziów do tego, żeby dokonać analizy jakości zgromadzonych przez prokuratorów dowodów oraz przedstawionych twierdzeń, i w odpowiednim stopniu zaznajomić się z materiałem uzasadniającym tymczasowe aresztowanie (5 adwokatów bezpośrednio wskazało taką przyczynę). Brak czasu i pośpiech potęguje inne wymieniane przez respondentów problemy.

W swoich ankietach, czterech adwokaci skarżyli się na automatyzm i powierzchowność decyzji. Kolejnych sześciu bezpośrednio lub pośrednio stwierdziło, że uzasadnienia są abstrakcyjne, nie odnoszą się do spraw, zawierają zbyt wiele niepotwierdzonych założeń i niewiele prawdziwych przesłanek. To sprawia, że kontrola postanowień jest tym trudniejsza. Jeden z ankietowanych zauważył, że łatwo jest używać sloganów i schematów, gdy taka praktyka jest akceptowana przez sądy drugiej instancji.

Ankietowani adwokaci wskazywali również jako problem fakt, że sędziowie koncentrują się na ogólnych aspektach sprawy (np. surowości potencjalnej sankcji – wskazało na to bezpośrednio 7 ankietowanych) zamiast na indywidualnych cechach konkretnych podejrzanych. Podobnie adwokaci zauważali, że ocena sędziowska jest abstrakcyjna, i skupia się raczej na obawie matactwa oraz „najlepszym interesie wymiaru sprawiedliwości” niż na indywidualnej sprawie.

Zapytani o to, czy zauważają stosowanie nielegalnych założeń lub uzasadnień dla tymczasowego aresztowania w procesie decyzyjnym, jedynie 5 adwokatów odpowiedziało, że nie zaobserwowali takich praktyk. Pozostałych 18 zaobserwowało wątpliwe praktyki w procesie decyzyjnym związanym ze stosowaniem tymczasowego aresztowania.

Potwierdzają to również przeprowadzone badania aktowe. Postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania są, w opinii autorów raportu, często schematyczne i abstrakcyjne, a postanowienia o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania są najczęściej ich powtórzeniem.

e) Standardy ETPCz w praktyce krajowej

Standardy ustanowione w orzecznictwie ETPCz nie zawsze znajdują odzwierciedlenie w procesie decydowania o tymczasowym aresztowaniu, pomimo, że wszyscy sędziowie jednogłośnie twierdzili, że orzeczenia te są im przesyłane wraz z omówieniem. Jeden z respondentów wskazał, że brak uwzględniania orzeczeń Trybunału może wynikać też z przesładczenia, że „my wiemy lepiej”. Jak stwierdził: „No, a druga sprawa, orzecznictwo ETPCz powodowało to ciągle przemawianie do rozsądku sędziom. Areszt nie jest instrumentem poszukiwań, areszt ma być proporcjonalny. To wszystko procentuje, ale wymiar sprawiedliwości jest jak Titanic i ta inercja jest stosunkowo duża. Trudno się dziwić, jeśli sędziowie przez 20 lat stosowali tymczasowy areszt bez ograniczeń, to trudno oczekiwać, że to się zmieni w ciągu miesiąca, czy dwóch, bo Europejski Trybunał stwierdził w sprawie Kauczora naruszenie artykułu”. Inny sędzia zauważył, że należy rozróżnić to co pojawia się w postanowieniach od tego, co rzeczywiście przez sędziego jest rozważane. Jego zdaniem, nawet jeśli tekst postanowienia nie nawiązuje do orzecznictwa ETPCz, nie oznacza to, że nie miało ono wpływu na jego treść.

Jednocześnie respondenci wskazywali, że obrońcy bardzo często odwołują się do standardów strasburskich. Jeden z respondentów podważał jednak adekwatność tych odwołań, zwłaszcza w uzasadnieniach apelacji, natomiast w uzasadnieniach zażaleń dotyczących stosowania lub przedłużania stosowania tymczasowego aresztowania częściej standardy te pozostają w związku z konkretną sprawą.

Część z sędziów wskazywała, że pomimo, iż orzeczenia ETPCz nie są przytaczane w postanowieniach o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, to decyzje w tym przedmiocie są zgodne z ogólnymi standardami ETPCz. W wywiadach pojawiły się też opinie, że ustawodawca nie powinien dopuszczać do sytuacji, w której polskie prawo nie spełnia standardów wynikających z EKPCz. Jeden z sędziów wskazał też, że do świadomości sędziów bardziej przemawiają orzeczenia dotyczące spraw, które znają z własnej praktyki lub własnego sądu, wtedy perspektywa strasburska jest bliższa. Inny sędzia wskazał, że szczególnie zaskakujące było dla niego orzeczenia w sprawie *Ladent przeciwko Polsce*, zgodnie z którym: „w okolicznościach, gdzie skarżący został zatrzymany na podstawie nakazu aresztowania wydanego pod jego nieobecność, prawo krajowe wydaje się nie przewidywać automatycznej kontroli i uzależnia ją od wniosku osoby pozbawionej wolności. Trybunał zauważa, że artykuł 5 ust. 3 Konwencji nie przewiduje żadnego wyjątku od zasady, zgodnie z którą osobę zatrzymaną lub aresztowaną należy niezwłocznie postawić przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej. Inna wykładnia byłaby niezgodna z literalnym brzmieniem tego przepisu”.

Odminną perspektywę prezentowali prokuratorzy, którzy wskazywali, że nie korzystają ze szkoleń dotyczących orzecznictwa ETPCz. Część z nich wskazała, że orzeczenia są przesyłane do prokuratur, ale nie przywiązują do nich zbyt dużej wagi.

3. NADUŻYWANIE TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

Sąd Najwyższy w jednej ze swoich uchwał stwierdził, „że kodeksowa konstrukcja systemu stosowania środków zapobiegawczych pozwala na dostosowanie odpowiedniego środka zapobiegawczego do konkretnej sprawy w taki sposób, żeby stosowany środek ograniczał konstytucyjne wolności i prawa jednostki w sposób nie większy, niż jest to niezbędne do osiągnięcia założonego celu, a więc w sposób „minimalnie konieczny”.⁸⁴ Mimo takiego stwierdzenia najważniejszego polskiego sądu, praktyka stosowania środków zapobiegawczych czasami odbiega od standardów. Widać to również w odniesieniu do tymczasowego aresztowania.

Jak pokazały powołane we wstępie statystyki, liczba wniosków o zastosowanie tymczasowego aresztowania znacznie spadła pomiędzy rokiem 2009 a 2015. Tendencja ta znajduje również potwierdzenie w stanowisku sędziów. Zgodnie z ich opiniami obecnie nie jest uzasadniony pogląd, że tymczasowe aresztowanie jest nadużywane. W ich opinii spadek zarówno liczby osób, wobec których zastosowano ten środek, jak również liczby wniosków prokuratorskich, jest znaczny i zauważalny. Niemniej jeden z sędziów wskazał, że na pewno inne kraje są bardziej liberalne i rzadziej sięgają po środki i kary o charakterze izolacyjnym. Jednocześnie sędziowie wskazywali, że nie jest uprawnione porównywanie liczby stosowanych środków izolacyjnych z praktyką innych krajów, bo inny jest obraz przestępczości, jak również charakterystyka sprawców. Jako uzasadnienie zmiany praktyki, rozmówcy wskazywali, że przede wszystkim zmieniła się polityka policji i prokuratury. Jeden z sędziów wskazał jednak, że przyczyną dużej liczby tymczasowo aresztowanych w minionych latach była sytuacja demograficzna. Obecnie w jego ocenie na liczbę osób tymczasowo aresztowanych duży wpływ ma również fala emigracji.

Podobne opinie wyrażali prokuratorzy. Wskazywali, że opinia o nadmiernym stosowaniu tymczasowego aresztowania jest krzywdząca, gdyż nie uwzględnia rzeczywistej zmiany praktyki wymiaru sprawiedliwości w tym zakresie. Jeden z prokuratorów wskazał, że „z mojej praktyki widać, że obecnie rzadziej się wnioskuje o tymczasowe aresztowanie i te okresy aresztowania też są krótsze. Kiedyś te areszty trwały dłużej niż rok, a teraz one trwają zdecydowanie krócej. Świadczy o tym też ten fakt, że ja obecnie nie mam żadnego aresztowanego na biegu w postępowaniu przygotowawczym. I na tym etapie ten spadek jest widoczny”. Jak już zauważono powyżej, spadek liczby stosowanych aresztów spowodował nawet jednego z prokuratorów-respondentów do wyrażenia poglądu, że „prokuratorzy się zaczęli bać stosowania tymczasowego aresztowania”.

Warto w tym kontekście również wskazać nastawienie opinii społecznej do stosowania tego środka zapobiegawczego. Co trzeci ankietowany przez Centrum Bania Opinii Społecznej w 2013 r. do minusów działalności sądownictwa zaliczał nadużywanie przez sądy tzw. tymczasowego aresztowania (34%). Co jednak ciekawe, podobny odsetek respondentów (31%) uważał, że ten środek prewencji stosowany jest zbyt rzadko⁸⁵.

Jeden z sędziów wskazał, że o ile sam pogląd, że tymczasowe aresztowanie jest nadużywane nie jest uprawniony, to w jego ocenie problemem jest nadmierna długość tymczasowego aresztowania. Koresponduje to z wnioskami płynącymi z ankiet adwokatów.

Jedenastu ankietowanych adwokatów wskazało, że nie ma powszechnie występujących przyczyn długotrwałości tymczasowego aresztowania, jednak drugie tyle zauważyło takie wspólne przyczyny. Pośród nich, ankietowani najczęściej wskazywali problem systemowy przewlekłości postępowań w Polsce, zarówno w odniesieniu do postępowań przygotowawczych, jak i sądowych. Inne wymieniane czynniki, w niektórych sytuacjach wpływające na przewlekłość postępowań, to:

- 1) Długi okres oczekiwania na opinie biegłych,
- 2) Problemy z zarządzaniem czasem pracy po stronie sędziów,
- 2) Nadmierne poleganie na osobowych źródłach dowodowych,
- 4) Brak rzeczywistych i regularnych kontroli decyzji o zastosowaniu tymczasowego aresztowania,
- 5) Stosowanie aresztu ze względu na „dobro postępowania” lub konieczność przeprowadzenia dowodów przed sądem, a rzadko w oparciu o faktyczne przesłanki stosowania tymczasowego aresztu przewidziane w prawie,
- 6) Ryzyko surowej kary jako niezależna przesłanka stosowania tymczasowego aresztowania,
- 7) Stosowanie tymczasowego aresztowania w celu wymuszenia przyznania się do winy (tzw. areszt wydobywczy),
- 8) Brak szacunku dla wolności osobistej.

W porównaniu z ubiegłymi latami, ciężko jest jednoznacznie stwierdzić, że tymczasowe aresztowanie jest nadużywane w momencie jego zastosowania. Jednak mimo że tymczasowe aresztowanie jest w Polsce stosowane rzadziej, zdarzają się przypadki, gdy konieczność zastosowania tego środka może być kwestionowana. Można jednak stwierdzić, że umożliwienie przewlekłego stosowania tymczasowego aresztowania jest nadużyciem tego środka zapobiegawczego.

4. WPŁYW TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA NA SPOSÓB PROWADZENIA POSTĘPOWANIA

Zgodnie z orzecznictwem ETPCz, osoba aresztowana podejrzana o popełnienie przestępstwa musi zostać ‘natychmiast’ lub ‘niezwłocznie’ postawiona przed organem sądowym, a „możliwość elastycznego interpretowania i stosowania pojęcia ‘niezwłocznie’ jest ograniczona.”⁸⁶

Chociaż zgodnie z Regulaminem urzędowania sądów powszechnych⁸⁷ „sprawy w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, sprawy osób tymczasowo aresztowanych i pozba-

84 Uchwała Sądu Najwyższego z 22 stycznia 2003, I KZP 36/02, OSNwSK 2003, poz. 177.

85 Źródło: Komunikat badań CBOS „O przestrzeganiu prawa i funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce”, styczeń 2013 r., dostępny pod adresem: http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_005_13.PDF (data dostępu: 15.06.2015).

86 *Brogan i in. v UK*, App. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85, 29 November 1988, para 62, dostępny na: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57450>

87 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z Dnia 23 Lutego 2007 R. Regulamin Urzędowania Sądów Powszechnych.

wionych wolności oraz zatrzymanych” uważa się za sprawy pilne, praktycznych konsekwencji tego przepisu w postaci przyspieszenia postępowania zdają się nie potwierdzać adwokaci.

Zdaniem 20 adwokatów, postępowania w sprawach podejrzanych przebywających w areszcie nie są w praktyce prowadzone bardziej wydajnie ani szybciej niż te, w których podejrzany zostaje zwolniony. Tylko dla 3 taka korelacja istnieje, a jeden stwierdził, że trudno to ocenić. Jednak zarówno sędziowie jak i prokuratorzy wyrażali odmienne opinie wskazując, że sprawy osób tymczasowo aresztowanych są prowadzone szybciej. Jeden z prokuratorów podkreślił, że „*tymczasowe aresztowanie mobilizuje prokuratora i policję do jak najszybszego prowadzenia czynności, bo składając wniosek o przedłużenie musimy wykazać dynamikę prowadzenia postępowania*”. Inny z kolei zauważył, rozważając potencjalny negatywny wpływ tymczasowego aresztowania na postępowanie, że: „*Wie pani, niektórzy prokuratorzy mogą pani odpowiedzieć, że negatywnym wpływem aresztu jest to, że trzeba w takiej sprawie szybciej pracować. W pewien sposób można to uznać za negatywny wpływ. Bo ten areszt nas goni. Tak jakby wymusza konieczność systematycznego i szybkiego robienia czynności. Bo się narazimy przy przedłużeniu aresztu na zarzut ze strony sądu, że owszem macie człowieka w areszcie, ale nic w tym czasie nie robicie.*”

W przypadkach gdy tymczasowe aresztowanie jest długie, zdaniem 19 ankietowanych, sądy nie wyznaczają terminów na przeprowadzenie czynności w ramach postępowania przygotowawczego. Pięciu adwokatów otwarcie stwierdziło, że sądy nie stosują żadnych środków kontroli skuteczności postępowania przygotowawczego. Jak ujął to jeden z respondentów, w teorii sądy powinny stale weryfikować przesłanki stosowania aresztu, ale w praktyce wygrywa automatyzm procesu decyzyjnego. Czterech respondentów wskazało, że sądy wyznaczają terminy. Niemniej jeden obrońca zauważył, że zdarza się to sporadycznie a tylko jeden wprost potwierdził, że sądy mogą wyznaczać prokuratorom terminy na przedstawienie dowodów, a w wypadku nie wypełnienia nałożonych obowiązków zmienić najbardziej radykalny środek zapobiegawczy, jakim jest areszt. Jak wskazywał jeden z prokuratorów: „*zdarza się, że sąd skraca okres w stosunku do tego, o co prokurator wnioskuje, nie są to nadzwyczajne sytuacje. Chociaż zdarzało się, że na skutek kolejnego wniosku nadal sąd przedłużał ten okres, pomimo pierwszego ograniczenia. Najczęściej sąd skraca z 3 do 2 miesięcy*”. Prokuratorzy i sędziowie podkreślali, że czas, na który przedłużane jest tymczasowe aresztowanie wynika między innymi z czynności, które pozostały do przeprowadzenia.

Tożsamy wniosek wynika również z przeprowadzonych badań aktowych. W jednym z uzasadnień czytamy na przykład: „*Czasokres stosowania podyktowany jest czynnościami niezbędnymi do przeprowadzenia w postępowaniu*.” Badania aktowe wskazały, że sądy zazwyczaj stosują tymczasowe aresztowanie na trzy miesiące. Niemniej można zaobserwować pewne wyjątki. Jednym z taki wyjątków jest sytuacja, gdy tymczasowe aresztowanie jest stosowane w związku z nieobecnością podejrzanego. Podejrzany jest zazwyczaj niedostępny lub nie stawia się w sądzie, a tymczasowe aresztowanie jest stosowane na okres kilku dni od momentu aresztowania (zazwyczaj 7 do 14 dni).

Według 13 ankietowanych adwokatów potrzeba kontynuacji aresztu oraz niewystarczający charakter alternatyw są regularnie kontrolowane (tak jak wymaga tego prawo) w praktyce. Jedenastu adwokatów nie zgadza się jednak z taką oceną. Jednocześnie, znaczna większość – 21 respondentów – nie uważa kontroli za wystarczająco częstą, aby uwzględnić całokształt sprawy i wszystkie możliwe czynniki.

Wart podkreślenia jest fakt, że stosowanie tymczasowego aresztowania kontrolowane jest nie tylko przed sądy, ale również w ramach struktury organizacyjnej prokuratury. Zgodnie ze sprawozdaniem Prokuratora Generalnego w jednostkach organizacyjnych prokuratury egzekwowany był w 2014 r. obowiązek wynikający z § 204 i § 205 Regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury. O każdym przypadku tymczasowego aresztowania, którego czas trwania przekroczył 9 miesięcy, prokurator okręgowy zawiadamiał prokuratora apelacyjnego, a o każdym przypadku przedłużenia tymczasowego aresztowania na okres powyżej roku prokurator apelacyjny zawiadamiał Prokuratora Generalnego, wskazując jednocześnie przewidywany termin zakończenia postępowania. Analiza prawidłowości stosowania tymczasowego aresztowania dokonywana była również podczas badań aktowych postępowań oraz lustracji i wizytacji poszczególnych jednostek prokuratury. Badane były także przypadki uchylecia tymczasowego aresztowania w wyniku wniesienia środka odwoławczego⁸⁸.

5. WPŁYW TYMCZASOWEGO ARSZTOWANIA NA WYNIK POSTĘPOWANIA

Zgodnie ze sprawozdaniem Prokuratora Generalnego za 2014 r. spośród 406 466 umorzonych postępowań przygotowawczych, w 192 sprawach (0,1%) stosowany był uprzednio środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania wobec 206 osób. Dla porównania w 2013 r. spośród 429 919 umorzonych postępowań przygotowawczych, w 234 sprawach (0,05 %) stosowany był uprzednio środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania wobec 252 osób.

Jak podkreśla się w sprawozdaniu Prokuratora Generalnego wyjątkowo rzadkie są przypadki wyroków uniewinniających tych oskarżonych, wobec których stosowano tymczasowe aresztowanie w dacie skierowania przeciwko nim aktów oskarżenia. Taka opinia była też wyrażana przez sędziów, z którymi rozmawialiśmy. W roku 2014 taka sytuacja miała miejsce w odniesieniu do 72 osób, podczas gdy z udziałem prokuratora osądzono łącznie 365 132 osoby. W 2013 r. 1,5 % osób osądzonych zostało prawomocnie uniewinnionych. Dokładnie taki sam odsetek osób oskarżonych i równocześnie tymczasowo aresztowanych został przez sądy uniewinniony⁸⁹. Tendencja, że tymczasowo aresztowany jest następnie najczęściej skazywany została potwierdzona w badaniach aktowych. Odnotowano tylko trzy wyjątki od tej reguły. W pierwszym przypadku, postępowanie zostało umorzone warunkowo na 2 lata,

88 Źródło: Sprawozdanie Prokuratora Generalnego, dostępne na: <http://pg.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html> (data dostępu: 16.03.2016)

89 Źródło: Sprawozdanie Prokuratora Generalnego, dostępne na: <http://pg.gov.pl/sprawozdania/sprawozdania-prokuratora-generalnego-1133-2.html> (data dostępu: 1.09.2015).

w drugim postępowanie umorzono ze względu na samobójstwo oskarżonego, a w trzecim postępowanie umorzono w części a w części ponownie przekazano do prokuratury.

Sędziowie twierdzili w większości, że długość tymczasowego aresztowania nie wpływa na orzeczaną karę. Jednak dwóch respondentów przyznało, że okres stosowania tego środka może wpływać na rodzaj i wymiar reakcji karnej. Jeden z sędziów wskazał, że czas stosowania tymczasowego aresztowania może wynikać z grożącej realnie surowej kary, która następnie zostanie orzeczona, jednak sam okres stosowania środka izolacyjnego nie determinuje wysokości tej kary. Inny z respondentów podkreślił, że stosowanie aresztu na pewno nie wpływa na decyzję o uniewinnieniu. Jeszcze inny respondent wskazał zaś, że zdarzają się w jego ocenie nielogiczne sytuacje, w których prokurator przychylił się do wniosku o dobrowolne poddanie się karze, pomimo stosowania tymczasowego aresztowania.

6. ŚRODKI ALTERNATYWNE DO TYMCZASOWEGO ARSZTOWANIA

Kodeks postępowania karnego zawiera katalog nieizolacyjnych środków zapobiegawczych alternatywnych względem tymczasowego aresztowania. Podobnie jak w przypadku tymczasowego aresztowania środki te mogą być stosowane w celu zabezpieczenia prawidłowego przebiegu postępowania, a wyjątkowo także żeby zapobiec popełnieniu kolejnego poważnego przestępstwa. Dostępne alternatywne środki zapobiegawcze to: poręczenie majątkowe, poręczenie osoby godnej zaufania, poręczenie społeczne, dozór policji, zakaz opuszczania kraju, nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wraz z pokrzywdzonym oraz zawieszenia i nakazy – zawieszenie w czynnościach służbowych lub wykonywaniu zawodu, nakaz powstrzymania się od określonej działalności lub prowadzenia określonego rodzaju pojazdów.

a) Odbiór dostępnych środków alternatywnych

Jednym z zarzutów formułowanych przez ETPCz odnośnie polskiej praktyki stosowania tymczasowego aresztowania jest brak rozważenia środków alternatywnych. Wydaje się, że taka konkluzja koresponduje w pełni nie tylko z opiniami adwokatów, ale również z wynikami badań aktowych.

W analizowanych w ramach badań aktowych sprawach zwraca uwagę brak rzeczywistego rozważenia możliwości zastosowania środków alternatywnych. W wielu sprawach postanowienie ogranicza się do jednego zdania wskazującego, że takie środki nie zabezpieczyłyby prawidłowo toku postępowania.

Tendencję do skrótego traktowania rozważań na temat środków alternatywnych zidentyfikował ustawodawca, co doprowadziło do zmiany kształtu art. 251 par. 3 k.p.k. w wersji obowiązującej od 1 lipca 2015 r., zgodnie z którym: „W wypadku tymczasowego aresztowania należy ponadto wyjaśnić, dlaczego nie uznano za wystarczające zastosowanie innego środka zapobiegawczego”. Jednym z powodów leżących u podstaw wspomnianej modyfikacji było zapewnienie zgodności krajowej praktyki ze standardami strasburskimi i zmniejszenie liczby wyroków przeciwko Polsce. W uzasadnieniu projektu Komisja Kodyfikacyjna

Prawa Karnego wskazała wprost, że „Uzasadnienia postanowień sądów w przedmiocie tymczasowego aresztowania stanowią dla Trybunału podstawę dla dokonywania oceny, czy przedłużające się pozbawienie wolności oskarżonego w toku procesu było zasadne i – w rezultacie – zgodne z art. 5 ust. 3 Konwencji”. Pomimo obligatoryjności powyższego wymogu rzeczywiste jego spełnienie będzie zależeć od zmiany praktyki orzeczniczej⁹⁰.

Do problemu rozważania środków alternatywnych odniósł się jeden z sędziów. Na pytanie, czy według niego sądy wystarczająco rozważają inne środki, czy możliwość zastosowania innych środków i czy one będą skuteczne, odpowiedział, że: „To zależy o co chodzi, bo jeśli chodzi o to czy te rozważania pozostają na papierze. [...] Czy jest to wyartykułowane, to trudno powiedzieć, być może niejednokrotnie nie z uwagi na przykład na mało czasu. Bo wiadomo, mamy 24 godziny na doręczenie podejrzanemu odpisu postanowienia, czyli do tej pory trzeba się zapoznać z aktami, przesłuchać go i sporządzić uzasadnienie. Na pewno są rozważane, zwłaszcza że już chociażby z dwóch powodów. Po pierwsze mamy instancję odwoławczą, która to wszystko kontroluje. I tak jak mówiłem część tych aresztów jest uchylanych, mniejszość ale część. A po drugie wiele się słyszy o orzecznictwie międzynarodowym Europejskiego Trybunału, który przyznaje odszkodowania. I to na pewno stanowi pewien hamulec dla sędziego.”

Tylko 3 ankietowanych adwokatów zgodziło się, że sędziowie mają dostęp do profesjonalnych usług oceny ryzyka oraz rekomendowania możliwości zwolnienia podejrzanego. Pięciu ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi, zaś reszta zaznaczyła odpowiedź przeczącą. Według adwokatów (8 ankietowanych) sędziowie najczęściej oceniają, czy określone obowiązki nakładane na podejrzanego (oskarżonego) lub dozór stosowany w postępowaniu przygotowawczym są wystarczające, by zapewnić stawiennictwo na podstawie własnego doświadczenia życiowego, „przecucia” oraz doświadczenia zawodowego. Jak wskazał jeden z ankietowanych, w wielu przypadkach to się może wydawać niewystarczające i może prowadzić do decyzji, które wzbudzają wątpliwości.

Stosunkowo częste występowanie tej odpowiedzi w kwestionariuszach może wynikać z art. 7 k.p.k., który stanowi, że organy w postępowaniu kształtują swoje przekonania w oparciu o niezależną ocenę całości materiału dowodowego, ale z należytym uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego.

Niektórzy respondenci otwarcie przyznawali, że sędziowie rzadko kiedy lub nigdy nie analizują możliwości wykorzystania alternatywnych środków zapobiegawczych, albo że zastosowany środek nie jest poddawany kontroli z punktu widzenia jego wykonywania i skuteczności, albo że decyzje są podejmowane arbitralnie. Dodatkowo ankietowani zauważają, że sędziowie podejmują decyzję co do alternatywnych środków zapobiegawczych na podstawie surowości zarzutu oraz postawy podejrzanego w toku procesu (choć coraz rzadziej). Jeden z prokuratorów przyznał, że przy stosowaniu środków alternatywnych: „oba wa jest jedna, że ten środek nie powstrzyma podejrzanego przed ucieczką lub utrudnieniem postępowania. To jest to, co trzeba w każdej sprawie indywidualnie ocenić”.

90 Uzasadnienie do projektu ustawy.

Wszyscy adwokaci zgodzili się, że mogą proponować sędziom alternatywy dla tymczasowego aresztowania. Jednocześnie 13 wskazało, że sędziowie nie mają zaufania do tych środków. Jak wynika z odpowiedzi, propozycje spotykają się z różnym przyjęciem. Mimo że pojawiły się pozytywne odpowiedzi wskazujące na zmianę w podejściu (np. do dozoru, poręczenia majątkowego), w większości ankietowani byli raczej sceptyczni, jeśli chodzi o sposób, w jaki rozpatrywane są ich wnioski. Można było to zaobserwować w co najmniej 10 komentarzach do odpowiedzi na to pytanie.

Ankietowani zauważali na przykład, że obrońcy mają możliwość składania wniosków, ale rzadko się ich słucha. Jeden z ankietowanych stwierdził nawet, że żaden z jego wniosków nie okazał się do tej pory skuteczny. Kolejne decyzje o przedłużeniu stosowania tymczasowego aresztowania zawierają zdanie lub dwa na temat alternatywnych środków zapobiegawczych, które nie są używane. Niektórzy określają to łagodniej twierdząc, że środki wolnościowe są stosowane raczej niechętnie.

Jak wskazano powyżej, niektórzy respondenci wspomnieli jednak o zmianie nastawienia lub po prostu wymieniali te środki, które są stosowane. Jak napisał jeden z nich, sędziowie są lepiej nastawieni do poręczenia majątkowego i dozoru policji, co wciąż jednak nie jest wystarczające. Te dwa alternatywne środki zapobiegawcze były z reguły uznawane za najskuteczniejsze alternatywy.

Jeden z ankietowanych zauważył, że zastosowanie alternatywnego środka jest bardziej prawdopodobne na dalszych etapach postępowania, gdy oskarżony już złożył wyjaśnienia, a dowody zostały przeprowadzone. Inny adwokat stwierdził z kolei, że w wielu przypadkach wnioski są uznawane, jednak stosowanie środków alternatywnych wymaga głębszej analizy oraz podjęcia ryzyka nieodłącznego od oceny adekwatności zastosowania tych środków.

Zapytani o to, czy sędziowie poważnie rozważają środki wolnościowe przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania 16 adwokatów odpowiedziało, że „rzadko”, 4 – „często”, zaś po 2 „zawsze” i „nigdy”.

Według 22 adwokatów są takie środki alternatywne, które są rzadko stosowane. Wśród nich wymienić można poręczenie majątkowe (7 wskazań), poręczenie społeczne (9), dozór policji (8), oraz poręczenie osoby godnej zaufania (6).

W odniesieniu do poręczenia majątkowego, jeden respondent wyjaśnił, że niektóre jego formy (np. zastaw lub hipoteka) są rzadko wykorzystywane ze względu na skomplikowany charakter procedury. Z drugiej strony zaś rzadkie stosowanie poręczenia społecznego i poręczenia osoby godnej zaufania wynika raczej z braku zaufania do tych dwóch instytucji jako mogących zagwarantować realizację celów postępowania. Z wypowiedzi jednego z sędziów można wywnioskować, że nie niosą one za sobą wystarczającego ciężaru dla oskarżonego: „poręczenia społeczne – zdarzało się, że ktoś się zgłosił. Chyba mi raz. Natomiast dla mnie nie jest to środek zapobiegawczy, który ma jakikolwiek efektywny skutek. Dlatego, że jego niedotrzymanie nie ma w istocie żadnego wpływu, żadnego bodźca dla oskarżonego.”

Z odpowiedzi udzielonych przez adwokatów w ankiecie jasno wynika, że trzy środki są wykorzystywane stosunkowo najczęściej – poręczenie majątkowe, dozór policji oraz zakaz opuszczania kraju. Ankietowani uznawali również zakaz prowadzenia pojazdów oraz nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wraz z pokrzywdzonym za całkiem często stosowane. Jeśli chodzi o środki wykorzystywane najrzadziej, odpowiedzi zgadzały się ze wskazanymi powyżej środkami, które są niewystarczająco wykorzystywane. Są to, zdaniem adwokatów, poręczenie społeczne i poręczenie osoby godnej zaufania.

Dla 19 ankietowanych wykorzystanie alternatyw dla tymczasowego aresztowania nie wpływa na długość postępowania. Co ciekawe, zdaniem jednego ankietowanego, wykorzystanie alternatyw faktycznie przyspiesza postępowanie. Zdaniem tego respondenta eliminuje to opóźnienia związane z „brakiem możliwości transportu aresztowanego” oraz ze zdarzeniami w jednostce.

b) Najczęściej stosowane środki alternatywne

Prokuratorzy, z którymi rozmawialiśmy, największe obawy formułowali w przypadku stosowania środków alternatywnych w sprawach, w których zachodzi obawa matactwa przez podejrzanego/oskarżonego.

Wszyscy sędziowie byli zgodni, że najczęściej stosowanym środkiem nieizolacyjnym jest dozór policji, pomimo tego, że większość z nich przyznała, że obecnie ten środek ma charakter iluzoryczny. Jeden z sędziów oceniając różne środki wprost stwierdził: „*No na drugim biegunie jest dozór policji. To jest w ogóle coś co jest fikcją prawną.*” Z kolei jeden z prokuratorów stwierdził: „*Najczęściej stosowany jest, może nie tyle przeze mnie co w ogólnej praktyce prokuratorskiej, dozór policji. Czy uznamy go za instytucję skuteczną? Ja, szczerze mówiąc, mam do niego taki dosyć luźny stosunek. Ja zdaję sobie sprawę, że on jest bardziej iluzorycznym niż faktycznie działającym środkiem.*”

W celu zwiększenia zarówno dolegliwości dozoru, jak i nadania mu bardziej realnego charakteru jego stosowanie łączy się w zależności od realiów sprawy i osoby, względem której ma on być stosowany, z innym środkiem. Jeden z prokuratorów wskazał, że np. w sprawach gospodarczych taki środek ma najmniej sensu, bo podejrzany wciąż ma możliwość np. ustalenia wspólnych zeznań czy zniszczenia dokumentów.

Jako drugi najczęściej stosowany środek alternatywny najczęściej wskazywano zakaz opuszczania kraju, nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, czy też zakaz kontaktowania się z pokrzywdzonym.

Podobne zarzuty, co do wspomnianego powyżej dozoru policyjnego formułowano również do zakazu opuszczania kraju. W ocenie sędziów brak jego skuteczności wynika przede wszystkim z otwartego ruchu w obrębie Unii Europejskiej. Jeden z respondentów wskazał jednak, że pomimo „otwarcia granic” ten środek obecnie również ma sens, gdyż daje gwarancję, że danej osoby można szukać na terenie Unii Europejskiej, w ramach której funkcjonuje skuteczny instrument, jakim jest europejski nakaz aresztowania.

Większość respondentów jako skuteczny środek postrzegała poręczenie majątkowe. Jednocześnie podkreślali, że brak częstszego stosowania tego środka wynika z faktu, że część osób nie ma wystarczających środków finansowych, co uniemożliwia jego zastosowanie. Jeden z prokuratorów z mniejszego miasta ujął to w następujący sposób: „*Jest to instytucja, powiem szczerze, tutaj przynajmniej w tej prokuraturze, nie wiem jak to wygląda w innych prokuraturach, ale niespecjalnie często stosowana. Zaryzykowałbym twierdzenie, że rzadko. B: A dlaczego? R: Może akurat specyfika tego terenu jest taka, że większość podejrzanych, z którymi mamy do czynienia, to szczerze mówiąc nie miałyby z czego zapłacić.*” Chociaż inny z prokuratorów wskazał, że „*są sądy w naszym okręgu, które chętnie stosują warunkowe tymczasowe aresztowanie (to jest zwolnienie uzależnione od wpłacenia poręczenia majątkowego). Natomiast nie jestem w stanie powiedzieć, jak często się to dzieje. I to ja uważam oczywiście za dobrą praktykę.*” Jeszcze inny podkreślił zaś, że poręczenie majątkowe z jednej strony gwarantuje zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, a także wiąże się z pewną dolegliwością dla oskarżonego. Sędziowie wskazywali z kolei, że stosunkowo rzadko zdarzają się sytuacje, w których dochodzi do przypadku kwoty poręczenia.

Żaden z respondentów nie był w stanie sobie przypomnieć sprawy, w której orzekł środek w postaci poręczenia osoby godnej zaufania lub poręczenia społecznego. Część z sędziów twierdziła, że wynika to częściowo z braku takich wniosków. Jednak niektórzy sędziowie przyznawali, że w ich ocenie, takie środki nie byłyby skuteczne, ponieważ nie generują one żadnej kontroli nad podejrzanym lub oskarżonym.

Jeden z prokuratorów wskazał, że „*Od paru lat możemy też stosować instytucję wyprowadzenia się przez sprawcę z mieszkania ofiary i moim zdaniem to zmniejsza liczbę tymczasowych aresztowań. Sam miałem taką sprawę o znęcanie, w której z tego skorzystałam. Ten przepis na pewno wpływa na zmniejszenia tymczasowego aresztowania.*” Środek ten jest zresztą ogólnie dobrze oceniany przez respondentów-prokuratorów oraz sędziów.

c) Uzupełnienie katalogu środków zapobiegawczych

Sędziowie pytani o środki, których im brakuje w obecnym katalogu w większości nie wskazywali żadnego konkretnego środka. Dopytani jednak zgodnie twierdzili, że odpowiednim uzupełnieniem dotychczasowego katalogu środków nieizolacyjnych byłoby wprowadzenie do polskiego porządku prawnego środka wykorzystującego system monitorowania elektronicznego, w szczególności aresztu domowego. W ich ocenie mogłoby to zmniejszyć liczbę stosowanych środków o charakterze izolacyjnym. Jeden z respondentów podkreślił, że lepszą formą dla środka zapobiegawczego byłyby właśnie znany innym systemom areszt domowy, a nie obrączka elektroniczna. Wynika to z faktu, że zastosowanie obrączki mogłoby bezpośrednio wpłynąć na zmniejszenie liczby stosowania dozoru policji, a nie najdolegliwszego środka, jakim jest tymczasowe aresztowanie.

Warto wskazać, że istniała już propozycja wprowadzenia takiego środka do polskiego porządku prawnego w projekcie ustawy z dnia 13 stycznia 2010 r.⁹¹. Podobne rozwiązanie wprowadzono do projektu z 2011⁹². Przewidywał on, że „*Areszt domowy stosuje się na wniosek oskarżonego, wobec którego jest stosowane tymczasowe aresztowanie*” (projektowany art. 265a § 1). Łączny okres stosowania aresztu domowego w sprawie nie mógłby przekroczyć 2 lat. Według uzasadnienia projektu: „*Środek ten, poszerzając katalog dotychczas dostępnych metod oddziaływania na zachowanie osoby oskarżonej (podejrzanego) o popełnienie przestępstwa, z jednej strony umożliwi minimalizację liczby wypadków stosowania tymczasowego aresztowania do tych, w których, w szczególności z uwagi na konieczność przeciwdziałania ewentualnemu matactwu, zastosowanie środka o charakterze izolacyjnym będzie niezbędne, z drugiej zaś strony – wprowadzi możliwość efektywnej kontroli zachowania osoby stojącej pod zarzutem popełnienia przestępstwa*”⁹³. Pomimo tych prób nigdy nie zdecydowano się na takie wykorzystanie funkcjonującego już w Polsce systemu dozoru elektronicznego. Trafność takich rozwiązań podważano też w doktrynie. Jak wskazywał M. Rusinek: „*Nie wolno zapominać, że cele, jakie ma realizować środek zapobiegawczy (w tym tymczasowe aresztowanie), istotnie różnią się od celów kary pozbawienia wolności. (...) W tym świetle zasadny wydaje się wniosek, że środek zapobiegawczy w formie dozoru elektronicznego nie może skutecznie zastąpić tymczasowego aresztowania - nie uniemożliwia bowiem dozoranemu ucieczki, ukrycia, niszczenia dowodów czy innych form matactwa. Skuteczność dozoru elektronicznego można co najwyżej porównywać ze skutecznością dozoru policyjnego (art. 275 k.p.k.) i mógłby on być ewentualnie alternatywą dla tego właśnie środka zapobiegawczego. Trzeba jednak zauważyć, że dozór elektroniczny, po pierwsze, jest środkiem znacznie droższym od dozoru Policji. Po drugie zaś, wprowadzenie dozoru elektronicznego jako alternatywy dla dozoru Policji (bądź jako sposobu wykonywania dozoru Policji) nie wpłynie w żaden sposób na liczebność populacji osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, a jedynie wzmocni kontrolę nad oskarżonymi*”⁹⁴. Zarówno w doktrynie, jak i na arenie politycznej prezentowano też stanowiska przeciwne.

Obecnie wydaje się, że możliwość wprowadzenia takiego środka zależy od losów systemu dozoru elektronicznego (SDE) w formie obowiązującej od 1 lipca 2015 r. Od tej daty dozór elektroniczny nie będzie już formą wykonywania kary pozbawienia wolności, a jednym z elementów kary ograniczenia wolności. Jakikolwiek decyzje w zakresie zwiększenia wykorzystania funkcjonalności tego systemu będą musiały więc poczekać do czasu oceny popularności nowej kary ograniczenia wolności. Należy jednak wspomnieć, że przedstawi-

91 Projekt ustawy z dnia 13 stycznia 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy zakładał wprowadzenie do katalogu polskiego prawa procesowego nowego środka, określanego jako „areszt domowy”, tekst dostępny na stronie: http://radalegislacjyna.gov.pl/sites/default/files/dokumenty/projekt_ustawy_298.pdf, [dostęp na dzień 28 maja 2015 r.]

92 Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego oraz niektórych innych ustaw (Sejm RP VI kadencji, druk nr 4602).

93 Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 13 stycznia 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny wykonawczy zakładał wprowadzenie do katalogu polskiego prawa procesowego nowego środka, określanego jako „areszt domowy”, tekst dostępny na stronie: http://radalegislacjyna.gov.pl/sites/default/files/dokumenty/projekt_ustawy_298.pdf, (data dostępu: 21.03.2015).

94 M. Rusinek, Ustawa o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Komentarz, Warszawa 2010.

ciele Ministerstwa Sprawiedliwości zapowiadali, że będą podejmować próby powrotu do poprzedniego systemu dozoru elektronicznego jako formy wykonywania kary pozbawienia wolności. Dnia 19 stycznia 2016 r. Rada Ministrów przyjęła projekt Ustawy o zmianie Ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw. Zgodnie z nowymi przepisami SDE znowu będzie formą wykonywania kary pozbawienia wolności. Jak napisała w komunikacie Ministerstwo Sprawiedliwości „[Z]miana ta przyczyni się do wykorzystania coraz większych możliwości jakie daje SDE w zakresie efektywnego i racjonalnego wykonywania kary w perspektywie kształtowania polityki karnej”⁹⁵.

7. WPŁYW NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA KARNEGO NA PRAKTYKĘ W ZAKRESIE ŚRODKÓW ZAPOBIEGAWCZYCH

Głównymi celami obszernej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 1 lipca 2015 r.⁹⁶ było przyspieszenie postępowania oraz uczynienie go bardziej kontradiktoryjnym. Ustawodawca również zmodyfikował przepisy dotyczące stosowania tymczasowego aresztowania.

W związku z datą publikacji raportu z przeprowadzonych badań niezbędne jest przedstawienie opinii praktyków na temat zmian wprowadzonych w systemie prawa karnego. HFPC zdecydowała się na dodanie do kwestionariusza wywiadów dla sędziów i prokuratorów pytania dotyczącego tej problematyki. Zdania praktyków co do wpływu wchodzącej w życie zmiany prawa na gwarancje procesowe przysługujące stronom oraz model stosowania środków zapobiegawczych są podzielone.

Zdaniem jednego z prokuratorów, nowelizacja k.p.k. sparaliżuje państwo. Wskazał on, że „*jak kogoś będzie stać na dobrego, aktywnego adwokata, a z kolei po drugiej stronie on się spotka z leniwym niedouczonej prokuratorem, to będziemy mieli do czynienia z niewinnymi ludźmi, którzy są winni, tylko dlatego, że ich obrona znacznie przerosła prokuratora*”. Inny z prokuratorów zarzucił ustawodawcy z kolei: brak porządku przy wprowadzaniu nowych przepisów, brak efektywnych i rzetelnych szkoleń. Jeszcze inny wskazał natomiast, że praca, którą będą musieli wykonywać prokuratorzy, będzie taka sama jak do tej pory, ale jej wymiar będzie większy, gdyż dotychczasowe obowiązki sędziego zostaną przerzucone na prokuratora. Jednocześnie wskazał on, że prokuratorzy nadal nie wiedzą, jak będzie wyglądała w rzeczywistości praktyka oparta na nowej procedurze i wszyscy będą się jej uczyć od 1 lipca: „*Ja sobie po prostu na bieżąco podczytuję, czytam, ale ja nie wiem, co mnie czeka. Ja nie wiem, jak mam pisać akt oskarżenia, nie wiem po prostu tego. Ja otworzę te akta i się będę uczyć na żywym organizmie*”.

Perspektywa prezentowana przez sędziów jest jednak nieco odmienna. Jeden z sędziów wskazał, że teoretycznie nowelizacja powinna doprowadzić do skrócenia okresów stoso-

wania tymczasowego aresztowania. „*Mówi się i ma to jakieś poparcie w faktach, że krócej powinno trwać postępowanie przygotowawcze. Mówi się, że powinno się skrócić o 1/3. Moja opinia jest taka, że w sprawach tych o mniejszym ciężarze gatunkowym ten okres się skróci. Natomiast paradoksalnie, w tych najcięższych ten okres się wydłuży. Wydaje się, że gdy te sprawy będą gorzej przygotowane trafić do sądu, to może to wydłużyć okres tymczasowego aresztowania. Może się zdarzyć, że o ile o 1/3 ma się skrócić postępowanie przygotowawcze, to o 2/3 może wydłużyć się postępowanie sądowe*”.

Kolejny sędzia wskazał, że sama nowelizacja w zakresie regulacji dotyczących tymczasowego aresztowania niewiele zmienia, jednak ustawodawca nakazuje rozważyć, jaka kara zostanie wymierzona (rozmówca odwoływał się tu do art. 263 § 4b: „*Przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania, o którym mowa w § 4, nie stosuje się w odniesieniu do terminu określonego w § 2, gdy kara realnie grożąca oskarżonemu za zarzucane mu przestępstwo nie przekroczy 3 lat pozbawienia wolności, a w stosunku do terminu wskazanego w § 3, gdy nie przekroczy ona 5 lat pozbawienia wolności, chyba że konieczność takiego przedłużenia jest spowodowana celowym przewlekaniem postępowania przez oskarżonego*”). W opinii tego rozmówcy taki obowiązek przesądza konieczność określenia już na etapie stosowania tymczasowego aresztowania, jaka kara zostanie wymierzona, co jego zdaniem może prowadzić do naruszenia domniemania niewinności. Kolejny sędzia potwierdził te obawy: „*Natomiast bardzo mi się nie podoba kwestia właśnie przy przedłużaniu tymczasowego aresztowania antycypowania wymiaru kary. To jest bardzo dobry argument do wyłączenia sędziego. [...] do wyroku zostało jeszcze pół roku czy tam nie wiadomo kiedy, a on już mi mówi, że dostanę co najmniej pięć lat, a on już mi mówi, że dostanę co najmniej 3 lata, przecież on już mnie skazał przed rozprawą. Bez sensu jest dalej sądzić*”.

Jeden z sędziów wskazał, że jego zdaniem nie ma możliwości pogodzenia zasady kontradiktoryjności z utrzymaniem zasady prawdy materialnej. Sędziowie wskazywali ponadto, że wprowadzana nowelizacja, pomimo jej fundamentalnego charakteru nie doprowadzi do rzeczywistej zmiany praktyki. Jeden z sędziów wskazał, że sposób wdrożenia nowych regulacji będzie zależał od indywidualnego podejścia każdego sędziego. W jego opinii część sędziów może traktować nowe regulacje jako szansę na zmianę sposobu sądenia poprzez odciążenie sędziów i ograniczenie ich obowiązków.

95 Źródło: <https://ms.gov.pl/pl/informacje/news,7930,zmiany-w-odbywaniu-kary-w-systemie-dozoru.html>

96 Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw.

Podsumowując powyższe badania poczynić trzeba dwie uwagi wstępne.

Pierwsza to fakt, że od 1 lipca weszła w życie nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która dotyczy także zagadnień związanych ze stosowaniem tymczasowego aresztowania. Przede wszystkim chodzi tu o możliwość wnioskowania przez prokuratora o areszt tylko na podstawie dokumentów znanych podejrzanemu/oskarżonemu lub jego obrońcy oraz uszczegółowienie elementów uzasadnienia. Po wejściu w życie nowelizacji nie powinny się zatem zdarzać takie komentarze sędziów (jakie zostały wskazane wyżej), że co prawda w samym tekście uzasadnienia postanowienia o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania nie zostały zawarte rozważania co do możliwości poprzestania na nieizolacyjnych środkach zapobiegawczych, ale sędzia na pewno takie rozważania przeprowadził. Nieuwzględnienie tych rozważań w tekście uzasadnienia będzie bowiem naruszeniem przepisów Kodeksu postępowania karnego. Czy wprowadzenie tych przepisów zmieni praktykę orzekania w przedmiocie tego środka zapobiegawczego – trudno jednak w tej chwili przesądzać.

Po drugie warto się zastanowić, jakie są przyczyny nadużywania stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. Wskazać można na dwa odmienne stanowiska; jedno głosi, że przepisy są dobre a zawodzi praktyka, drugie że skoro tak bardzo zawodzi praktyka, to należy poprawić przepisy.

Jeżeli by przyjąć, że problem z tymczasowym aresztowaniem polega na złej praktyce, należałoby postulować przyjrzenie się drodze dochodzenia do zawodu sędziego, który jest organem stosującym ten najsurowszy środek zapobiegawczy. Można bowiem założyć, że wprowadzenie zasady, iż do zawodu sędziego dochodzi się poprzez wybitne wykonywanie innych zawodów prawniczych, uprawdopodobniałoby przekonanie, że o ludzkiej wolności decyduje osoba z dużym doświadczeniem, szerszymi perspektywami oraz niewątpliwą rzetelnością i konieczną odwagą.

Jeśli natomiast optować za dalszym doprecyzowaniem przepisów, warto być może zastanowić się nad następującymi propozycjami:

- a. Ustawodawca powinien rozważyć uściślenie przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania zawartych w Kodeksie postępowania karnego, w szczególności przesłanki grożącej oskarżonemu surowej kary.
- b. Ustawodawca powinien wprowadzić maksymalny okres tymczasowego aresztowania. Ewentualnie, kompetencja do przedłużania tymczasowego aresztowania ponad ustanowiony limit powinna zostać przekazana Sądowi Najwyższemu.
- c. Ministerstwo Sprawiedliwości oraz organy władzy sądowniczej powinny zadbać o praktyczną realizację przepisów Regulaminu urzędowania sądów powszechnych, zgodnie z którymi sprawy, w których stosowane jest tymczasowe aresztowanie mają pierwszeństwo nad innymi sprawami.

- d. Ustawodawca powinien wprowadzić przepisy przewidujące obowiązkową obecność podejrzanego na posiedzeniach w przedmiocie przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania.
- e. Ustawodawca powinien rozważyć wprowadzenie obrony obligatoryjnej w sprawach, w których prokurator zawniósł o zastosowanie tymczasowego aresztowania lub zastosował innych środków zapobiegawczy.
- f. Kwoty odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszne tymczasowe aresztowanie powinny zostać zwiększone.
- g. Ustawodawca powinien rozważyć wprowadzenie nowych środków zapobiegawczych (areszt domowy oraz dozór elektroniczny) do Kodeksu postępowania karnego.
- h. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości mógłby przeprowadzić dalsze badania na temat nieizolacyjnych środków zapobiegawczych, w tym nad ich postrzeganiem przez przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości.
- i. Ministerstwo Sprawiedliwości, Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury oraz Prokurator Generalny powinni przeprowadzić szkolenia dotyczące standardów stosowania tymczasowego aresztowania.
- j. Władze powinny zagwarantować zgodność przepisów Kodeksu postępowania karnego i praktyki w zakresie dostępu do akt oraz podejmowania decyzji w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania z przepisami prawa europejskiego.
- k. Władze powinny zapewnić odpowiednią implementację w praktyce orzecznictwa ETPCz.

**SKUTECZNOŚĆ WNIOSKÓW
O ZASTOSOWANIE TYMCZASOWEGO ARSZTOWANIA**

Rok	Liczba wniosków prokuratorskich o zastosowanie tymczasowego aresztowania w toku postępowania przygotowawczego	Liczba zastosowanych tymczasowych aresztowań	Skuteczność wniosków prokuratorskich (w procentach)
2009	27 693	24 755	89,39 %
2010	25 688	23 060	89,76 %
2011	25 452	22 748	89,37 %
2012	22 330	19 786	88,60 %
2013	19 410	17 490	90,1 %
2014	18 835	17 231	91,48%
2015	13 665	12 580	92,06 %

SKUTECZNOŚĆ ZAŻAŁEŃ PRZED SR

Środki zapobiegawcze w sądach rejonowych w 2013						
Okręgi SO	2013			2014		
	Liczba zażaleń dot. tymczasowego aresztowania (wpływ)	Liczba uwzględnionych zażaleń dot. tymczasowego aresztowania	Procent uwzględnionych zażaleń	Liczba zażaleń dot. tymczasowego aresztowania (wpływ)	Liczba uwzględnionych zażaleń dot. tymczasowego aresztowania	Procent uwzględnionych zażaleń
Ogółem	6 121	308	5,03%	3 733	663	17,76%
Białostocki	112	6	5,36%	80	3	3,75%
Bielski	111	2	1,80%	66	1	1,52%
Bydgoski	91	10	10,99%	107	11	10,28%
Częstochowski	130	22	16,92%	56	9	16,07%
Elbląski	90	1	1,11%	74	9	12,16%
Gdański	439	8	1,82%	215	109	50,70%
Gliwicki	288	7	2,43%	132	24	18,18%
Gorzowski	90	4	4,44%	15	4	26,67%
Jeleniogórski	49	3	6,12%	5	0	0,00%
Kaliski	27	7	25,93%	14	3	21,43%
Katowicki	254	10	3,94%	107	19	17,76%
Kielecki	243	22	9,05%	103	17	16,50%
Koniński	22	1	4,55%	10	1	10,00%
Koszaliński	73	3	4,11%	50	8	16,00%
Krakowski	229	3	1,31%	121	20	16,53%
Krośnieński	25	4	16,00%	14	1	7,14%
Legnicki	154	10	6,49%	55	25	45,45%
Lubelski	785	42	5,35%	510	97	19,02%
Łomżyński	19	5	26,32%	15	2	13,33%
Łódzki	197	27	13,71%	196	9	4,59%
Nowosądecki	19	3	15,79%	29	1	3,45%

Olsztyński	115	3	2,61%	70	7	10,00%
Opolski	103	6	5,83%	44	14	31,82%
Ostrołęcki	27	3	11,11%	15	3	20,00%
Piotrkowski	55	0	0,00%	33	16	48,48%
Płocki	85	0	0,00%	58	14	24,14%
Poznański	173	14	8,09%	121	12	9,92%
Przemyski	27	0	0,00%	27	6	22,22%
Radomski	227	1	0,44%	107	6	5,61%
Rzeszowski	91	0	0,00%	94	26	27,66%
Siedlecki	62	3	4,84%	52	5	9,62%
Sieradzki	10	0	0,00%	22	4	18,18%
Słupski	102	29	28,43%	42	20	47,62%
Suwalski	26	2	7,69%	25	3	12,00%
Szczeciński	279	6	2,15%	97	13	13,40%
Świdnicki	61	4	6,56%	51	3	5,88%
Tarnobrzegi	25	3	12,00%	24	1	4,17%
Tarnowski	16	1	6,25%	9	0	0,00%
Toruński	120	1	0,83%	50	4	8,00%
Warszawski	549	7	1,28%	382	75	19,63%
Warszawsko-Praski	290	0	0,00%	206	27	13,11%
Włocławski	57	8	14,04%	29	12	41,38%
Wrocławski	93	3	3,23%	106	2	1,89%
Zamojski	4	1	25,00%	25	5	20,00%
Zielonogórski	77	13	16,88%	70	12	17,14%

SKUTECZNOŚĆ ZAŻALEŃ PRZED SO

Okręgi SO	Środki zapobiegawcze w sądach okręgowych w 2013 r.					
	2013			2014		
	liczba zażaleń dot. tymczasowego aresztowania (wpływ)	liczba uwzględnionych zażaleń dot. tymczasowego aresztowania	procent uwzględnionych zażaleń	liczba zażaleń dot. tymczasowego aresztowania (wpływ)	liczba uwzględnionych zażaleń dot. tymczasowego aresztowania	procent uwzględnionych zażaleń
Ogółem	1 959	102	5	1 528	53	3
Białostocki	0	0	0	1	0	0
Bielski	0	0	0	18	0	0
Bydgoski	0	0	0	0	0	0
Częstochowski	34	0	0	52	0	0
Elbląski	138	20	14	121	5	4
Gdański	91	0	0	130	0	0
Gliwicki	32	0	0	36	0	0
Gorzowski	165	9	5	6	0	0
Jeleniogórski	15	0	0	27	2	7
Kaliski	0	0	0	0	0	0
Katowicki	39	0	0	29	0	0
Kielecki	45	3	7	41	1	2
Koniński	0	0	0	0	0	0
Koszaliński	23	1	4	13	0	0
Krakowski	123	0	0	120	0	0
Krośnieński	0	0	0	2	0	0
Legnicki	47	0	0	20	0	0
Lubelski	283	5	2	239	3	1
Łomżyński	23	0	0	11	0	0
Łódzki	158	16	10	51	1	2
Nowosądecki	17	0	0	15	1	7

Olsztyński	1	0	0	2	0	0
Opolski	20	3	15	17	0	0
Ostrołęcki	36	3	8	35	3	9
Piotrkowski	19	0	0	7	4	57
Płocki	215	23	11	101	10	10
Poznański	60	5	8	30	11	37
Przemyski	12	1	8	1	5	500
Radomski	0	0	0	0	0	0
Rzeszowski	33	1	3	9	0	0
Siedlecki	71	5	7	43	1	2
Sieradzki	39	1	3	0	0	0
Słupski	37	0	0	24	0	0
Suwalski	6	0	0	9	0	0
Szczeciński	94	3	3	67	1	1
Świdnicki	14	1	7	12	0	0
Tarnobrzeczki	0	0	0	2	0	0
Tarnowski	16	0	0	17	0	0
Toruński	0	0	0	7	3	43
Warszawski	0	0	0	29	2	7
Warszawsko-Praski	0	0	0	96	0	0
Włocławski	0	0	0	14	0	0
Wrocławski	0	0	0	0	0	0
Zamojski	28	0	0	49	0	0
Zielonogórski	25	2	8	25	0	0

